

A PARASZTOK HELYZETE = MAGYARORSZÁGON =

SZOCIÁLIS TANULMÁNY,
KÜLÖNÖS TEKINTETTEL
AZ ALFÖLDI MUNKÁSMOZGALOMRA ÉS KIVÁNDORLÁSRA

ÍRTA:
SZEBERÉNYI LAJOS ZS.

BUDAPEST, 1907.
KÓKAI LAJOS BIZOMÁNYA

Nyom. a „CORVINA“ könyvnyomdában Békéscsabán. 1907.

Magyarország összes parasztsága
igaz barátjainak

szíves figyelmébe ajánlja

a SZERZŐ.

I.

A parasztság jelentősége, múltja és jelenje hazánkban.

Hazánk lakosságának túlnyomó része paraszt. A paraszt elnevezés alatt értjük hazánk lakosságának azon részét, amely utódja a régi jobbágyságnak és ma is földműveléssel foglalkozik.

A parasztság minden ország lakosságának igen értékes része. Ez képviseli az ép idegerőt, a természetes életmódot; ez képezi a nép és nemzet igazi tartalék-alapját. A reformáció korabeli rajongók az életideált a parasztban látták. Tudós egyetemi tanárok parasztruhát vettek magukra és paraszt életmódot akartak folytatni (Karlstadt), így akarván követni az ó-testamentom patriarcháit. Újabban Tolstoj Leó, a parasztság nagy magasztalója, s nem egy helyen látható az a kép, a mely egyszerű orosz parasztruhában ábrázolja a nagybirtokos arisztokrata grófot, amint maga fogja az eke szarvát és primitív eszközével túrja a földet. Tolstoj szerint a nagyvárosok a bűn és romlás fészkei, azért vissza kell menni a falusi élethez,*) vissza kell térni a paraszt életmódhoz. De ez arra nézve, a ki már egyszer megszűnt paraszt lenni, lehetetlenség. A mesterkéltné parasztutánzatok pedig rendesen csak karrikaturák!

Minden modern ország a parasztságot kiváló emberanyagának tartja s annak megőrzésére kiváló gondot fordít. Angliának már nincsen parasztsága, — szeretné ha volna, de a hol egyszer ez a néposztály eltűnt, ott többé vissza nem varázsolható. Németországban az ipar szokatlan fellendülése egyre pusztítja a falvakat, — a parasztság várait s ezért legújabbán ott is sokat foglal-

*) G r a f L e o T o l s t o j „Was sollen wir also thun? Berlin. H. Steinitz Verlag 1891.

koznak a parasztság megőrzésének problémájával. Irodalmilag is beható tanulmány tárgyává teszik a parasztvilág nézetet és életmódot. Egy kiváló kutató e téren *A. l'Houet**) azt mondja: „A parasztságot lényegileg akként kell mérlegelni, mint egy nép fizikai, szellemi, morális és vallási ifjúságának nagy tárházát, melyet egy nép sem nélkülözhet s melyet nem szabad akként kezelnünk, hogy azt egyszerűen csak befestjük a kultúra mázával.“

A kis Dánia különös gondot fordít parasztjaira. Már nagyon régen a törvényhozás akként intézkedett, hogy a földművelés alá kerülő új területeken, mint például erdőirtványon, csak parasztok szerezhetnek földbirtokot. A proletár parasztok földszerzését állami kölcsönrel előmozdítják. A parasztok teljes politikai szabadságot élveznek. Egyszerű paraszt kisgazda Dánia jelenlegi földművelésügyi minisztere. A paraszt lakosság művelése céljából paraszt népfőiskolákat**) és paraszt földművelő iskolákat állítottak.

Oroszországban most képezi az egyik legégetőbb kérdést a parasztság helyzetének javítása. Annak érdekében államosították pár év előtt az italmérést, megszabadítani óhajtva az alkohol és uzsora romboló pusztításától a föld népét. A parasztság megmentése érdekében ott vannak most a legradikálisabb földreformok szőnyegen és tervbe lett véve az állami földbirtokoknak parcellázása, lévén ott az összes földbirtokoknak 40 százaléka állami és korona birtok.***)

A parasztkérdés elhanyagolása és a parasztság súlyos helyzetével való nemtörődés következményeként láttuk nemrég a romániai parasztlázadás borzalmaival.

Nálunk a parasztkérdéssel eddig keveset foglalkoz-

*) R. G H o u e t „Zur Psychologie des Bauernthumj“, Tübingen 1905. Ehhez hasonló mű, mely inkább a parasztvilág-nézetre helyez súlyt: Dr. G e b h a r d t „Zur bäuerlichen Glaubens und Sittenlehre.“ Gottha 1895.

**) Lásd szerző értekezését a Budapesti Szemle 1906. évi februári számában, a skandináv népfőiskolákról.

***) R. K o r η i I o w „Die Bauernfrage“ — felvéve I. Melnik gyűjteményes művében „Russen über Russland“ 1906. Frankfurt am Main Rütten und Loening kiadása.

tak. 1848 óta alig került szónyegre a kérdés. Az alföldi parasztmozgalom, a kis parasztbirtok többek által megállapított pusztulása, az óriási mérveket öltő kivándorlás akuttá teszi ezen kérdést. Hazánk minden nemzetiségű parasztjaiban igen értékes elemet bir, ezeket pusztulni, veszni hagyni, annyit jelentene, mint tétlenül nézni az egész ország biztos romlását és elpusztulását. A kis parasztgazda az Alföldön már két évtized óta súlyos helyzetben van, melyre a megboldogult csongrádmegyei főispán, Vadnay Andor*) még 1900-ban ekként akarta az ország figyelmét felhívni: „Nem tudok szabadulni attól az érzéstől, el nem viselhető súlylyal nehezül a lelkekre, hogy az alföldi munkásnak és kispásznak pusztulását megakasztani sürgető kötelesség. Kötelessége magának az államhatalomnak, az állami értelemben vett egésznek. Ha nem magyarok laknák az Alföldet, hanem mondjuk németek, vagy oláhok, az állami beavatkozás akkor sem lenne sokáig halasztható. Sem pedig annak szükséges volta nem lehetne kétséges. Ahol egy egész osztálynak létküzdelmében csüggedés, lankadás, a faj-*föntartó erő csökkenése, a család, a gyermekek jövőjért való kitartásnak megrogyása állott be: ott nem lehet többé a lelketlenségnek azzal a jelszavával vállat vonogatnunk, hogy *kaparj kurta*. Ott a vergődőnek, csak úgy, mint az árban fuldoklónak, gyorsan *és erős kézzel kell a hóna alá nyalni*.

Az „Omge“ közigazdasági szakosztályának 1907. február hó 26-án tartott ülésén*) Liptay Béla, „a mezőgazdasági válság, a hitbizományok és a parcellázás“ című értekezésében konstatálja a kis és törpe parasztbirtok pusztulását s ennek okát nem a helyi körülményekben látja, hanem a világgazdasági kényszerhelyzetben és azon természeti törvényben, hogy az erős legyűri a gyengét s szerinte az egyedüli helyes és józan mezőgazdasági politika csak az lehet, ha nem szegülünk ellen annak a természetes fejlődésnek, mely a gépek al-

*) Vadnay Andor: A Tisza mellékről. Tanulmány az alföldi munkáskérdésről. Budapest, 1900. 147-ik lap.

***) Az egész beszéd mellékletként megjelent a „Köztelek“ ez évi 17-ik számában.

kalmazásával nagyiparrá alakítja át a gazdaságot. Ez tehát a mi parasztságunk halálos ítélete lenne. A természeti törvénynek hiábavaló ellenszegülnünk. Parasztságunknak e természeti törvény kérlelhetlensége folytán el kell pusztulnia, lesz csupa nagybirtokos, nagybérlő; megmarad a proletár, földművelő munkás és törpe birtokkal rendelkező napszámos. A felolvasó ideálja Anglia, ahol a kisbirtokos, a paraszt elpusztult s nem Dánia, hol a kis birtokosok szövetkezés útján a nagybirtokot legyűrték és a paraszt elem újra élethez és erőhöz jutott.

Kétségtelen tény, hogy parasztságunkra a világszerte uralkodó gazdasági helyzet nyomasztólag hatott; de ezen helyzetet még súlyosbítják azon speciális hazai körülmények, melyek az általános világgazdasági nyomást hazai parasztságunkra nézve még elviselhetetlenebbé teszik.

Liptay Béla fönt idézett értekezése élénk tanúsága annak, hogy nálunk még mindég nem tudják kellően értékelni a parasztságot.*) Bizonyára abban a társaságban élénk tetszést aratott Liptay azon kijelentése a gentri, az arisztokrata körökről, mely szerint ezek voltak *«ezer év óta ezen ország csontja, izma, ereje és gerincze»*. Ez az állítás túloz és nem felel meg teljesen az igazságnak. A mohácsi vész előtt akkor volt erős az ország, a midőn a királyi hatalom nem engedte elnyomni túlságosan a föld népét, a parasztságot. A tatár betörést és pusztítást nem birta megakadályozni ama „csont, izom, erő

*) Közmondásaink is azt mutatják, hogy nálunk a paraszt igen kis értéknek tekintett. Dr Margalits Ede Magyar közmondások és közmondás-szerű szólások című művében elég sok közmondást találunk a parasztról, mely közmondásokból azután következhetünk a köznézetre. Íme egy pár szemelvény: „Akkor higyj a parasztnak, mikor szőrt látsz a fogán.“ — „Huncut a paraszt, mihelyt három araszt.“ — „Cseresznyét az úrnak, magvát a parasztnak.“ — „Sülve jó a paraszt, akkor is a fene egye meg“, — „Parasztnak gané a lelke“. — „Paraszt furfangját, Isten bölcsességét nincs ki kitanulja“. — „Vén rókát, vén verebet, vén parasztot nehéz megcsalni“. — „Szép szóért botot, kenyérért kalácsot várhatsz a paraszttól“. — „Ígérmi uraság, megadni parasztság“, a középkori lovagok kedvenc szólama volt egész Európában az a mondás: „Rustica gens est optima flens et pessima ridens“.

és gerinc“. A pusztulás után szorgalmas, idegen vér és kézügyes népet hívott a bölcs király az országba, teljes szabadságot, sőt kiváltságot adva nekik és ezek építettek új városokat és várakat a régiek helyén. Mátyás király fekete seregében sem voltak nagy számmal azok, kik magukat ma az ország ezeréves csontjának és gerinczének tekintik. A mohácsi vész sem következett volna, ha előbb a parasztságot a legebertelenebb és legbrutálisabb törvényekkel nem súlyesztik az igavonó barom nővőjára. Az azután bekövetkezett időkben is az alkotmány kérdéseinek terén egy-egy új nemzeti vívmány a parasztság egy-egy újabb leigázását jelentette. II. Rákóczy Ferencz küzdelmében részt vett az elnyomott parasztság is. A szatmári békeszerződésben*) a csont és gerincz gondoskodott a saját elkobzott jószágainak visszaszerzéséről, de nem gondoskodott a parasztság helyzetének javításáról. 1724-ben a csont s gerinc elfogadta a pragmatika sanctiot, de a maga számára kieszközölte az örök adómentességet. Úgy látszik, az alkotmány-védelemnek meg volt minden korban bizonyos nem egészen önzetlen háttere!

1848 — a parasztság felszabadítása valóban honmentő tény volt. Erre nézve azt mondja Liptay: „Ez a nemesség, mely vérevel szerezte ezt a szép hazát s vére hullajtásával védelmezte meg ezer éven át, a nagylelkűség egy nagyszerűen dicső, mámoros pillanatában „maga tépte le fejéről a babért“, eldobta magától minden kiváltságát s bevette a »népet« is az alkotmány sáncaiba» Ez sem felel meg teljesen a történeti igazságnak. A főrendiház folyton akadékoskodott. Nem akarta belátni, hogy az ország elmaradottságának, a primitív földmívelésnek oka a parasztság jogtalan állapota. A lánglelkű Kossuth felismerte a veszélyt és látta, hogy ha a reformmal még soká késlekednek, Bécs felhasználja a maga érdekében az urak nagylelkűségének késlekedését — és olyan állapotok lesznek nálunk is, aminőkbe került a galíciai nemesség az 1845-iki parasztlázadás következtében. Az 1848-iki felszabadítása a jobbágyságnak nemcsak nagy-

*) Acsády Ignác: „A magyar jobbágyság története“ Budapest, 1906. I. 254. lapon.

lelkűség, hanem politikai elodázhatlan szükségszerűség volt, melynek elodázása által nemcsak a csont és gerinc, hanem az egész ország elpusztulása következett volna. A jobbágyság felszabadítását hazánkban sem lehetett volna már sokáig elhalasztani, hiszen 15 év múlva már Oroszországban is a cár manifesztumára eltörölték a jobbágyságot, s azután már csak Törökország következik, de ott is csak a nem mohamedán lakos marad továbbra is jobbágy.*)

A parasztek helyzete 1848 óta nagyot változott, a mióta ők is bevették az alkotmány sáncaiba. Milyen ezen befogadás eredménye és minő a parasztság tényleges helyzete hazánkban, azt kívánjuk különösen e sorok folyamán megvilágítani.

1848 előtt a parasztságnak politikai jogai nem voltak; mert a nemzetet akkor csak a közép- és felsőnemesség és a felső róm. kath. papság alkotta. A szabadságharc idejében a parasztság politikailag még nem igen ténykedett, pénzt és vért áldozott. A bizonytalan politikai helyzet, a háború izgalmai, a forradalmi szellem nem engedték meg a parasztságnak az 1848-iki törvények által teremtett politikai szabadságnak igazi élvezetét. Váratlanul jött a rideg abszolutizmus. Az abszolutizmus bizonyos tekintetben nevelő átmenet volt a politikai jogok gyakorlására. Az adó és közteher akkor még nem volt korántsem olyan, mint későbbben s nem is volt súlyosabb a régi robotnál. A közigazgatás sem volt rosszabb a réginél. A vármegyei olygarchia nem éreztette hatását, ezért a nép még ma is emlegeti a régi rendet, nem is tekint oly felháborodással az abszo-

*) Nálunk az ország gazdasági hátra maradottsága fő okául felszeretik hozni a kétszázados török jármot, a sok háborút. De hát háborúk másfelé is voltak. Az elmaradottság oka a parasztság túl sokáig tartó leigázása és elnyomása, Dániában már a 18-ik század közepén a földművelés elhanyagolt állapota okát abban találták, hogy a paraszt elnyomott rabszolga. Pontoppidan E. püspök felhívta már 1755-ben uralkodója figyelmét arra, hogy adjanak a parasztságnak földet, szüntessék meg a jobbágyságot, mert szerinte a parasztság a haza forrása és az a néposztály, melyből minden más társadalmi osztály származik. H. V. Lund: „Den danske Bondes Trældom og Frihed“. Köbenhavn. 1888. I. 137 lapot.

lut korszakra, mint az intelligencia. A szegény parasztok egymás között nem egyszer mondogatják: „A nímét alatt még csak meg lehetett élni“.*)

Nagy változás áll be a parasztok életében 1867 óta. A cenzust megütők kezdenek részt venni a politikai életben. Az egyre jobban kiépülő vasúthálózat új életet visz be a legfélreesőbb faluba is. Az igények változnak. A tehetősebb parasztok fényűzésben utánozzák a felsőbb köröket. Az alföldi parasztvárosok a vasút megindulása előtt valóságos nagy falvak voltak, elmaradt, egyszerű, patriarchális élettel. Petőfi ma már nem ösmerne rá az általa megénekelt nagy alföldi helységekre. A poezis megszűnt, a népdal elnémult. Rideg, anyagiasság szellem kezd bevonulni a nádfedetes hajlékba is. A *városi máz* mely idegenszerű külsőségekben nyilvánul, rátapadt az alföldi helységekre is.

A takarékpénztárak a 70-es években mindenfelé alapították. Megnyílt a hitel a paraszt számára is. Ezek a takarékpénztárak kétségkívül a magánuzsora garázdálkodásait részben megszüntették. Kár, hogy ez alföldi takarékpénztárak kezdeményezői nem gondoltak oly önzetlenséggel, mint a szászok Erdélyben, a közintézmények felsegítésére és létesítésére, hanem csak a szép kilátással és eredménynyel kecsegtető üzletre. A parasztoknak alig volt fogalmuk a váltó aláírásának jelentőségéről és ezt a tudatlanságot nagy tandíjjal fizették meg. A takarékpénztári hitel egyes, értelmesebb parasztnak nagy szolgálatot tett. Csupa váltó, foglalóval mohón összevásárolt sok földet egy-egy ilyen paraszt földspekuláns. A földek értékükben egyre növekedtek s így az ilyen nagy földvásárló parasztnábobok úgyszólván ingyen jutottak új területekhez, kipusztítva sok kiscsaját és törp.. birtokost. Ez a szerencse azután másokat is arra sarkalt hogy próbálkozzanak meg a hitelműveletekkel; de jöttek a rossz évek és a kísérlet sokaknál nagyon szomorúan

*) Ezen megfigyelésemet megerősíti Mocsáry Lajos is, midőn „fi közösügyi rendszer számadása“ (Budapest 1903) című műve 326-ik lapján azt mondja: „A köznép azt látja, hogy helyzetét rendszerről-rendszerre, bachrendszer, provizórium, közösügyi korszak, folyvást súlyosabbá teszik „az urak“. — 326 l.

végződött. Ezek a takarékpénztárak amint az uzsora leküzdésében, a takarékoság előmozdításában hasznos szolgálatot tettek, úgy másrészt vidékenként a nép politikai leigázására is vezettek. A takarékpénztárak a választási presszió eszközüül is felhasználtattak, az „adósság“ jobbágysági felett önkényesen rendelkeztek.*)

Az alföldi parasztságra mind nyomasztóbban súlyosodik az adóteher. Míg a búzaárak magasabbak voltak, nem igen érezte-adóterhét; de amióta a gazdasági válság tart, a községi adó meg mindenfelé emelkedik, ez a teher majdnem elviselhetetlen. A szűkebb években ennek folytán növekszik a tehetősebb parasztgazda adóssága, míg a kisebb parasztgazda valósággal az államnak és a községnek koplal családjával és háziállataival egyetemben. Az adórendszer nálunk ósdi, elmaradt és a sokat szidott Ausztria új adórendszerével messze túlszárnyalt bennünket.**)

Az alkotmány helyreállta óta sok új törvényt hoztak, csak az adó terén nem hoztak létre semmi igazi reformot. A paraszt jól tudja, hogy adó nélkül az állam fenn nem állhat; de az igazságtalan adórendszer megingatja a nép lelkében az igazságérzetet, elkeseíti, s ezért csatlakoztak sokan, még a tehetősebb parasztgazdák közül is, a szociáldemokrata párthoz. A 48-as alföldi demagógia kedvenc fegyvere volt az átkos kormány szidása, mely elviselhetetlen adóterhet rak a nép vállaira, hogy hizlalja a németet, Ausztriát. Ezt a fegyvert ügyesen kicsavarta az ügyesebb vetélytárs, a szociáldemokrata párt, a 48-asok kezéből, rámutatva, hogy nemcsak az a baj, hogy a nép nagy adót fizet, hanem igazságtalanul fizet, míg a nagy urak tényleg kisebb adót fizetnek és úgy adóterhük egy részét a nép viseli. A községi adó a nagy alföldi parasztvárosokban

*) A Köztelek 1904 évi 12-ik száma a következő uzsorás módszerrel tesz említést némely vidéki takarékpénztárnál: „A kölcsönkérő (vidéki ember) bemegy a takarékpénztári igazgatósági taghoz, mindig egy bizonyoshoz s előadja, hogy pénzt akar felvenni s kéri pártfogását, az igazgatósági tag, aki ismeri embere anyagi viszonyait, meg is ígéri. Azután a kölcsönösszeg arányában vámot szed tőle. Száz forint után tíz forintot, kétszáz után húsz forintot“.

***) Hegedűs Lóránd: Adórendszerünk betegségei. Budapest 1906.

az utolsó 20 év alatt néhol 50—60 százalékkal emelkedett. Ezt a nagy adóemelkedést a latifundiumok birtokosai magukra nézve a lehetőség legvégső határáig elkerülték akként, hogy birtokaikon nyomorult zsellérfalvakat alapítottak; másrészt meg az 1886-ik községi törvény kimondja, hogy a pusztajellegű birtokok fél községi adót fizetnek. A törvény ezen intézkedése mintha csak valóban a latifundium védelmére és a parasztek teherviselésének megnehezítésére volna kieszelve. Az úri birtok szomszédságában van a 8—10 holdas paraszttanya. Ennek birtokosa sem lakik a helységben, sőt épp úgy 2—3 órányira attól, de azért kétszer annyit fizet községi adóban, mint a 3—4 ezer hold tulajdonosa. A nagybirtok virilisei megszavaznak minden új községi terhet, jól tudva, hogy az csak felerészben terheli őket s nagyrészt úgylis a parasztság vállaira nehezedik. Hogy mily nagy ezen adókedvezmény községenként, abból is látható, miszerint egy nagyközségben, mint Békéscsaba, ez a féladó kedvezmény kitesz évenként 30.000 koronát!.. A paraszt lakosság a megadózándó tárgyat el nem rejtheti, el nem tagadhatja és mikor e teher alatt roskadozik, látja, hogy az urak kisebb terhet viselnek. *)

*) A paraszt városok kiscgazdái roskadoznak az adó teher alatt. Íme egy példa megvilágosítja a szinte elviselhetetlen terhet. Kovács Zs. Márton, egy 14 kis hold (1100 □-öl) szántófölddel és kétszobás paraszt házzal bíró csabai kis gazda évi adója a következő:

Állami földadó	80	kor.	30	fill.
„ házosztályadó	4	„	—	„
„ II. osztály keresetadó	28	„	—	„
„ ált. jöv. pótagó	26	„	20	„
„ orsz. beteg. adó	5	„	50	„
Községi adó	61	„	82	„
„ kéményadó	1	„	20	„
„ közmunkaadó	12	„	—	„
Útagó	11	„	82	„
Katona elszállásolási pótagó	1	„	47	„
Ebadó	1	„	—	„
Ármentesítési adó	20	„	75	„
Egyházi adó	26	„	—	„
	<hr/>			
	280	kor.	06	fill.

A községi és állami adón kívül még nagy terhet ró az alflödi parasztra az ártéri adó, különösen azokra, kiknek földjeit csak újabban a haladómérnöki tudomány sorozta be az ártéri-területbe, ezzel is könnyítve a mély fekvésű latifundiumok terhén. *) A régi ártér területén fekvő földek alacsonyabb állami adóosztályba vétettek fel, de az újabban ártéradó alá vett területek sok helyen 1-ső osztályú állami adóval vannak terhelve s így ezekre még súlyosabban nehezedik az ártéri adó. A Jfejadó, ez a barbár középkori maradvány, különösen a törpe birtokos parasztot sújtja sokszor elviselhetetlen teherrel. Akinek egy 270 □ öles kis kenderföldje van, az aránytalanul nagy adót fizet. A kenderföld után ugyancsak 70 fillért fizet, de mint „birtokos“, kénytelen fizetni áll.

E kisgazda fizet tehát évenként 280 kor. 06 fillért adóban. Szinte elképzelhetetlen, miként bírja el e nagy terhet. Csabán, viszonyítva a többi paraszt városokhoz, 20 — 30%-al kisebb a községi adó. Gyulán a 100%-ot már túlhaladta, Békésen a 100% körül jár. Ez a kisgazda elem már évtizedek óta bámulatós önmegtagadással viselte nehéz sorsát. Itt az „izgatás“-nak csakugyan könnyű a munkája. Hátha még a kisgazda tudná, hogy egy egy gyáros, ügyvéd, orvos jövedelméhez képest, mily aránytalanul kisebb adót fizet, az a 14 hold a legjobb esetben 500 kor. tiszta jövedelmet hoz s azután 20% egyenesadót fizet tulajdonosa. Egy gyáros, kinek évi haszna 100,000 kor, fizet 2,827 kor. egyenes állami adót, egy ügyvéd, kinek évi jövedelme 16,000 kor., fizet 250 kor. egyenes állami adót, egy orvos, kinek évi jövedelme 8,000 kor., fizet 60 kon egyenes adót. Természetesen a nálunk szokásos „polgári becsület szóra“ történt bevallás alapján!

*) 1906. év végén a következő tudósítást közölték a lapok: Új osztályozás az ármentesítésnél. A Körös-Tisza Maros ármentesítő társulat néhány nap előtt tartott közgyűlésén napirenden volt az új osztályozás kérdése, mert a régi osztályozás ellen mintegy 3000 felszólalás érkezett be. Az új osztályozás megszünteti azt az anomáliát, hogy Makó város közönsége 4000 hold érdekeltség után 70,000 koronát, míg a Palavicini uradalom ugyanannyi terület után csak 10,000 koronát fizet ármentesítés) díj fejében.“ Az ilyen hír fel sem háborítja közönségünket. Nem kérdezi senkisé, hogy ki az oka annak, hogy ily nagy igazságtalanság megtorolatlanul fennállhatott oly sokáig, a szelíd „anomália“ mindent elfedez!!

osztályú fejadót, mely alól, míg semmije sem volt, fel volt mentve s így kicsiny darab földbirtoka esetleg, ha még 16 évnél idősebb családtagja van, 16 kor. II. oszt. állami adót és az ezután fizetendő községi adót rakja vállaira. 1867 óta nem volt egyetlen politikusunk sem, ciki ezen absurdumra felhívta volna a figyelmet! A szociális „izgatásnak“ kellett fellépnie, hogy ezen dolgokra terelje a figyelmet!

Az alkotmány visszaállításakor visszaállítottott a régi közigazgatás. 40 év alatt ez a közigazgatás — kivéve néhány vármegyét — nem igen változott hírnevében. Mailáth gróf e közigazgatásról* 1937 februárban a főrendiház ülésén azt mondta: „*Az adminisztráció nálunk, tisztelet a kivételnek, ázsiai. Tíz közül, akitől kérdezi az ember, miért megy ki, három bizonyosan azt feleli, mert itthon nem kapok igazságot*“. — A szabadelvű kormányzat alatt egy fő célja volt országszerte a közigazgatásnak: meghozni a kellő számú szabadelvű képviselőt. Ha ennek a célnak megfelelt, minden más mellékes volt. A törvények egyformák az egész országra nézve, de azok alkalmazása bizonyos vármegyei rendszeren ment át. Ezen rendszerekről köteteket lehetne írni. Voltak felvidéki vármegyék, hol a szegény parasztot, ha a szolgabíró végzése ellen fellebbezni akart, a szolgabíró az előszobába utasította ahol már várta őt a szolgabíró hajdúja és jól felpofozta, hogy elmenjen egyszer s mindenkorra kedve a felebbezéstől! — Másutt meg, a hol különben modern emberek kezében lenne a közigazgatás, ott meg a megyei virilis rendszer függővé teszi a tisztviselőt a hatévenkénti választás folytán a tehetős virilis szavazóktól s így azután a plutokracia előre veti árnyékát. Törvényeink nem elég világosak és sokszor a legéletbevágóbb kérdéseknél is régi, elavult rendeletek döntenek. Szabályrendeletek egész légiója nehezedik rá a lakosságra és némely vidéken csak azok humánusabb kezelési módja teszi tűrhetővé a létet a parasztságnak, mely nem ismeri ezen szabályrendeleteket, nincs is ideje azok tanulmányozására. De kétszeresen jaj annak a vidéknek, a melyre lesújt valami politikai interdictum és a szolgabírák utánozzák az olasz vasúti sztrájkot, kezdenek betartani minden szabály-

rendeleti rendelkezést és azzal büntetik az interdictummal sújtott lakosságot. Itt azután egész vidékek pusztulnak el az „ázsiai közigazgatás súlya alatt“, pedig még egyszerű és igazságos eljárás mellett is sok zaklatásnak van kitéve a nép.*)

Az igazságszolgáltatás, amióta államosított, kétségkívül javult, de a folytonos kísérletezés és különösen a *lassú* törvénykezés megnehezítette a nép életét. Egyszerű polgári pernél is eltart 2-3 évig, míg az első fórum meghozza ítéletét. Nem hisszük, hogy volna Európában állam, melyben a mienkhez hasonlítható lassú eljárás létezne. A kimúlt olasz pápai állam erről volt utolsó éveiben nevezetes. A legegyszerűbb igazság keresésénél is nélkülözhetlen az ügyvéd. A 70-es évek óta minden alföldi paraszt városban elszaporodott rémítő módon az ügyvédek száma, ami különösen az első időben a tapasztalatlan és tudatlan paraszt népre valóságos veszedelmet jelentett. Ez az inproductiv foglalkozás az alföldi lateinerpályák között ma is a legjövedelmezőbb! Az alföldi mérhetetlen úrgyűlölet gyökereit keresve, megtaláljuk azokat részben egy-egy vidéki fogas fiskális működésében és gyors meggazdagodásában.

A parasztság életében nagy változást idézett elő a kötelező népoktatás. Ez lett volna a legfontosabb eszköz arra, hogy a parasztságot emelje és valóban bevigye az „alkotmány sáncaiba“. Sajnos, a külföldi iskolai rend-

*) A kor tükre e tekintetben a „Vásárhelyi Reggeli Újság“ egy rövidke hire, Egy vásárhelyi szegény házzsellért megidéznek a városházára, mert disznója elhullott és ő ezt be nem jelentette, fiat korona birságban marasztalom, mondja a bíró és kérdi az elmarasztaltat, hogy megnyugszik-e?

— Mem — volt a válasza.

— Tehát apellál?

— Nem!

— Hát mit csinál?

— Kérom —mondta megindultan az ember — kérhetők valamit?

— Tessék!

— Arra kérom a bíró urat, lövessen agyon!

A bíró azt hitte, hogy az ember részeg, vagy eszelős. Beszélgetni kezdett vele. Az ember kijelentette, hogy józan elmével ismétli kérését, mert megunta a zaklatást, meg a küzködést.

szerek minden igazi átdolgozás nélkül, *mint valódi plágiumok* vitettek át a hazai talajra.*) A paraszt-iskola, az igazi népiskola, nem elemi iskola. A népiskolának elő kell készítenie az élet számára a gyermeket, míg az elemi iskola a tanult pályák alapvető munkáját nyújtja. Nálunk a városi és falusi iskola között nincs más különbség, mint a tanév hosszabb vagy rövidebb tartama. A kicsiny Dániában az abc-től kezdve már az iskolában a paraszt gyermek szívébe oltják jövő foglalkozásának szeretetét. Nálunk is a régi olvasókönyvek egyszerű, szívhez szóló tartalmukkal növelték az emberi lélek legértékesebb részét, a kedélyt. Ujabb olvasókönyvekben a tantárgyakra helyezték a fősúlyt s így az egész iskola még ridegebb lett. Az emlékelés túlságos forszírozása oka az iskola csekély eredményének és annak, hogy az erős paraszt fizikum elsatnyul és jelentkezik az új kor nagy betegsége: az idegesség, még a parasztok sorában is.

Még siralmasabb a paraszt népoktatás ott, ahol nem írténik a gyermek anyanyelvén. Nem anyanyelven csak; i nagyon tehetséges gyermekek tudnak haladni, de ezek közül is sok elcsenevészik, éppen a forszírozott, majdnem kizárólagos nyelvtanulás következtében.

*) L' H o u e t a nagyon fejlett német népiskolát nem tartja megfelelőnek a parasztnevelés szempontjából. Erre vonatkozólag azt mondja: „ami népiskolánknak, dacára annak, hogy ezt nem óhajtja, lassan-lassan sikerülni fog parasztságunkat nemcsak testileg gyengíteni, hanem ami még sokkal rosszabb, a saját paraszt mivolta elhanyagolása és megvetése álláspontjára juttatni. Eljön még az az idő; a mikor mindenki fel fogja ismerni ezt a nagy veszedelmet. Ha igaz az hogy a német népiskola vívta ki a szadovai győzelmet, úgy befogják látni, hogy a győzelem nem ér fel azzal a kárral, melyet parasztságunkban okozott. Minden magas kultúra előszeretettel idézi: a műveltség szabaddá tesz bennünket! Azután meg: Emolliunt artes mores!

De ezen jelszó csak nagyon feltételeesen igazi, — gondoljunk csak Leo és Aretin Péter korára!

Tisztelet népiskolánknak. De a paraszt tantervet úgy képzelni, mint az egyszerűsített városi tantervet, tiszta képtelenség. *A paraszt* nem egyszerűsített városi ember, épp úgy, mint az ifjúság nem egyszerűsített aggkór! — Lásd a f. i. mű 59. lapját.

Mi ezt az ekként jellemezett német iskolát szolgálailag utánoztuk.

Midőn a magyar nyelv kötelező tantárgygyá tétetett a népiskolában, senki sem gondolt arra, hogy ezzel a nép anyanyelve kiszoríttassék a népiskolából. Arra sem gondolt komoly politikus, hogy e törvénnyel majd ellehet érni azt, hogy minden gyermek megtanulja már a népiskolában a magyar nyelvet. Az államnyelv jelentőségének ad kifejezést e törvény — és ha ennél a célnál marad, helyesebb lett volna, mint azt követelni, hogy már az iskolában elsajátítsa teljesen a gyermek a magyar nyelvet; mért e célt tűzve ki, az iskola megszűnik oktató és nevelő intézet lenni és lesz pusztá nyelviskola. Azoknál, kik tovább tanúinak, ez pótolható veszteség, de a parasztnál, kinek ez minden iskolája, kulturális veszteséget jelent! A sovíniszták ezt, az anyanyelv teljes elhagyását követelték már kezdetben, de az értelmesebb paedagogusok belátták, hogy ez az eljárás a paedegógia követelményével homlokegyenest ellenkezik. Iskolával nem lehet egy népet a nemzetiségéből kiforgatni, csak a kultúra alacsonyabb fokára sülyeszteni, ha a népiskolából ismeretek nélkül lép az életbe. Egy újfajta analfabéta elem kerül ki ez iskolákból. Magyarul nem tanultak meg s azt is, amit megtanultak, az életben nagy részt elfelejtik — de anyanyelvüket sem tudják helyesen használni vagy csak úgy, mintha sohasem jártak volna iskolába. Eötvös óta alig ült ideális gondolkozású paedagogus a közoktatásügyi miniszteri székből és ennek gyümölcsei, szomorú gyümölcsei láthatók is a parasztnak új nemzedékében!

Az egyházi élet sem többé az, mely volt a múltban, a parasztra nézve. Minden felekezet papjánál érezhető bizonyos arisztokratikus, sokszor még anyagias érzés a paraszttal szemben, pedig a papoknak kellene legjobban együttérezniök népükkel és enyhíteni az úr és parasztnak közötti éles ellentétet, különösen az Alföldön, ahol ez az ellentét egyre növekszik.

Lássuk már most, milyen a parasztnak élete „az alkotmány sáncaiban“?

1848 előtt csak a nemesek vettek részt a politikai életben. 1867 után csak a parasztnak tehetősbejei, kik megütötték a cenzust.

A parasztnak politikai szereplésénél különbséget kell

tennünk az alföldi parasztság és a felföldi vagy általában nemzetiségi parasztság között, ez utóbbiaknál pedig az erdélyi szász és nem szász parasztság között. A választási törvény az egész országra nézve egy, de ez is átszűrődik a vármegyei rendszeren. Az alkotmány sáncai külsőleg egyformák, de míg egy helyen a sáncokon belül szabad az élet, addig más helyen a sáncokon belül csak a fizikai lét szabad!

Az alföldi parasztság politikai szabadságot élvezett. Itt a választási agitáció teljesen szabad volt. A 48-as politikai dogmatizmus átment a nép vérébe. Ez a politikai dogmatizmus apellált az alföldi paraszt erős faji érzésére, úgy állítva elé a kormányt, mint a magyarság ádáz ellenségét. Ennek a politikai, bizonyos fokig butító dogmatizmusnak állandó iskolái a 48-as olvasó körök, melyeknek inkább csak címe az olvasás, míg a merő politizálás és politikai fegyelmezés volt a főcél. A míg a 48-as párt politikai idealizmusát megtartotta, komoly, fanatikus politikusok képviselték. De újabban e párt még az Alföldön is a politikai stréberék kényelmes útja. E tekintetben szinte hihetetlen rekordot ért el a politikai köpönyegforgatás. A 2—3 év előtt még tüzes szabad-elvűek, ma a 48-as párt oszlopos tagjai vidékenként és legkíméletlenebb üldözői a darabont érzületű polgártársaknak.

Ámbár az alföldi parasztság politikai szabadságot élvezett, a szerencsétlen választói rendszer nem nevelte a parasztság politikai érettségét. A mi választási rendszerünk folytatása a régi nemesi választósdinak. A választásnak egész technikája fejlődött ki a külső látványosságban, megtévesztésben, kortesfogások hunczúságaiban. A választás, még az egyhangú választás is, költséges. Sok ember a választási passzióknak lett áldozata. Nagyobb pénzfecsérlés választási célokra sehol a világon nem folyik, mint nálunk. Egész családok jutottak tönkre ezen szerencsétlen passzió folytán e szegény országban. Az elfecsérelt pénzen hatalmas kultúrintézeteket lehetett volna emelni. Így pedig a tatárjáráshoz hasonló erkölcsi pusztítást tettek az elfecsérelt milliók! Nem is igen gondolhatott szegény, esetleg képzett ember is arra, hogy képviselővé választassa magát. Az

ügyvédi kar tagjai kiváló előszeretettel vetették magukat a képviselői pályára, melyet a saját szempontjukból jó befektetésnek tekintettek.

A 48-as képviselő jelöltek a képtelennél-képtelenebb ígéretekkel tartották jól hálás publikumukat, melyhez tartozott első időben az utca népe is, mely most nagyrészt elfordult tőlük, amióta az ideálpolitikusuk reálpolitikusokká lettek. Az idők szomorú jele az is, hogy az 1907. évi március 15-iki ünnepek néhol az Alföldön csendőrfedezet mellett folytak le.

A nem magyar vidékek parasztsága teljes politikai kiskorúságban tartatott. A képviselőjelölteket a központ jelölte ki, a többi dolgot azután elvégezte a vármegyei közigazgatás. Az alkotmányos élet visszaállítása után 1—2 nemzetiségi képviselőjelölt is került a képviselőházba. De csakhamar kiadták a jelszót: „minden áron buktatni!“ — Ez a jelszó kitűnően bevált. A románok passzivitásba mentek — a többi nemzetiségiék hiába próbálkoztak. Ennek a jelszónak köszöni a szabadelvű kormány hosszú uralmát. A nemzetiségi vidékek szállították annak idején a mameluk-hadat.

Ez a rendszer a parasztság lelkében borzasztó pusztítást tett. Némely vidéken egészen szemérmetlenül úzták a lélekvásárt. Voltak választókat szerző ágensek, kik a választás záróórájára tartogatták értékes portékájukat, 80—100 forintért adva egy-egy szavazatot. Néhol, hogy óa szavazók el ne szökjenek, korcsmatermekbe zárták őket, a hol a korcsmáros előre felszámította a kés, villa kanál árát, mert ezeket rendszeren a választók magukkal hazavitték. Ez is egy kultúrkép az alkotmány „sáncaiból“. Más vidékeken meg egyes falusi választók 5 frt büntetés terhe alatt rendeltettek a választás színhelyére.

Némi politikai szabadabb mozgást hozott a nemzetiségi kerületekbe előbb az antisemita-párt, majd később a néppárt. Ez utóbbiak ellen mozgósította 1896-ban Bánffy báró majdnem a monarchia összes haderejét. Ekkor értesült a művelt külföld is a mi választási rendszerünkről. A kirendelt közös hadseregbeli katonatisztek belső megbotránkozással végezték nehéz hivatásukat.

Az alkotmány ezen sáncai mögött mintha megújult volna a régi rendi Magyarország szelleme, amikor

a parasztot csak igavonó baromnak tekintették; de most még egy új szerepet is kapott: a politikai vak eszköz szerepét.

A politikai szabadság megvonása a nép millióitól gazdasági és kulturális tekintetben is hátrányára volt a népnek épp úgy, mint a jobbágyság, ez is visszahatott a gazdasági elmaradottságra.

Ha mind az elébb előadott tényezőket egybevetjük, azt látjuk, hogy a parasztság általában nem igen emeltetett az alkotmány sáncaiban, hanem sok eszköz közrehatott annak demoralizálására.

Újabban, látva a tömeg ellenséges indulatát, egyre sűrűbben kezdik hangoztatni az alföldi nagyobb parasztvárosokban: „Foglalkozzunk a néppel!“ De negyven éves mulasztást nehéz helyrehozni.

Éppen az volt a nagy hiba, hogy alföldi intelligenciánk csakis a választások alkalmával foglalkozott a néppel, különben pedig gőgösen lenézte azt. A tehetősebb gazdák még csak érintkeztek az urakkal, de ezek sem nagy előnyükre, elsajátítva úri trágárságokat, melyekben az alföldi intelligencia excellai — és úri gőgöt. Sajátságos, hogy az a demokratikus szellem, amely 1848-ban oly erős volt. mintha napjainkban teljesen elpárolgott volna. Még a parasztoktól származó urak is gőgösen lenézik a parasztot, csak pusztá eszköznek tekintve azt.

A nagy parasztgazdák még e mostoha időben is fönn bírják magukat tartani, bár a földművelő munkások mozgalma őket is súlyos helyzetbe sodorja. A kisebb parasztgazda, a telkes parasztgazda, már a tönk szélén áll, amint azt Vadnay is idézett művében felismerte. Ez utóbbiakra nehezedik különösen a súlyos és igazságtalan adóteher.

Liptay értekezésében említést tesz a kispaszterek primitív gazdálkodásáról. Aki a nép között él, nem tagadhatja, hogy ebben is van némi haladás. A német kispaszterek állanak e tekintetben is a legmagasabb fokon és a német nyelvszigetek mintagazdaságaikkal hatalmas kulturmissziót végeznek. Egy kis német község, az aradmegyei Pereg, vezet az állattenyésztés terén. Tanulni vágyó kispaszterek elmennek önszántukból Svájcba tanulmányozni a híres svájci simmenthali tehén tenyésztését. A kis paraszt-

gazdaságokra sem szabad kimondani a halálos ítéletet; most a szövetkezeti ügy felkarolásával ők is versenyezhetnek a közép és nagy birtokkal.

Újabban sokat tárgyalnak gazdasági egyletekben, szaklapokban az alföldi parasztgazdaságok emeléséről és hallunk a különfélebbnél különfélebb javaslatokról és tervezetekről. Egy helyen ajánlják a mintagazdaságok felállítását, a gazdasági tanácsadók intézményének létesítését. De nézetünk szerint minden intézkedés alapfeltele: a parasztság művelése, szellemi nivójának emelése.

A gazdasági egyletek, az Omge vezetése alatt, inkább csak a nagybirtok és annak gazdatisztjei szolgáláiban állanak, a parasztgazdaságokra csekély hatással voltak. Ezek számára külön paraszt gazdasági egyletek szervezése lenne szükséges és pedig minden politikai és felekezeti háttér nélkül.

Nagy kár, hogy az utolsó 20 évben nagyon megfogyott a feles- és harmados- parasztszám. Ez volt a helyes átmenet a napszámos- és béres-osztálytól a gazdák osztályára. Az egyre terjedő elszegényedés szaporította a béres-jel öltekei: s így egymás után házi kezelésre mentek át az egykor felesekkel dolgoztató latifundiumok is. Így eltűnt majdnem minden vidéken ez a parasztosztály is — és szomorú sors érte az egykor virágzó falvakat.

A parasztság pusztulásának megakadályozása a mi legégetőbb kérdésünk. Ez a parasztság mentette meg egykor a magyar nemzetet is — és nem arisztokráciája, mely a tespedés korszakában csupa divatból elhagyta még nemzetének nyelvét is.

Mit adna Anglia, ha volna még parasztsága! Anglia magas kultúrája folytán még ezt a nagy hiányt is elszenvedi; de mi elveszünk menthetetlenül!

II.

Az alföldi parasztvárosok és azok tanyái.

Magyarországnak meg van az a specialitása, amely sehol a széles világon másutt nem található: az alföldi parasztváros. A falu és paraszt az egész világon együvé tartozó fogalmak. De az Alföldön vannak városokká átvedlő óriási falvak, hol egy-két utca városias kinézésű, van aszfalt járdája, villanyvilágítása — míg a külső utcák teljesen falusias jellegűek. Lakossága túlnyomó részében paraszt, elenyésző csekély intelligenciával.

Ezek a nagy parasztvárosok végtelen hosszú falusias utcáikkal, lévén a háztelkek nem oly szűken mérve, mint a városokban, sajátságos képet nyújtanak. Nagy nyári munkaidőben, mintha emberek sem laktának e házakban; mert az utcán alig látni egy-két gyermeket játszani. A munkabíró lakosság kint van a tanyán, a hova rendszeren vasárnap délután kimegy s csak szombaton este tér haza. Élet a városokban csak vasárnap és ünnepnapon, piac-alkalomkor van, a mikor megtelnek a templomok és fájdalom, a korcsmák és csapszékek is.

Külföldi utazó nem győzi bámulni e falu-óriásokat. Szinte nem tudja elképzelni, hogy miként verődtek össze ez óriási helységek, melyeknek proletárius tömege egyre növekszik.

A török pusztítás előtt itt sok apró falu volt. De az új telepések a török kitakarodása után arra törekedtek, hogy minél nagyobb legyen határuk. A jobbágyság a szabad költözködés idején az ország minden részéből e helységek felé vette útját; mert itt szabadabb volt az élet és könnyebb a jobbágy sorsa! A megélhetés is könnyű volt. A búza, nem lévén kivitel, potom olcsó volt s így a szegény embernek mindég volt kenyere. A nádasok és mocsarak táján könnyű volt a sertéstenyésztés, ezért lett főeledele az alföldi parasztnak a szalonna. A földcsere

sem folyt oly nagy mértékben, nem is áhítoztak a sok föld után, mivel a telkek arányához kellett robotmunkát teljesíteni a földes urnák. Ekkor még az alföldi parasztvárosok mellett óriási legelők terültek el, melyeken a híres alföldi fajmarhát tenyésztették.

Ezek az óriási falvak 50 év előtt — míg a vasutakat ki nem építették — szinte el voltak zárva a külvilágtól. Ha az esős őszi és téli időszak bekövetkezett, szinte lehetetlenné vált a közlekedés a feneketlen sárral borított utakon. A lakosság egyszerű, patriarchális életét mi sem zavarta. Egy pár tanult ember az iskolából magával hozott tudománnyal teljesen megelégedett. Irodai munka nem igen volt s dínom-dánommal, örökös vendégeskedéssel telt el az idő. A paraszt lakosság egyedüli mulatása az őszi idősakra esett, a mikor megtartották a híres alföldi disznótorokat és a több napig tartó lakodalmakat. A nagy helységek élén parasztbíró állott, aki meglehetősen nagy hatáskörrel kormányozta az embertömeget. A rendetlenkedő, izgága legényeket deresre huzattá és a börtön kulcsaival is elég szabadon rendelkezett. A deres eltörlésével sehogysem tudtak bíró uraimék megbarátkozni és sokáig titkos botozással óhajtották tekintélyüket fenntartani, még a botbüntetés eltörlése után is.

Bámulatos, mily egyszerű eszközökkel tudták rendbe tartani e nagy embertömeget. Még 35 év előtt volt az Alföldön 30 ezer lelket számláló paraszt város egyetlen egy szál rendőr nélkül, 3—4 vármegyei csendlegény volt elfoglalva a közbiztonság őrzésével.

A kereskedelmet nagyrészt akkor még a görögök látták el apró elmaradt szatócs-üzleteikkel. Korcsma alig volt, ez is a hatóság szigorú felügyelete alatt állott. De meg mindenkinek meg volt otthon az alföldi karcosa és kis üstön főtt pálinkája.

Az egyházak óriás gyülekezeteikkel békésen megfértek egymással. Egy helységben is ritkán keveredett egymással a különböző felekezet és nemzetiség. A déli vármegyékben, hogy elkerüljenek minden nemzetiségi és felekezeti viszályt, külön elöljáróságokat alkottak s még a határt is nyelv és felekezetek szerint elkülönítették.

Az iskolázás primitív volt, de az akkori viszonyoknak jobban megfelelő, mint a mai modern parasztvárosi iskola.

A fő baj az volt, hogy nem ritkán 3—400 tanuló járt egy-egy népiskolába. A tanító azonban jobban volt jávalmazva és a protestáns parasztvárosokban rendesen theológiát, sőt külföldi egyetemet is látogatott férfiú volt. Egy-egy jelesebb tanítóhoz az egész parasztvárosból özönlöttek az iskolások. Ezek a tisztességes, tudós alakok hatással voltak, egész nemzedékre, nemcsak az általuk közölt ismeretekkel, hanem példás életükkel is. A protestáns parasztvárosok népének az a része, mely iskolába nem járt, megtanult olvasni a templomban — és százával található az oly alfabeták, kik sajátos szintetikus módszerrel a templomban tanultak olvasni. Újságot nem olvasott a nép, egyedüli szellemi tápláléka volt a róm. katolikusoknál az imádságos könyv, a protestánsoknál pedig az énekes könyv, biblia és régf. aszketikus könyvek.

A parasztvárosok élete teljesen megváltozott 1867 óta. A községi közigazgatás sokkal bonyolultabb lett. — Az egy-két jegyző és írnok helyébe egész hivatalnoksereg lépett s valóságos menhelye lett ez az élet viharában hajótörötteknek. Sok régi, nagy parasztváros átalakult rendezett tanácsú várossá. A paraszt bírót a jogvégzett polgármester foglalta el. A paraszt-esküdtek helyét a tanácsnokok. A parasztság kiszorult a közigazgatásból — és tért hódított a kormányozhatatlan 200 tagú képviselőtestületben.

A régi parasztvárosokban új, teljesen városias utcák keletkeztek. Az utcák kövezése, a nagyobb közigazgatási apparátus, sok helyen még új iskolák létesítése következtében is, a községi adó rohamosan emelkedett. Néhol sikerült a parasztvárosok határából kikapcsolni a nagyobb uradalmakat, mi által még nagyobb teher zúdult a lakosság fejére. A parasztvárosok adóját legjobban érzi a kisgazda, ki rendesen valamely külső utcában lakik és alig élvezzi a «város» előnyeit, életének nagyobb részét kint a tanyán töltvén.

Az alföldi parasztvárosok városias részét többnyire a zsidóság építteti. Nagy árt fizetnek egy-egy üzletnek alkalmasabb helyért. A parasztgazda eladja házáat s a vételáron inkább földet vesz, sőt telik még egy távolabb fekvő házra is.

A parasztvárosok lakóinak tanyára költözése csak 30

év előtt indult meg — s akkor is a hatóság ellenezte; mert kulturális és közigazgatási szempontból a lakosság-nak a tanya felé vonulása sok nehézséget okozott. De gazdasági szempontból ez a tanyára kivonulás teljesen ösztönszerű, helyes út volt.

[A parasztvárosok új polgári elemét alkotják a nagy gazdák, kiknek osztálya a jobbágyság eltörlése óta növekszik. Ezek fő jellemvonása az uraskodás és erős arisztokrata érzés. Magukat magasan a nép felett állónak képzelik, holott csakis a gazdagság az, mely megkülömbözteti őket szegényebb gazdatársaiktól. A szegény embert nagyon kevésre becsülik; mert náluk az ember értékét a holdak száma jelzi. Ezért nagyon kevésre becsülik a fizetésből élő hivatalnokot és az iparost sem értékelik magasabban a napszámosnál. Fiaikkal 1-2 gymnasiumi osztályt vagy polgári iskolát végeztetnek, míg leányaikat polgári leányiskolába, vagy felsőbb leányiskolába küldik. A konzervatív érzület nagyrészt eltűnt e családokból. A leányok kicsinylik a durvább külsejű legényeket és áhítoznak a »kalap« után, így jó aztán létre nem egy szerencsétlen pénz- és érdekházasság. Ennek a nagy gazdaelemnek vezető szerep jutna a gazdálkodás terén is, de ehhez okvetlenül szükséges lenne ezen elem más irányítása és nevelése.*) Eddig ők voltak az intelligens elemek kedvencei, lévén ők a döntő elem a választásoknál. Sok részénél helyt foglalt a tunya életmód. Egész napokat eltöltenek a 48-as olvasó körökben és kávéházakban, a munkát „paraszthoz“ illő dolognak tekintve — és nyáron hosszúszerű pipából erősen pöfékelve, ellenőrzik nehezen dolgozó napszámosaikat és cselédjeik munkáját. Könyvre és más művelődési eszközre nem szívesen, vagy egyáltalában nem is áldoznak, annál többet költenek leányaik ruhájára s a külső, mutatós dolgokra. Van e gazdaosztálynak is egy konzervatív zöme, mely szigorúan megőrizte parasztjellegét és igénytelenségét, ez anyagilag halad, bámulatos ügyességet tanúsít a szerzésben és megtartásban, 1

A parasztvárosok lakosai között szép számmal vannak a kézművesek iparosok. Ezek a régi céhrendszer alatt jobb módban éltek és nagyobb tekintélynek örvend-

*) Ez az elem gyűlöli a „paraszt“ elnevezést.

tek. Ma az adó és munkásviszonyok ezekre is ránehezdednek. Vezető befolyást a parasztságra szerezni nem igen bírnak. Politikai tekintetben ők voltak a leglelkesebb szószólói a 48-as pártnak.

A parasztvárosok új osztálya a gépészek és szatócsok, kik többnyire felhagyva a földműveléssel, cséplőgépet szereztek, letették a gépkezelői vizsgát, nyáron át gépjükkel keresnek, míg annak szünetelése alatt csereberélnék a gépekkel, ügynökösködnek. Az iparosok és kigazdák közül többen, mások sikerein felbuzdulva, megpróbálkoznak szatócsüzletekkel, ügynökséggel. Van bizonyos kereskedői talentum e néposztályban, mely szintén nagyobb figyelmet és gondozást érdemelne és ezen ma még meg nem állapodott néposztály a demokrata elvek terjesztője lehet a jövőben. Nem egynek példája, legalább részben, megakasztja a tódulást a hivatalok után; mert látják sokan, hogy ügyességgel, élelmességgel így is jobban meg lehet élni, mint a keserves írnoki és díjnoki pályán, hozzá még sokkal függetlenebb is az ember!

A parasztvárosok intelligenciája számban és minőségben még mindig nagyon gyenge. Itt majdnem teljesen hiányzik a zsenri s ami kevés van, az is nagyon gyarló utánzat, amennyiben ez a vagyonságra helyezi a főszűlyt, tudva, hogy az Alföldön a származás nem imponál, tekintélyt csak a vagyon ad. — Az egész világon nagy hatalma van a mammonnak és a vagyon bizonyos nimbuszt ad az embernek; de nem gondoljuk, hogy volna ország, ahol a plutokraták oly tiszteletnek örvendenének, mint nálunk. A gazdagság ezen nagy tekintélye bénítólag hat a közerkölcsökre. Nem kérdezik, hogy miként lett összeharácsolva e vagyon, a fő, hogy meglegyen. Ez az oka annak, hogy az emberek minden ideális célt alárendelnek ezen fő istennő szolgálatának, Aljas uzsorások, lelketlen és könyörtelen fiskálisok — duló csaták után — élvezik a vagyon tekintélyét és fényét az alföldi parasztvárosokban.

A parasztvárosok intelligens osztályának nagy részét képezik a hivatalnokok. Ezek nagyobb befolyást a népre nem gyakorolnak; mert többnyire eladósodva lévén, művelődési eszközökre nem telik, különben is függő helyzetben vannak. Ezen körökben örökösen a fizetésemelés

ről van szó. A demagógia ki is használja ezek ellen a parasztság ellenszenvét, örökösen arra mutatva, „lám a hivatalnokok fizetését emelik, de ki emeli a szegény parasztnak jövedelmét?“

Az alföldi intelligencia könyvre majdnem általánosan keveset áldoz. Pár évtized előtt e nagy parasztvárosokban alig volt könyvkereskedés. Ma is inkább csak papiros, képeslevelezőlap, újságok árusítása által képesek ezen „könyvkereskedések“ fennállani. Nagyon szomorú statisztikát nyernénk, ha azt kutatnánk, hogy egy-egy ilyen parasztvárosban mennyit adnak ki még a vagyonosabb intelligensek is könyvre? A kaszinók könyvtáraiból is majdnem általánosan csak regényeket olvas a közönség és a kaszinók más könyvre alig is áldoznak.

Az intelligensek legnagyobb része napilapokon kívül alig olvas mást és e tekintetben is ragaszkodik szigorúan a pártsajtóhoz. Ez az oka, hogy politikai tekintetben oly elfogultsággal találkozunk, mely tehetetlenné tesz minden komolyabb fejtegetést és eszmecserét.*)

*) A mi középosztályunkról Szeremlei Sámuel pályanyertes művében (Vallás-erkölcsi és társadalmi élet 1848 óta Magyarországon. Budapest 1874.) még 1874-ben a következőleg nyilatkozik: „Ezen osztály oly időszakban növekedett fel! s él jelenleg is, melyben az uralkodó eszme a h a z a f i - s á g volt. Ez volt minden erénynek sommája, ami minden hiányzót kipótolta, minden hibát szentesített. Meg volt ebben a „magyarok istenében vetett hit, meg volt az igazság diadalába vetett r e m é n y s é g és az elnyomottak iránti s z e r e t e t , valamint nem hiányzott a lemondás erénye sem, mely kész volt búcsút venni eddigi jogaitól; de minden merőben a külsőkre volt irányulva, a gondviselésbe vetett őszinte bizalom s valódi lelki élet nélkül. R eménységben a könnyelműség, az örömben az elbizakodás, a szeretetben az állhatatlanság, a szerencsétlenségben az elcsüggedés érte utóit. Egyáltalában elmondhatjuk, hogy középosztályunknak, mely legnagyobb részben közhivatalnokokból áll, magaviseletében nem volt és nincs meg a szellemi túlsúly és az erkölcsi méltóság, mely által egyedül teheti érdemessé magát az alsóbb osztály vezetésére, a vallás lényegétől és külformáitól egyaránt elfordulva s isten iránt szitkozódásaiban minden félelmet levetkezve, nagy mértékben terjeszti a népnél a hitetlen életet. Középkori ragyogás! vágyát, érzékiségét és tunyaságát nem vetkezvén le egészen, arra van utalva, hogy álutakat keressen a munkálkodók kizsákmányolása végett, a mire főleg az alkotmányos idők beköszöntése előtt közülök igen sokan vetemedtek, az alkotmányos élet óta pedig a választási kortesfogások, a nép előtti hízeltetések, üres hitegetések és szájaskodások által arra az útra tért, a melyen minden tiszteletre valóságát elveszti.“

A parasztvárosok proletár népéről tanulmányunk más fejezeteiben szólunk.

A parasztváros régente képes volt fegyelmezni népét, különösen míg a városi jelleg nem nyomult a vasúttól és nagyobb városoktól távolabb eső vidékekre. Magára a parasztság erkölcsi életére ezek az alföldi parasztvárosok veszedelmet jelentenek. A falu előnye a város felett az, hogy az emberek ösmerik egymást és már ez az ösmeretség is ellenőrző hatással van. A parasztvárosok paraszt népe idegenül áll egymással szemben és ez felette káros hatású az emberek jellemi fejlődésére. A falu e tekintetben is magasan áll a város teleit, bár a falusi egyszerűséget, sokan gúnyolják!

Megrémülne közönségünk, ha mélyebben beletekinthetne az alföldi parasztvárosok erkölcsi állapotába. Annyi itt a vadházasság, amennyit el se merrénk képzelni. A Jáger Mari-féle (tömeges mérgezés és a temetkezési egyletek megkárosítása) eset csak egy nagy parasztvárosban és óriás faluban képzelhető. Ezekben a parasztvárosokban meghonosodott már a bordélyház is, sőt minden nagyobb vendéglő bordélyüzlettel van összekötve — s így terjed a bűn, a romlás a nép között is. Az alkoholizmust pedig nagy mértékben terjeszti a minden utcasarkon kínálózó pálinka-depó.

A házasságkötésnél fő szerepet játsza a vagyon, a holdak száma. Hódmező Vásárhelyen a fizetéses nász-nagyok közvetítik a teljesen modern érdekházasságot, nyilvántartva, hogy hol és hány hold földdel rendelkező menyasszony-jelöltet találhat a nősülni óhajt,*)

A demagógiának nincs sehol a világon oly hálás talaja, mint ezen nagy paraszttömegekben. E nagy tömegeket nehéz megmozdítani, nehéz lelkesíteni. De, ha egyszer megmozdul, páratlan hűségében és kitartásában. Igen érdekes pszichológiai tanulmány lenne az alföldi demagógia mélyére hatolni.

Az alföldi demagógok királya lehetne a nem régen Amerikában elhalt Sima Ferenc, volt szentesi 48-as országos képviselő. Nem is gondolta, hogy milyen

*) Ahol azután ezen utasítás nyomán nőkeresésre adja magát a legény, arra azt a kitélt használja a parasztnép: „Már elindították!”

lesz pályája. Tanítónak készült, de nem vitte tovább a segédtanítóságnál. Ellentétbe jutott az iskolaszék elnökével, otthagyja állását. Kezd szerepelni a 48-as olvasóköri körben. Majd lapot szerkeszt és éles tollal ostromoz egyeseket és testületeket. Horváth Gyula, az ármentesítéssel megbízott kormánybiztos, a maga személyét biztosítani akarván az éles toll támadásaival szemben, pártfogolni kezdi a hatalmas demagógot (ez az alföldi demagógok rendes útja, amennyiben többnyire ilyen pártfogók révén kezdik hatalmukat terjeszteni) és jövedelmező állásba segíti, szakasz igazgatóságot juttatva neki. A lapszerkesztést folytatja. Megtámadja éles cikkekben az úri kaszinót, kártyabarlangnak nevezve azt. Ezért kigolyózzák őt, ő pedig párbajra hívja ki a választmány összes tagjait. Beleköt a megyébe, a városi előljárárságba. Felhasználja az alföldi paraszt úrgyűlöletét és mindenütt győzelmesen vonul előre. Óriási terrorizmust fejt ki, hogy környékén mindenki retteg támadásaitól. Egy napon plakátok láthatók Szentes utcáin, melyeken tudtára adja a közönségnek, hogy ő N. N. lapszerkesztőt kutyakorbáccsal végigverte és felpofozta. Ebből egy szó sem igaz. A szerkesztő nyomtatvány útján elkövetett becsületsértésért bepörli őt. Az esküdtszék felmenti Simát s a nép annál nagyobb lelkesedéssel veszi körül a vakmerő férfiút, ki nem fél az uraktól. 48-as képviselővé lesz. Megkezd az obstrukciót a városi képviselőtestületben, folytatja az országgyűlésen. Harcaiban nem egyszer közel áll az elhaláláshoz. Az urak azt hiszik, hogy már vége van, a nép kijózanodik. Nem is bírja senki letörni; mert a nép átörhögtetetlen falként áll mellette. Önmagát teszi tönkre. Vállalatai sorra buknak. Csődbe kerül. A nép közadakozással, kölcsönrel akar segíteni kedveltjén. Egy szegény kofa éveken át megtakarított 100 forintját kiveszi a takarékpénztárból és átadja a pénzt Simának, aki azt kérdi az asszonytól: „adjak-e írást?” — „Sohse adjon a Nagyságos úr; mert hisz, ha tudja, úgy is megadja; ha pedig nem tudja — hát áldja meg az Isten” — válaszolt a kölcsönadó. Ilyen lelkesedés, bizalom és áldozatkészséggel nagy dolgokat lehetne véghezvinni; de hát a demagógia alkotásai csak látszólag nagyok és hamar elpusztulnak!

Sima a börtön elől Amerikába menekül és ott fejezi be küzdelemteljes életét. Hazájától elszakadva is bír még befolyást gyakorolni az egykor általa vezetett népre, mely csak azt a 48-as képviselőt választotta, kit nekik ő ajánlott.

Más demagógok nem követik a Sima által mutatott pályát. Csak addig véresszájú demagógok, míg céljukat el nem érik; aztán szegre akasztják elveiket és adják a komoly, katói jellemeket, de persze csak az ismeretlenek előtt; mert ezekre a végzett demagógokra nézve teljesen áll az a latin közmondás: „ignotos fallit, notis est derisui“.

Az alföldi demagógspecialitások között mindenféle állású és hivatású műveltek találhatók. Ügyvédek, orvosok, lelkészek, községi hivatalnokok, sőt néhány gymnasiumi osztályt végzett félműveltek is szerepeltek és szerepelnek a demagógia szolgálatában. Leginkább a 48-as párt keretén belül kezdi a demagóg működését. A sok 48-as „olvasó kör“ e tekintetben kitűnő szolgálatot végez, amennyiben e körök által rendkívül meg van könnyítve az irányítás és vezetés. Ott alkalmá nyílik a népvezérnek el-sajátítani a nép szavajárását és a demagógia elengedhetlen követelményét: a nép szája ize szerinti beszélni tudást. Tulajdonképpen ez a kulcsa a demagóg nagy hatalmának, hozzájárul még a pózolás — a kitűnő színész-tehetség. A demagóg kitűnően játsza a nép bajának átérzését, az önzetlen szigorú erkölcsbirót, az igazság rettenthetlen és rendületlen bajnokát; de ezen köntös alatt ott van sokszor a kitűnően leplezett mérhetetlen önzés és a pyramidalis lelkiismeretlenség mások félrevezetésében és ámításában! A népből magából még csak elvértve támadnak demagógok; de kitűnő szolgálatot teljesítenek az uri demagógoknak az alföldi parasztvárosokban található úgynevezett „szájasok“; ezeket azonban újabban nagyrészt elhalászta a szociáldemokrácia s ezek most ott érvényesítik „népvezető“ tehetségüket.

Az alföldi parasztvárosok körül széles területeken fekszenek a tanyák. A régi pusztaságok már nem is nevezhetők pusztának; mert mindenfelé elszórtan lakóházak és gazdasági épületek láthatók. Ebből a sok tanyán lévő lakóházból egész nagy falvakat lehetne alkotni a parasztvárosok szomszédságában. E tanyák néha

2—3, sőt több órai kocsizással érhetőek csak el. Hozzáférhetetlenségüknek némileg az új vasútvonalak mentén létesített feltételes megálló helyek vetettek véget.

Ezek a tanyák sehol másutt nem látható különlegességét képezik hazánknak. Vannak tanyák Schlesvig északi részében, Dániában, Svédország déli csücskében (Schonen); de ott rendszeren apró falvakhoz tartoznak és kicsiny falvak képezik tulajdonképeni központját a tanyai életnek.

Tanyáink legnagyobb részt az ötvenes években kezdtek épülni. A *parasztvárosok* kiszgazdái a 70-es évek óta kezdenek a tanyákra menni lakni. Azelőtt a gazda ritkán ment a tanyára lakni, csak a gazda fia és a cselédség lakott ottan. A „tanyai ember“ bizonyos tekintetben gúnyos elnevezésnek tekintetett; mert oly embert képzeltek az alatt, ki külsejében durva, elhagyott, gondolkozásában lassú és nehézkes. Régebben ugyanis megesett, hogy voltak a tanyáknak olyan lakói is, kik évtizedekig nem tették be a városba a lábukat.

A tanyákra való kivonulásnak indító oka a szegénység. A 8—10 holddal bíró kiszgazda nem bírta a külső földet és e mellett beltelkét is megtartani. Eladta a városi házikóját és kint a tanyán épített magának egyszerű lakóházat. A messze fekvő föld takarmányát nem is volt szabad újabban a városba hozni, ezért gazdasági szempontból is célszerűbb volt reá nézve az egy istálló. Az előregedett vagy betegeskedő napszámos meg kiment tanyásnak; mert ott a tanyán könnyebben megélhet, nem kellett a drága házbért fizetni, sem fűtőről gondoskodni. Ezek a „tanyások“ lakói és őrzői az oly tanyáknak, melyeknek tulajdonosai, sem azok cselédjei nem laknak kint a tanyán. Télen át száraz takarmánnyal ellátják a gazda teelő marháját, miért azután búzát és fűtőt kapnak. Kapnak néhol harmadából-negyedéből kukorica-földet, baromfitenyésztéssel is foglalkoznak.

Akit anyagi körülményei nem kényszerítenek, nem megy a tanyára lakni. Ma még nagyon kevesen vannak a tehetősebb gazdák közül, akik belátva, hogy gazdaságukat jobban vezethetik, kihelyeznék lakásukat a tanyára. A dán tehetősebb gazda önként a tanyára megy lakni; mert tudja, hogy okszerűen csak tanyáján lakva vezet-

heti gazdaságát. Lakását minden kényelemmel berendezi s így egész családjának kedves otthont készít elő. A tanya egy kis faluhoz tartozik, melyben csak néhány ház van, rendszeren a templom, paplak, iskola, egynéhány üzlet szövetkezeti helyiség és tiszta, rendes vendéglő. Nálunk is így lehetne az egyes tanyacsoportokat falukká átalakítani, sőt az új telepítéseknel ilyen tanyai falvakat alkotni.

A tanyán lakó parasztság többnyire igen takarékos, józan és munkás. Nehezen viselik a parasztvárosok nagy községi adóját; mert hisz nekik nincs szükségük a paraszt városok fényűzési alkotásaira és kulturális intézményeire. A 8—10 holdas kisgazda családjával minden kényelemről lemond, csakhogy megbírja tartani kis tanyáját.

Ujabbban mindenfelé tanyai iskolákat emeltek. Régente egy-egy tanyai csoport tartott egy-egy zugtanítót, ki tőle telhető ügyességgel és szorgalommal tanította a reábízott gyermekeket az írás és olvasás művészetére. A régi tanítók helyére diplomatikus tanítókat alkalmaztak. Ezek rendszeren csak átmeneti helynek tekintik tanyai állomásukat s mihelyt lehet, pályáznak a városba. Azt mondják, hogy a hosszú tanyai lét nyomasztólag hat a művelt ember kedélyére. De ezen állásokat kellene a legjobban dotálni s minden iskolához kis gazdaságot és kísérleti telepet csatolni; ezért csakis gazdasági tanfolyamot végzett tanítókat kellene e kultúr-helyekre alkalmazni.

Az iskolázás nagyon nehéz a tanyai iskolákban, mert távol lakván a gyermekek, sokszor lehetetlen zord és esős időben az iskolákba eljutniok. A tananyagot a minimumra kellene leszállítani, a tankötelességet csak a 7 éves kortól kötelezővé tenni. Jobb volna a tankötelességet általában a parasztságra nézve csak a 7—14. évig kimondani és az ismétlőiskolát teljesen elhagyni. A mostani ismétlő-iskoláknak 12—15 évig alig; van értelmük. A csak néha iskolába járó 12-15 éves gyermekeket a legnehezebb fegyelmezni ezen kamasz-korban. A fiatal paraszt házásokban meg van a tanulási vágy. Ezekre kellene nagyobb figyelmet fordítani.

Legnagyobb nehézsége van a tanyákkal a postának.

Akinek van a városban rokona, oda címezteti levelét és újságjait s így néha nagysokára, ha a városba megy, megtalálja leveleit. Néhol meg lovasrendőrök, vagy mezei örök kézbesítenek, de ez a módszer is még igen hiányos. Minden egyes tanyai iskolában postai ügynökséget, ha lehet, telefon-állomást kellene létesíteni.

A közegészségügy még a legtöbb parasztváros tanyáin igen el van hanyagolva. A kint lakó kigazda panaszkodik, hogy ha orvost kell hívnia, ez nagyon költséges; mert hiszen ha az orvos kimegy, egész napra kénytelen félbehagyni praxisát a városban. A törvény kimondja az 5 éven aluli gyermekek kötelező gyógyítását. Az orvostól 2—3 órányira fekvő tanyáról becipelik a súlyos beteg gyermeket a városba, rendszeren már csak a haldoklás konstatálására és sokszor ez a járvány behurcolásának útja! Ezen esetekben a törvény kegyetlen és a célt nem éri el. A gyermek meleg szobában talán kigyógyulhatott volna orvos és patika nélkül is, míg így a hosszú, rázós úttal szemben mit ér a tudomány és gyógyszer.

Nagy hiánya, különösen a nagyon távol fekvő tanyáknak az is, hogy nincsenek külső, tanyai temetők. De mindez csak akkor valósulhatna meg, ha létesíttetnék a tanyai igazi központok.

A tanyai lakosság kulturális tekintetben nagyon elmaradt a városi lakosságtól. Egyhangú az alföldi tanya élete. Az emberek ritkán érintkeznek még szomszédjaikkal is. Minden egyes tanya egy külön világ. Igénytelen, munkás, családias életet élnek a tanya kigazdái. Politikáról csak választások alkalmával esik szó és ilyenkor tanyáról-tanyára látogatnak el a kortesek. A tanyák már az utolsó választásoknál döntő szerepet kezdtek játszani.

A tanya lakossága majdnem általánosan ellenzéki. Kicsinyes dolgok ekkeserítik, különösen a vadásztörvény és a kutya-adó.

Újabban a csinos kis tanyák is gyászba borultak. A tulajdonos elment az amerikai kőszénbányákba, míg az árván maradt asszonyka bajlódik 4—5 kis gyermekével, várva jó hírt a tengerentúlról!

III.

A falvak jelentősége a parasztok életében.

Falu és paraszt tulajdonképpen együvé tartozó két fogalom. A parasztélet a maga eredetiségében csak a faluban található meg. A paraszt alaptermészete a konzervativizmus s ez is csak a faluban marad meg letöretlenül. A parasztvárosok parasztsága elhagyta régi és a divathoz nem alkalmazkodó népviseletét, míg a falusiak nagyrészt még görcsösen ragaszkodnak régi népviseletheiröz.

Európa legtöbb államában elhanyagolták a falvakat, különös gondot fordítva a városok fejlesztésére, emelésére és szépítésére. De sehol sem oly erős ez újkori irányzat, mint nálunk. Fővárosunk emelésére adózik a legfélreesőbb falucska is.

Az ország ereje nem nagy városaiban van, hanem jólétnek örvendő, virágzó falvaiban.*) Ezt az igazságot nem nehéz kimutatni. Mit ér a legmodernebb, gyönyörű palotákkal, minden képzelhető kényelemmel ellátott nagy város, ha körülötte néhány órányi távolságban már csak nyomorult, elhanyagolt, tengődő falvak láthatók.

A falusi élet olcsóbb, egyszerűbb. Ott ismerik egymást

*) Teljesen igazat adunk L'Houet-nek, midőn a falu kultúráját védeni akarja szemben a nagyvárosi káros befolyással és a következőképen szól: „Nem több és nem kevesebb az öngyilkosságnál, melyet egy nép akkor követ el, amikor kulturális központjaiban termelt magas kultúrájával a vidéket minden tekintet nélkül elárasztja az üdv a provinciák számára sohasem jött Rómából, hanem állandóan a provinciákból Rómába, azért minden igyekezettel ezen forrásokat tisztán kell tartani és nem szabad könnyelműen megmérgezni és eltemetni. Máskülönben itt támadt minden nép halálának csirája. Minden népnél, mely természetes halállal múlt ki és nem védkezett az ellen, a halál veszedelme ezen pontról indult ki“. (L'Houet f. i. műve 306. I.)

az emberek. A köztudat ellenőrző hatással van a parasztság erkölcsi életére. A tömegben élés veszedelmes hatása nem észlelhető a falusi parasztságnál. A szövetkezés ügye tulajdonképpen csak a faluban vihető keresztül, míg a nagy parasztvárosokban csak igen nehezen létesíthető.

A nagy világvárosok nemzetközi jellegűek, míg a falu a nép faji és nemzeti jellegét megőrzi. Ez az oka annak is, hogy erős egyéniségek, jellemek a falvakban születnek, míg a tehetség és ismeret embereinek a város kedvez.

A kicsiny falvak el lehetnek rendőrség nélkül. A bűntanyák oda el nem juthatnak. Ahol csak nincs züllő állapotban a falu, szinte lehetetlen oly bűnfészkek képződése, aminők a nagyvárosokban fellelhetők. A közigazgatás sokkal egyszerűbb, könnyebb, mint a nagy parasztvárosokban. Ide kellene a legjobb erőket küldeni, hiszen a „falu jegyzője“, ha népét szereti, a legtöbbet tehet a falu anyagi jólétének emelésére. Minél intelligensebb, önzetlenebb és nemeslelkű embereket kell küldeni a falvakba, melyekbe eddig sokszor éppen csak az élet vihariban hajótöröttek és a nép tudatlanságából tőkét csináló szerencsevadászok kerültek.

A falu nem kedvező talaj az osztályellentétek kiéleltetésére sem. Az emberek jobban összetartanak és együttéreznek. Itt az igazi jótékonyt is jobban lehet gyakorolni, mint a nagyvárosokban, ahol könnyebb a megtevesztés, ahol a koldulást is iparszerűleg űzik.

Nagyon lényeges eltérés van a falu és város között a gyermeknevelést illetően is. A városi elemi iskola rendszerint jobban van felszerelve és jobb tanerőkkel ellátva, mint a falusi iskola; mégis mennyivel több előnnyel bír a falusi gyermeknevelés, hol a gyermekek szabadon nevelkedhetnek és nincsenek annyi veszély és kísértésnek kitéve, mint a városi gyermekek.

Az alföldi falvak nagy hátránya, hogy rendesen túl nagyok. A 2—3000 lelket számláló falvak nem tartoznak a ritkaságok közé, pedig az ily lakosságú helységek már a külföldön „mezővárosok“. Ezen falvak lakossága azelőtt a szomszédos birtok területén kapott feles vagy harmados földet. A nagybirtokos átment a házi-

kezelésre, sőt sokszor a munkásokat is — mivel azok olcsóbbak — a távolról hozza birtokára. A falu népének nagyrésze nyomorba jut. A feles eladja lovait, másfelé vpnúl, kimegy Amerikába.

Érdekes adatokat találunk a nagy népességű és kis határral bíró községekre nézve a „Köztelek“ 1904-ik évi 12-ik számában. A tudósító felhossa az aradmegyei Csermő nagyközség példáját. E községnek 4800 lakosa van s határa 3000 hold. 1100 család közül 350 család földnélküli zsellér, 500 család 7₂—4 holdas, 200 család 4—12 holdas, 50 család 12—30 holdas. Ha tisztán kertészetet üznének e földterületen, úgy megélhetne ott 4800 ember, így azonban a lakosság nagy része állandóan küzd az éhhalállal. Aki ösmeri vidékenként parasztságunk igénytelenségét, csak az képes elképzelni azt a csodát, hogy a népnek fele már rég ki nem vándorolt Amerikába.)* Felhossa a tudósító Seprős község példáját. Seprösön 4234 lakosnak van 2010 hold szántója. Itt 380 család földnélküli zsellér, 500 családnak van ½—1 hold földje; 80 család 4—8 holdas, 36 család 8—12 holdas, 2 család 15 holdas, 3 család 20 holdas. Egyetlen családnak van 36 holdja. Itt a megélhetés csak úgy képzelhető, hogy az apa nagykorú fiaival egy konyhán él és a táplálkozás csak a minimumra szorítkozik. Leírja a szerző egy földnélküli házzsellérnek adóját. Ennek van egy 217□-ölnyi területen felépített rozoga egyszobás háza és két nyomorult gebéje. Fizet pedig ez a szegény ember: földadót 41 f., házadót 1.60 kor., II. oszt. keresetadót 6 kor., ált. jöv. pótagót 76 f., országos betegápolási alapra 24 f. Községi adóban: 5.37 kor., útagóban 2.70 kor., megyei pótagóban 40 f. = 17.48 K-t. Két rossz lova után fizet még 5.40 K útagót és 20 K legelési díjat a községnek. Mindehhez hozzájárul még a párbér és egyházi adó.

Nálunk tehát a nagy községi adó nemcsak az alföldi nagy parasztvárosokban, hanem a kishatárú és nagy népességű falvakban is megnehezíti a paraszt életét. Létminimumról szó sincs, s valóban bámulnunk kell e népelemnek a szülőföldhöz való ragaszkodását.

*) A falvak kis határa és szociális nyomorúsága lehet oka az „egyke“ rendszernek is.

Mit szóljunk azokról a nagynépességű falvakról, melyeknek úgyszólván alig van határa és csak a közeli nagybirtok kegyelméből élnek mától holnapra, pedig e faluk léte nagy községi adótól menti meg a latifundium birtokosát. Voltak még egyes nagybirtokok területén egész kertészfalvak, melyeknek lakosai nem bírtak egy tapalatnyi földterülettel sem és ha az uraság felhagyott a dohánytermesztéssel — a lakosság elszéledt a szélrózsa minden irányába.

Nézetünk szerint a nagy népességű falvak éppoly természetellenesek, mint az alföldi nagy parasztvárosok. Az alföldi új telepítésnél csak a tanyásfalvak alakítására kellene főszúlyt fektetni. A falu lehet egynéhány házból álló, a lakosság nagyrésze lakjék a tanyákon. Az alföldi nagy parasztvárosok tanyáit tanyás falukká lehetne átalakítani és kárpótlásul a parasztvárosok községi adóját teljesen reformálni kellene, hisz a parasztvárosok nagy hivatalnoki apparátusa úgy is nagyrészt nem községi, hanem állami feladatot teljesít — így azután a most fél községi adót, vagy a csekély községi adót fizető latifundiumot is az igazságos teherviselésre lehetne szorítani.

Mi nem osztjuk Tolstoj azon állítását, hogy a falu gazdagságát egészen a város nyeli el; de kívánjuk a falvakra fektetett nagyobb gondot, figyelmet és igazságot.

IV.

Paraszt-proletárok.

Napszámosok.

Az alföldi nagy parasztvárosok piacterén — kivéve a nagy nyári munkaidőt, — rendszeren nagy tömeget látunk ácsorogni és beszélgetni. Ez a munka börzéje, ahol az alföldi földművelő-munkás — napszámos — munkát keres; de, amikor nincs is kilátás munka kínálatra, biztosan már korán reggel ott terem az alföldi munkásproletárok e sajátságos kaszinójában.

Igaza van Vadnaynak, hogy az alföldi napszámos tömegben él és ez a tömegélet sajátságos jelleget ad egész lényének: „Serdült korától kezdve, tehetetlen öregségéig, idejének legnagyobb részét tömegben tölti el. Saját, szegény munkástársainak minden fegyelmet, minden tekintély közellétét, minden művelődésre ösztönzést, vagy nevelő gondosságot nélkülöző tömegében. A tömegben élés átalakító hatása föllépésén, modorán, lelkületén az első pillanatra vagy érintkezésre észrevehető.“*)

Ez a tömeg az utolsó 20 év alatt nagyon megnövekedett, jeléül annak, hogy egyre növekszik a földnélküli földművelő munkások proletariátusa. Nagy része a tömegnek munkát keres, de volt mindig egy oly töredék is, amely csak végső szükségben vállalt munkát — Ezek a piac veszedelmes anarchistái, kik még jóval a munkásmozgalom kitörése előtt a forradalmi elemet képviselték — ezek a tömegélet igazi virágai, a soha nem fékezhető és fegyvelmezhető anarchia előharcosai — mindig zendülés hű katonái!

Régente az alföldi napszámos helyzete nem volt oly sanyarú, amíg nem is alkották annak zömét a telje-

*) Lásd Vadnaynak f. id. könyve 54. lapját.

sen vagyontalan proletárok, amíg a gőzcséplőgép nem szüntette meg a régi cséplési módot. Míg lovakkal nyomtattak, ez a munka nagyon sokáig tartott s az egész nyári időszakra elszegődő napszámos nyáron át megke-reste az egész évre szükséges élelmét. A kukorica-lókapa szintén ilyen nagy változást okozott a napszámos életé-ben, amennyiben, míg ez meg nem honosodott, több-nyire harmadából kapta a kukoricaföldet és kihizlalha-tott egy-két malacot. Ekkor nem volt úgyszólván utalva a napszámra sem: s az csak mellékkeresetét képezte; ezért azután még 30—40 év előtt hihetetlenül olcsó napi-bérért is elment dolgozni. (Akkor még nem volt ritkaság a 30 krajcáros napszám.) Későbbben pedig, a gépek be-hozatalának első idejében, nagy segítségére volt, hogy épülvén mindenféle vasutak és az ármentesítő társulatok új töltéseket emelvén, az úgynevezett kubikmunkánál kaphatott a földművelőmunkás keresetét. De ez a ku-bikmunka az utóbbi időben nagyon megcsappant. A cséplőgépek, kukoricamívelő-ekék behozatala óta az al-földi napszámos helyzete egyre rosszabodott, sőt vidé-kenként majdnem tűrhetlenné lett. *) A nyári keresmé-

*) A „Köztelek“ 1906 augusztus hó 22-ik számában Pókay D reá mutat a napszámos nehéz helyzetére, tekintetbe véve olyan napszámost, akinek háza van Számítása szerint az illetőnek egész évi keresménye 346 K 30 f.; minimális kiadása 344 korona. Nagyon pontos számí-tással nagynehezen kijöhet tehát, — de csakis a testi létet fenntartva — az egész számítás rombadól, ha betegség, haláleset fordul elő a család-ban. Igen érdekes az is, a mit a nevezett szerző a napszámos arató keresetére nézve a következőkben mond:

„Hozzá vagyunk szokva az arató keresetét valami rendkívüli nagy-nak tekinteni, pedig az nem ez s alig éri el a jobb iparosoknak a keresetét, Egy arató-párra ritkán esik több 7 hold búzaaratásnál s kap annak elvég-zéseért à 70 kg, összesen 490 kg. búzát, Munkában tölt ezen bérért feleségével együtt legalább 14 napot s megkeres, a búzát 16 koronával számítva, 78.40 koronát, pedig hajnali 3—¼ órától estéli 8 — ½9-ig, a pihenőket leszámítva, naponta legalább 13 óra hos-sz-at igen ne-héz munkát végez. Ilyen munkáért a férfinak 4 és a nőnek 3 korona napibér nem volna sok, de ennyit sem keres, mert ez már, a közbeeső vasárnapot nem is számítva 91 koronát tenne ki, a nálunk átlag-san fizetni szokott aratóbér túlságosnak nem mondható s tapasztalatból

nyéből már meg nem élhet, az alföldi nagy parasztvárosokban, viszonyaihoz képest, nagy házbért fizet, hozzájárult mindehhez az utóbbi években beállt nagy drágulása az élelmi cikkeknek.

Az alföldi nagy parasztvárosokban lévő földművelő munkás-proletárok nagyon elszaporodtak. Vannak községek, ahol meghaladja a 2000-et azok száma, akik a község területén aratáskor foglalkozást nem kaphatnak és messze földre kénytelenek földművelő munka után vándorolni. Ezek a napszámos-nomádok, kik csak télvíz idején tartózkodhatnak családjuk körében; de akkor is, ha csak nincs túldermesztő“ hideg, folytatják a Vadnay által említett „tömegeiét

Ezek a napszámosok a folytonos vándorélet következtében bizonyos világismeretre tesznek szert s így néhol intelligencia tekintetében felülmúlják a folytoniányán tartózkodó napszámost. Szerencsésebbek a napszámosok között azok, kiknek házuk és 1—2 hold földjük van. Ez a törpe birtok, különösen, ha nem volna

oly mérhetetlenül súlyosan megadóztatva,*) nagy jelentudom, hogy azon birtokos, aki holdankénti 10 kg. aratóbér véget munkásaival kötekedik, még akkor is vesztes, ha szerződészerűleg szerzett jogát érvényesíti, mert aratóinak elkedvetlenedése s ennek következtében rosszabb és lassúbb munkájából eredő kára az említett különbözetnél minden esetben sokkal nagyobb. Mem célja soraimnak azt a látszatot kelteni, mintha tanácsosnak tartanám a túlságba hajtott követelések előtt is meghajolni, de ki akartam mutatni, hogy az aratóbér átlagosan nem magasabb annál, mint a mennyit a munkás ezen rendkívül fárasztó és nehéz munkánál valóban meg is érdemel.“

*) A törpe birtokkal rendelkező napszámos az alföldi nagy parasztvárosokban kicsiny birtoka után nagy adót fizet. Vasas János békéscsabai napszámosnak van 1 hold (1100 □-öl) földjén épített egyszobás háza esket kenderföldje (550 □-öl. Ez a „birtokos“ fizet: Állami adó címén:

földadót.....	6 K 87 f,
házosztályadót.....	1 „ 60
II. oszt. keresetadót.....	6 „ — „
általános jöv. pótagót.....	5 .. 04 „
	17 K 51 f.

tőségü a napszámos életében. Ez aránylag, ha az illető munkabíró, életerős ember, jobb anyagi módba juttatja őt, mint amilyenben van a fertályos gazda. Ez a törpe birtok képezi számára az utolsó menedéket betegség, vagy más csapás esetén.

A tömegélet tette lehetővé a munkászavargásokat és az a körülmény, hogy szánandó az előregeedett és elgyengült munkás helyzete. Hajdanában, amikor még nem volt oly drága a föld és megélhetés, minden munkás számíthatott arra, hogy szerez egy életen át szorgalmas munkával a *maga és családja számára egy kis vistákés* jobb esetben még egy kis földet is ahhoz.

Régeinte nem is élt annyira elkülönítve a napszámos többi paraszttársaitól; de ma az uraskodó alföldi parasztlak lenézik a napszámost. Ő többé mással, mint napszámos-társaival nem érintkezik a többi körökkel csak olyankor, amikor alkuszik.; Ez az alku már természeténél fogva bizalmatlanná teszi embertársaival szemben és az ellenséges érzületet csak növeli. Családjának igényei nagyobbak és maga is, ami teljesen jogosult, jobban akar élni, sőt a mi szintén helyes, kezdenek szellemi igényei is lenni.

Az alföldi földművelő-munkás kiváló munkaerő, szinte párját ritkítja az óriási munkabírásban és kitartás-

Országos betegáp.	— „ 72 „
Községi adó címén:	
ált. községi adót	8 „ 42 „
kémény-adót	1 „ 20 „
úradót	3 „ — „
katona elsz. póradót	— „ 31 „
közmunkaadót	3 „ 20 „
	<hr/>
	16 K 13 f.
Ármentesítési adó címén	2 „ 48 „
Egyházi adó címén	6 „ 42 „

Vasas János évi fizetni valója 43 kor. 26 fill-, lehet mondani, hogy kis földdarabjáért bérletet fizet. Páratlan szorgalommal és munka szeretettel fenntartja családját. Az „exlex“ alatt is pontosan fizette adóját. Egy másik törpebirtok tulajdonosa összehasonlította a maga adóját Vasas János adójával, azután úgy sóhajtott fel: „ha az urak is így fizetnének, de sok pénze volna ennek az országnak!“

ban. Ennek az elemnek pusztulása nagy kár nemzetgazdasági szempontból. Ha elpusztul, egyhamar nem lesz pótolható. És minő csodákat mívelhetett volna ez az elem az Alföld áldott talaján, ha korábban gondját viselik és megélhetését biztosítják.

Az első munkás-zendülések óta kezdett csak az államhatalom figyelmet fordítani e néposztályra. Állami törvény intézkedik az aratási szerződésekről. A gazda köteles bizonyos aratórészt biztosítani a munkás részére, ami a múlttal szemben kétségtelenül haladás. De a szerződésszegő munkás viszont börtönnel büntetetik, amire nézve meg nincs példa a külföldi törvényhozásban. 1906 nyarán nem volt elegendő börtönhelyiség a szerződésszegő aratómunkások számára, ezért némely helyen a latifundiumok magtárait alakították át pótörtönökké. Békésmegyében 1906 nyarán 873 földművelő-munkást 13,668 napra ítétek el! A szociáldemokraták szervezni kezdték a földművelő munkásokat is. Már e szervezkedés előtt is néhány évvel érezhető volt a napszámosok egyöntetű összebeszélése. Így naplementekor beszüntették a munkát és evés után hosszabb szünetet tartottak, mint azelőtt.

Az alföldi földművelő munkásmozgalmat többé teljesen elnyomni hatalmi eszközökkel nem lehet; mert az alföldi napszámos politikai és emberi jogainak tudatára jött. Mielőtt e munkásmozgalom történetével és jövő perspektívájával foglalkoznánk, pár szóval megemlékezünk hasonló mozgalomról, mely ugyan tőlünk jól távol esik, de amelyben hasonló vonásokat felismerhetünk és amelyből ami viszonyainkra nézve is sokat tanulhatunk.

Az ötvenes évek elején majdnem tűrhetetlen volt a norvég földművelő- és erdőmunkások helyzete. Napszámjuk nyáron alig haladta meg a 60 fillért, télen pedig 30—40 fillérre szállott. *Thrane Márk*, egyetemi hallgató kezdte első ízben szervezni az éhhalállal küzdő napszámos néposztályt. Ügyes szervező tehetség volt. 1850-ben már 216 munkásegylet élén állott, mely egyletek 17,828 tagot számláltak. A norvég alkotmánynak Thrane és társai nem nagy hívei voltak. Pártprogramjukban kifejezést adtak azon nézetüknek, hogy olyan alkotmány, melyre nincs a szegény állampolgároknak semmi be-

folyásuk, nem sokat ér, sőt az a legkárhózasabb és a legdemoralizálóbb kormányforma, rosszabb az abszolutizmusnál; mivel ez utóbbinál csak egy az uralkodó, már pedig csak előnyösebb egy zsarnokkal bírni sok ezer helyett. Programmjukban a következő kívánalmakat tűzték ki célú: „Meggzűntetése a gabonavámnak és a vámvédelemnek egyáltalában; megvizsgálása a napszamos-osztály helyzetének és annak javítása; a népiskola reformálása; általános szavazatjog; az igazságszolgáltatás és az általános védkötelezettség reformja.“ A Thrane-mozgalom behatása alatt 1851-ben Norvégiában több a földművelő munkást védő törvényt hoztak, Thrane azonban, amely kitűnő agitáló és szervező tehetség volt, olyan annyira nem bírta fegyelmezni párthíveit. Neki estek az erdőknek ezen jelszóval: „a tulajdon lopás.“ Erre közbelépett a hatóság, az egyleteket nagyrészt feloszlatták, Thrane maga is börtönbe került és ott fejezte be életét. Megmaradt párthíveit későbbben a nemzetközi szocialdemokratapárt szervezte.

A norvég földművelő munkások helyzetén sokat javított az amerikai kivándorlás. Számuk megfogyván, emelkedett munkabérük, későbbben pedig a nemzetközi szocialdemokraták munkásszervezetei elé többé a kormány sem rakott akadályokat, sőt megvalósult a régi vágyuk is: az általános szavazatjog. Amint e mozgalom leírója*) mondja, a norvég földművelő munkások fellépésükben követelőbbek és öntudatosabbak s össze sem hasonlíthatók a régi páriákkal, kik tényleg éhbéren, nehéz munkában élték át életük napjait.

A földművelő munkások érdekében legtöbbet tett a dán államhatalom. Igaz, hogy ott kevés a házzal nem bíró földművelő munkás. A törpe birtokkal rendelkező napszamosok külön, az egész országra kiterjedő szervezettel bírnak, (Husmand forening), melynek fő célja a

*) Husmands filmanakken. Helsingör 1907. Lásd ebben Hoff J. cikkéi „Norske Smaabrugere“. Úgy látszik, hogy Thrane nem ismerte Markot. Ezzel is igazolva látjuk Cathrein azon állítását: „A szocializmus már régen széles körben elterjedt, mielőtt arra gondoltak volna, hogy azt elméletileg és tudományosan megállapítsák“. V. Cathrein „Der Sozialismus“ Freiburg. Herdersche Verlagshandlung 1906. — La 28. lapon.

kerti gazdaságot emelni, a ház-zsellérek helyzetén javítani, s az állam az egyleteket még anyagi segélyben is részesíti, a gazdasági egyletek jóakaró tanácscsal látják el. Minden más államot megelőz Dánia azzal, hogy lehetővé teszi, miszerint a nagykorúvá lett földművelő munkás földet vehessen, mely 10 kat. holdnál nagyobb nem lehet, melyhez $\frac{2}{3}$ részben az állam olcsó kölcsönt ad, s mely mindaddig, míg a földművelő munkás le nem fizette teljesen tartozását, gazdasági felügyelet alatt áll, nehogy az illető tulajdonos a földet zsarolja.*) Franciaországban is *Meline****) az agrármozgalom megszüntetésére és a népesedési mozgalom emelésére a földművelő proletariátus megszüntetését és a kisbirtokos parasztság létesítését tartja egyedül célravezetőnek.

Németországban a földművelő munkáskérdés egyedüli megoldásának tartják a telepítést. Ott a földművelő munkások nem Amerikába vándorolnak, hanem a nagygyárvárosok felé s ipari munkásokká lesznek. A nagygazdaságok már most is csak idegen munkások behozatalával segíthetnek magukon.

Az agrár-szociális mozgalmak hazánkban először 1891. tavaszán kezdődtek Békésmegye területén. Akkor az egész ország figyelme e zendüléssé fajult földművelő munkásmozgalom felé fordult. Sokan azt hitték, hogy az egész csak helyi kitörése a földművelő proletárok elégtelenségének. Nem gondolta senki sem, hogy ez

*) Dániában a földművelő munkások közé nem is bírt behatolni a szociáldemokrata szervezés. Itt tapasztaltam először azt, hogy a munkások között minden agitáció nélkül is meg van a nemzetköziségnek alapja és hajlama. Egy házzal és hold földdel bíró napszámosnál látogatást téve Grasstedt tanyái között, midőn a faluba vizakísért, kérdése az volt: „hogyan él maguknál az olyan napszámos, mint én, van-e jobb dolga, mint nálunk, keres-e annyit, mint mi?” E kérdésből azt láttam, hogy a műveltség bizonyos fokára érve az ember, érdeklődik, hogy miként élnek a szegény emberek másutt. Hem a nyomorúság, hanem a jobb létviszony és műveltség hozza meg a nemzetköziséget. Más, teljesen szegény balkán államban utazva, sohasem hallottam azt a kérdést, hogy hogyan él a szegény ember nálunk Magyarországon?

**) *Meline*: „Vissza a faluba“ ford. Mauks Gyula 1906. I. a 231-232. lapot.

egy nagy horderejű mozgalomnak első jelentkezése. De az azóta történt események meggyőzhetne bennünket arról, hogy az agrárszociális mozgalom oka nemcsak Békésmegye helyi viszonyaiban, nemcsak a „lelketlen izgatókban“, hanem nagyrészt hazánk közviszonyainak mély sebeiben keresendő. A békésmegyei mozgalomhoz hasonló kitörés volt pár év múlva Hódmezővásárhelyen s nemsokára Szabolcsban és az utóbbi-évekében az Alföld minden részén, sőt az első gazdasági cselédsztrájk a dunántúli vármegyékben hagyott mély nyomokat.

Miért volt az első agrárszociális mozgalom Békésmegyében?

E megyében van a legtöbb igazi földművelő proletár, vagyis olyan földművelő munkás, akinek nincsen sem háza, sem talpalatnyi földje.

A megye nagy parasztvárosaiban ezek a hosszú téli estéken, a hosszú és kemény 1890/91-iki tél folyamán, először gyülekeztek, tanácskoztak és „szervezkedtek“.

Az ezen megyében akkortájt létező politikai szabadság ezt lehetővé tette. Ez a megye a 48-as politikai párt eldorádója volt, akkor minden kerületben a párt jelöltjei győztek. E győzelmet pedig a legszelesebb körű agitáció előzte meg. Minden létezőnek lekritizálását, az átkos kormány annyiszor elhadart ócsárlást, áhítattal hallgatta a parasztvárosok piaci proletár népe. A 48-as demagógok legjobb úttörői voltak annak, amit jelenleg olyannyira gyűlölnék s amit a legreakciósabb eszközökkel is megsemmisíteni szeretnének: a szociáldemokrata-párt munkájának az alföldi földművelő munkások között.

Békésmegyében e munkásmozgalomra megvolt a történeti alap és előzmény. A szabadságharc ideje alatt Orosházán földosztó zendülés volt. A 60-as években nagy port vert fel Csabán a Zsibrita-féle mozgalom. Ez utóbbi reparálni akarta a kisgazdáknak a földmegváltás és tagosítás körül esett sérelmét. Ez ügyben Ő Felségénél is járt. De az akkori mozgalom elsimult, miután a hatóság teljesítette a nép kívánságát s engedte Zsibritát — a szegény embert — megválasztani Békéscsaba bírájául. A hivatal és pozitív alkotás a demagógia halála. Ez az igazság megvalósult ezen esetben is.

Az első földművelő munkásmozgalom Békésmegyében véres zendülésben tört ki. A munkások egyület akartak alkotni s azt gondolták, hogy ennek misem áll útjában, hiszen a legtöbb békésmegyei községekben csak úgy hemzsegnek a 48-as felső végi és alsóvégi olvasósóköri, miért ne alkothatnának ők is kört a maguk sérelmei orvoslására. Az urak kaszinóba járnak, ott olvasnak, társalognak, nem egy dolgot megbeszélnek, hát miért ne lehetne nekik is kaszinójuk? Alapszabályokat alkottak és az öntudat bizonyos nemével vitték el a szolgabíróhoz. Az alapszabályok megerősítése azonban egyre halasztódott. A vérmesebb elem az okot nem a felsőbb hatóságban, hanem a helyi hatóságokban kereste. Ezért Békéscsabán a főszolgabíró, egy hetipiac alkalmával megrohanták, földreteperték és félholtra verték, azután pedig „re bene gesta“ a főszolgabírói hivatal ostromára vonultak. A gyorsan elősiető katonaság megakadályozta a további rombolást. Több sebesülés történt mindkét részen. Egy munkást halálosan szúrta át a katonaszurony s midőn az utca porában haldoklott, ekként kiáltott az arra menők felé: „Látjátok, így bánnak a szegény emberrel!“ És ez utolsó sóhajjal lezárta szemét. Ez a sóhaj megtette hatását. A mozgalom vezetői már börtönben ültek. A helyőrség megerősítésére Nagyváradról katonaság jött Holub tábornok vezetése alatt. A sok katona nem félemlítette meg a népet. Másnap óriási tömeg gyülekezett a városháza előtt, hogy kiszabadítsa az elfogott „testvéreket“. De a tábornok ügyes fellépésének sikerült megakadályozni a vérontást. Sokáig tartott, míg a felizgatott kedélyek lecsillapodtak — és eltűnt az emberek arcáról a mozgalmas napok szenvedélye és keserősége.

A zendülésnek sok áldozatja lett. Sok évi fegyházzal büntették a zavargókat. A kisebb börtönbüntetéssel sújtottak későbbben annál makacsabban ragaszkodtak az új eszmékhez. De a hosszú fegyház már csak testi és lelki nyomorékokat adott vissza a társadalomnak.

Hasonló zendülés volt Orosházán, hol a hatóság elvette a munkáskör vegyes zászlaját s azért azután megrohanta a munkásnép a szolgabírói hivatalt. Itt is a katonaság lépett közbe.

A békésmegyei földművelő munkás-mozgalom, mint

fő sérelmet emlegette az alacsony napszámot és a drága kukoricaföldet. A felesek is panaszkodtak, hogy a földtulajdonosok a fél részen felül még sok ajándékot is követelnek.

Békésmegye új „erélyes“ főispánt kapott, hogy az ottani szociális bajok meggyógyíttassanak. A doctrinér zsentri ezen prototypusa, aki egy dunántúli „vegyes ajkú“ vármegyéből lett e fontos állásba áthelyezve, nem érezte magát jól e megyében, ahol egészen új világ tárult elé, — szokatlan látvány — hol a paraszt napszámos észre nem veszi az urat, még ha főispán is. A megyében kezdtek szociális alkotásokra is gondolni. Szabályrendeletet alkottak a cselédlakásokra nézve; de természetesen csak az újonnan építendő cselédlakókra nézve. *Véres zendülés volt szükséges tehát ahhoz, hogy a nemes vármegye, alkotmányunk ezen védvára, észre vegye a bére családok borzasztó helyzetét a százsobás fényes főim kastélyok szomszédságában!*

A békésmegyei példa pár év múlva ismétlődött Hódmezővásárhelyen, hol a munkásnép megostromolta a városházát, melyet a város rendőrsége nem birt megvédelmezni és csak a gyorsan előrohanó huszárság volt képes megoltalmazni a végpusztulástól.

A börtön és katonaság a két szomszédos vármegyében is a munkásmozgalmat egy időre elnémította.

1895. tavaszán báró Bánffy Dezső miniszterelnök, Békés-, Csanád-, Csongrád-, Aradmegye közönségéből a budai miniszterelnöki palotába az agrárszociális mozgalom ügyében ankétet hívott egybe. Ez alkalommal, mindjárt a tanácskozás megkezdésekor, az ott jelenlevő belügyminiszter, Percei Dezső, megnyugtatta a nagybirtokos urakat, hogy komoly veszélytől nincs mit tartaniok, mert a nevezett vármegyékben tetemesen megszorították a csendőrség létszámát. A szónokok legnagyobb része hangsúlyozta a magyar nép kiváló józanságát, egyenességet, munkaszeretetét. Legnagyobb hatást tett egy árvédelmi társulat igazgatójának felszólalása, aki arra utalt, hogy a baj főforrása, Budapesten van, tömje be a kormány a baj forrásait és nem lesz a vidéken sem veszedelem.

Bánffy ezt a tanácsot hűségesen megfogadta. Vaskézrel hozzálátott a szocializmus budapesti tűzhelyének ül-

dözéséhez. Az agitátorokat lefényképezte, lapjaikat lefoglaltatta. A vidéken pedig folytatták az irtás munkáját a szolgabírák. A baj egy időre mintha a leginkább veszélyeztetett területen meg lett volna szüntetve, de amint a későbbi események mutatják, meggyógyítva egyáltalán nem volt.

Még Bánffy uralma alatt megkezdődött a szabolcs-biharmegyei agrárszociális mozgalom, melynek hatása alatt Rohonczy az országgyűlésen ama szenzációs leplezést tette a választási költségek horribilis nagyságáról s felajánlotta, hogy leteszi az összeget, melybe az ő „egyhangú“ választása került.

Bánffy után Széli Kálmán alatt, a paktumok, a „jogi, törvény, igazság“ klasszikus korszakában szabadabb koriszak következett a munkásokra.

Amint a politikai szabadság szele csak kissé is megcsapta az országot, azonnal újból jelentkezik az alföldi agrárszociális mozgalom, jeléül annak, hogy drákói szigorral és pandúr-brutalitással nem lehet meggyógyítani a bajt, csak egy időre elnémitani. E korszak végnapjaiban megindul a világ leggazdagabb talajáról, az Alföldről, a földművelő munkások kivándorlása Amerikába, mely egyre ijesztebben növekszik. Ez a hosszú „szabadelvű“ uralom egyik gyümölcse — és halomra dönti az évtizedeken át hangoztatott haladás teoriáját! Ez a kivándorlás, az agrárszociális kérdés nálunk szokásos megoldásának kézzel fogható szomorú nyugtája.

Az ex-lex korszak izgalmi csak növelik a bajt. A felsőbb körök által kezdeményezett forradalom igazi visszhangot nem talált a népben, — de egy dolgot elért, a hatóság iránti tisztelet és bizalom teljes meglazítását a nép százezreinek lelkében. A képviselőházban véghez vitt rombolás híre eljutott a legutolsó kunyhóig. Az alföldi úrgyűlölet új tápot nyert és nem egy ilyen úrgyűlölő lelkében az a gondolat támadt: „az urak, azok, akik a törvényeket csinálják, már verekednek, rombolnak — talán megjavul a mi sorsunk, a mi helyzetünk is“. A forradalmat oltották a nép szívébe; de nem azt a forradalmat, *melyet ők képzeltek*. Az alkotmány védelme nem ártott Bécsnek — de a pusztítás, melyet a nép gondol-

kozás módjában okozott, kiszámíthatatlan!

Nem felel meg tehát a valóságnak az az állítás, mintha a munkások mai nyugtalansága teljesen a „darabontok“ számlájára lenne írható. A „darabontok“ a koalíció által előkészített nyugtalanságot akarták politikai céljaik elérésére felhasználni. Lehet, ha ők nem oly liberálisan kezelik a munkáskérdést, a mozgalom még veszedelmesebb irányt vesz fel. A Fejérváry-kormány lehetővé tette a földművelő munkások szervezésétől 1906 január 7-én alkották meg Budapesten a földmunkás-szövetséget, 58 község küldötteinnek jelenlétében. A helyi csoportok száma egy év alatt 490-re emelkedett, tagjaiknak száma már jóval meghaladja egy év alatt a 100,000-et. S ezek már az első évben 80,000 koronát fizettek a szövetség céljaira. Legerősebb a mozgalom Temes-, Torontál-, Fehér-, Bácsbodrog-, Békés-, Csongrád-, Csánád-, Aradmegyékberr, erősödni kezd Pest-, Szolnok-, Szabolcs-, Szatmár-, Tolna-, Zalamegyékben; teret kezd nyerni Komárom-, Sopron-, Vas-, Somogy-, Baranya-, Bihar-, Heves-, Nógrád-, Borsod-, Zemplén- és Szilágy-megyékben. Ez a gyors elterjedés annak a jele, hogy sehol a világon nem volt oly régen elkészítve a talaj a földművelő munkásmozgalomra, mint hazánkban, pedig nálunk az ösmert közigazgatási viszonyok között, még ha a törvény betűje teljes politikai szabadságot is biztosít — nehéz minden téren a szervezkedés, sőt a gyülekezési jog bizonytalansága majdnem lehetetlenné teszi azt.

Részben a nemzetközi szociáldemokrácia szervezte a magyarországi földművelő munkásokat; de azért nem akarják ők a collectiv földbirtokot az egyéni földbirtok helyébe helyezni, de helyzetüket javítani akarják s mivel e javításra egyedül a szociáldemokráciában látják a készséges jóakaratot, azért csatlakoznak hozzá. Hiába szidják előttük a szociáldemokratákat, mint „pesti zsidókat“, válaszuk rendesen az: „már akármilyeneknek mondják az urak a pesti zsidókat, mi hálásak vagyunk irántuk, mert felnyitották a szemünket és helyzetünkön javítani akarnak.“ A munkások szervezése tőlük indult ki, nekik köszönhető, hogy beteg társadalmunk szociális irányban megindult. Ki gondolt nálunk e néptömeggel,

helyzetének javításával, ki gondolt még csak egy év-tized előtt arra, hogy e nehezen dolgozó és vérért a hazáért ontani kész néposztályt is jogos, méltányos, igazságos lenne bevenni az alkotmány „sáncai“-ba.

Az amerikai kivándorlás megindulása forduló pontot jelent a magyarországi földmunkások helyzetében is. A munkabér már is emelkedett s a kivándorlás következtében még emelkedni is fog. A visszatérő munkások pedig emelik a bennmaradó munkások öntudatát. Annyi tény, hogy a munkásmozgalom nálunk ma már oly arányokat öltött, hogy az csak bölcs és gyors reformokkal szelidíthető, de még így is végleg többé már el nem tüntethető. A mozgalom éppen a nemzetközi szociáldemokrácia irányítása folytán ma már a hazában élő összes népfajokra kiterjed és így maholnap nem lehet majd az alföldi munkást a felföldi munkással elnyomni. A szociáldemokrácia minden országban kivetette hálóját a földművelő munkásokra. Konstatálnunk kell, hogy ez jobban sikerült hazánkban — ami ismét annak, a jele, hogy a szociális nyomor nálunk a legnagyobb!

Mit tesz társadalmunk e mozgalommal szemben?

Egy kis rész gondol a szociális reformra. Ez utóbbiak közé tartozik Mailáth gróf is, aki 1906-ban a Nagyváradon tartott gazdakongresszuson arra hívta fel gazdátársait, hogy szervezkedjenek, de nem a harc legyen szervezkedésük célja, hanem a kisember, a föld népének felemelése, falusi jólétének emelése, továbbá az, hogy újra összefűzzék a bizalomnak széttépett, összekuszált szálait.*)

*) Mailáth József gróf a „Magyar Földművelő“ karácsonyi számában hosszú felhívást intéz a magyar földművelő munkásokhoz, melyben arra igyekszik őket reábirni, hogy az aratási sztrájk gondolatát ejtsék el. Naiv gondolat azt hinni, hogy az ilyesminek fogamatja lehet. Majláth appellál a magyar munkások faji érzésére. Szerinte a haza csak imént szabadult ki a fenyegető végtelen nyomor és pusztulásból és a félrevezetett munkások újra zendülésbe, Ínségbe akarják azt sodorni. Majd ekként fejezi be felhívását: „Szent karácsony ünnepén a magyarok istene, az ősi haza, a ti szegény családokat, gyermekeitek nevében, kik most is, e szegény ártatlan családok, remegve várják, mi leszen, kérlek, keressetek talpalatnyi tért, ahol kéz kézben leszen, mint azt a magyar tudja és akarja“, a nemes gróf

Az általános irányzat azonban az, hogy meg kell rendszabályozni a sajtót, fel kell oszlatni a szakszervezeteket, meg kell nehezíteni a kivándorlást. A gazdák szervezkedjenek szabadon a munkások ellen. A régi rendi önzés megnyilatkozása ez új formában. Ez önzésnek sajátságos és sok tekintetben szégyenletes megnyilatkozása volt egy ideig a kuli-behozatal eszméje, mely azonban egy időre letűnt a képtelenségek mélységébe.*) — Nálunk általában úgy szeretik tekinteni a dolgot, mintha a földbirtokos, a gazda, teljesen egyenrangú fél volna a munkással. Ezen felfogásból ered minden baj és minden félszegség. A gazda mindég az erősebb fél, a proletár munkás mindég a gyengébb fél — azért a törvénynek, az intézményeknek mindég jobban kell védeni a gyengébbet s ez az igazi kultúrállam fogalma.

Az állam Franciaország példája után a munkások házak építésével vél segíteni a bajon. De ez is csak egyoldalú intézkedés és célra nem vezet, ha azt nyom-

nem tudja, hogy mi mindent ígértek a szegény, nyomorgó népnek és mi szükség volt az exlex által felkavarni a nép nyugtalanságát, szenvedélyét, amikor egészen minden a régi maradt — kivéve a sok üres, régi és új frázist!

*) A kuli behozatal eszméjét egy szerencsétlen pillanatban a békésmegyei gazdasági egyletben hozták fel. Eleintén úgy tetszett a dolog mintha pusztán ijesztés lett volna a célja, De a mágnás-körök komolyan foglalkoztak vele, sőt az Omge. hivatalos lapjának, a „Köztelekének 1906. évi 94-ik számában azt mondja: „China egyáltalában nincs oly messze, hogy onnét kulikat idejére szerezni ne lehetne. Hiszen magam láttam az Egyesült Államokban, Californiában és Colorádóban, ahol a gazdák chinai kulik nélkül egyáltalában meg nem élhetnének“. — A kuli-behozatal eszméjével felhagytak s most még a galíciai, bukovinai munkások behozatalával segítenek, bár ez az év, mikor az aratás az Alföldön is 1-2 héttel későbbben kezdődik, valószínűleg megnehezíti ezen kísérletet is. — A nagybirtok ma már majdnem egész Európában csak idegen munkásokkal képes magát fenntartani. Németországban lengyel és orosz munkásokat importálnak. Dániában a cukorrépánál orosz munkásokat foglalkoztatnak. Rmerika kulikkal segít magán. Még a munkásokat szállító Galícia is rászorul az orosz munkásra, mert ez még olcsóbb!

ban más mélyrehatóbb szociális alkotások nem követik. Ez sem fogja a munkásmozgalmat megszüntetni épp úgy, mint a gazdasági cselédpénztár hatása sem érezhető e részben. Magyarországon nem az ipari munkás-kérdés fog igazi bajt és nehézséget okozni az államnak, hanemha földmunkás kérdés válságba taszíthatja nemcsak a földművelést, hanem az egész állami létet. Csak is egész társadalmi, állami létünk mélyreható reformjával oldható meg e nagy és nehéz kérdés.

V.

Paraszt-proletárok.

Béresek.

Az alföldi nagy parasztvárosok utcáin új-év táján különös karavánokat látunk. Szegényes bútordarabokkal megrakott kocsi tetején ott ül az anya, sok gyermekével. A kocsi után rendszeren egy-egy kutya kullog. Ez a költöző család a helyet cserélő béres családja.

Béresnek nevezik a nagykorú, családos, legalább egy évre *szegődött* gazdasági cselédet.

A nagyobb parasztgazdák béreseit a gazda éljelmezi, míg az uradalmakban külön fizetést kap búzában, sóban, szalonnában, sőt néhol tehéntartása is van, hogy magát és családját éljelmezze. Ezek az úgynevezett konvenciósbéresek.

Rége a parasztgazdáknál szolgáló béresek a család tagjaiul tekintettek és bizonyos patriarchális viszony volt a gazda és cselédjei között. Az elurasodott parasztgazda és cselédjei között az idők folytán egyre ridegbb lett a viszony.

Béresek azóta vannak a nagy uradalmakban, mióta megszűnt a jobbágyok robotmunkája és a nagy uradalmak is házilag kezdték művelni földjeiket. Az ötvenes évek elején a legtöbb nagybirtok feles művelés alatt állott. Azóta a földművelés óriási haladást tett a nagybirtokokon. A feles parasztnak osztálya egyre fogy az Alföldön, míg a béresek száma erősen megnövekedett.

A béresek voltak a földművelő munkások között a legtovább nyugodtak. Ennek az az oka, hogy a béresek a földművelő munkások között a szellemileg legelmaradtabb elemét képezik. Ezek között van a legtöbb analfabeta. A gondolkozástól majdnem teljesen elszoknak, mert főhivatásuk az egész életen át a mechanikus munka

pontos teljesítése és a vak engedelmesség. Magyarországnak ez a legelmaradtabb népe, bármely népfajhoz tartozzék is. Az iskola csak az utolsó 20 év alatt vonult be a majorokba. De a bérescsaládokban még a szellemi élet a zérus fok alatt áll. Ezek a béresek vallásilag minden egyház által majdnem teljesen elhanyagoltottak, vasárnapja sem volt a béresnek. A béres templomba rendszeren csak már mint koldus juthatott.

Néha a nagy uradalom területén templomot építettek és ott vasárnaponként a cselédek, felekezeti különbség nélkül, a misén résztvenni tartoztak. Ez az eljárás emlékeztet arra az időre, amikor a földesúr rákényszerítette vallását jobbágyaira. Sőt egy alföldi róm. kath. főúr uradalmi iskolájába nem engedi a protestáns hitoktatónak betenni a lábát. Mit ér minden liberális törvényünk a vallásszabadságról, ha mi még ma is ott tartunk: „cujus regio ejus et religio“.

Nagyon sok nagybérlet és nagybirtokon nem volt igazi vasárnapi munkaszünet, sőt egyáltalán csak nagyritkán kapott a béres egész éven át pár órai szabadságot.

Egy izben, a vasúton utazva, feltűnt egy elhagyott külsejű ember, aki négy apró gyermekével és nejével szülővárosába igyekezett. Beszélgetésbe ereszkedtem vele. Elmondta, hogy egy biharmegyei bérgazdaságban szolgál három év óta. A takarmánykamrában van alkalmazva. Egész éven át nincs soha egy szabad napja. *Három év óta most először kapott két napi szabadságot rokonainak látogatására.* Ennek az embernek, ki naphosszat alig mond egy-két szót, lévén örökösen munkába fogva, minden mozdulatából kitetszett, hogy emberi ábrázattal bíró munkagép. Gyermekai is oly félénkek, mintha külsejükkel is azt a szomorú jövőt jeleznék, mely reájuk vár.

A béresgyereknek alig van gyermekora. Már hatéves korában munkába fogják. Kora hajnalban felrázzák fekhelyéből, hogy menjen malacokat legeltetni, míg hűvös van. És még hagyján, amíg szülei védszárnyai alatt van. 8—10 éves korában a „nyári szünidőben“ elmegy idegenbe szolgálni, hogy megszolgálja télire legalább a csizmát és szűrt. A béresek nagyrésze majdnem tisztán fizikai életet folytat. Van köztük sok olyan félkegyelmű, bárgyú alak, aminőre más néposztálynál alig akad-

hatunk. Egy kis intelligenciával bíró béres nagyon nehezen viseli sorsát. Jellemző, midőn egy jobb anyagi módban élő urasági bérest megkérdeztem, hogy miért hagyja el szolgálatát, mely neki biztos kenyeret nyújt, válasza az volt: „Van jó fizetésem, uraimra nem panaszkodhatom; de meguntam már a rabságot, szabad ember akarok lenni.“ Valóban, tanítani a bérest, hogy tudjon olvasni és önállóan gondolkodni s azután mégis azt kívánni, hogy béres maradjon teljes életében — ez a modern állam és társadalom következetlen nagy kegyetlensége!

A nagy bérleteken csak egy 20 év előtt borzasztók voltak a béreslakások. Valóságos földalatti lakások. Idegen utazó könnyen azt hihette volna, hogy itt, Európa közepén, hottentotta falvak vannak! A nagy uradalomokban is nagyobb gondot fordítottak a modern istállók felépítésére, mint a higiénia követelményeinek megfelelő cseléd-lakásra. A legtöbb uradalomban 2—3 család volt összezsúfolva egy-egy szobában s ahol újabban ezt a barbár egészség- és erkölcsrontó szokást meg is szüntették, meghagyták a közös konyhát 2—3 béres-család részére.

Az 1891-iki munkászendülés behatása alatt Békés-vármegye törvényhatósága kezdett először foglalkozni a cselédlakások ügyével. Szabályrendeletileg kimondta, hogy minden, béres-család részére külön szoba építendő, megjelölte a béresszoba magasságát és űrtartalmát. A vármegye határozata azonban csak az újonnan építendő cselédlakokra vonatkozott. De a cselédlakások nehezen dűlnek le s így még sokáig fennállott a régi rend. Más megyék még annyit sem tettek, mint Békés-vármegye. Újabban az új cselédtörvény javaslata szerint ezentúl minden béres-család számára külön szoba építendő; de 10 évig még a régi kétcsaládos szobák megmaradhatnak.

Az 1891. évi munkásmozgalom alatt az éves cselédek panaszkodtak a némely uradalomban a cselédeknek juttatott konvenció rossz minősége fölött, kapván csak másodrendű búzavegyüléket.

A béres-sztrájk először 1905-ben kezdődött a dunántúli megyékben. Ott a béresek fizetése kisebb volt, mint

az Alföldön és szinte elviselhetetlenné vált az a sok robot-munka, amit a béresek nejei és gyermekei végezni kénytelenek voltak.*)

*) A somogy megyei béresek fizetése Hoyos Miksa gróf szerint (Rz Omge. közgazdasági szakosztályának gyűlése 1906 febr. 1-én) Somogy-megyében a következő: készpénz 30—70 K, átlag 40 K körül; gabona 12-20 hit., átlag 15 hit.; fa 8—12 m³, átlag 8 m³; rétföld 400-1200 □-öl, átlag 1000 □-öl; tengeri- és kertföld 1500 □-öl átlag 1200 □-öl; legeltetés 1 öreg marha 2 öreg sertés. Sok helyen kötelesek a cseléd felügyelése ingyen napszámokat szolgáltatni. Pallavicini Ede örgróf ugyanazon szakosztályi gyűlésen rámutatott arra, hogy sok helyen a vasárnapi munkaszünet be nem tartása napirenden van. Nincsen pihe-nése sem embernek, sem állatnak. Szerinte a hatóságokat is mulasztás terhel, amennyiben a vasárnapi munkaszünet megtörésével szemben a legnagyobb elnézéssel viselkednek,

Hontmegye északi részén a béres fizetése a következő: 80 kor. készpénz, 7 hl. búza, 7 hl. rozs, 4 hl. árpa, 600 négyszögöl föld kapás vetés alá, 150 négyszögöl kerti föld, sertéslegelő 2 sertés számára (Rudnay Lajos „A mezőgazdasági cselédek viszonya Hontvármegye északi részén,, Budapest 1905, lásd 10. lapon.) Ezek fizetése tehát még gyengébb, mint a dunántúliaké.

Békésmegyében egy-egy jobb béres fizetése: 12 köből búza, 6 köből árpa, 90 korona készpénz, 40 klgram szalonna, 25 klgram só, 2 pár csizma, 1100 négyszögöl kukorica-föld, 150 négyszögöl kert, teheneltartás.

Egyes parasztagdák Békéscsabán a kiválóan ügyes béresnek ilyen fizetést adnak: teljes ellátás a béres számára (neje a gyermekekkel a város/ban lakik) 160 kor. készpénz, 8 köből búza, 4 köből árpa, 1 hizott disznó, 1 hold kukorica-föld, 2 pár csizma, 1 szűr, 2 koci szalma, ezenfelül a gazda megművelti béresének 3 hold földjét.

Érdekes összehasonlítást tehetünk a külföldi béresek fizetéséről és ellátásáról. Erre nézve Mielsen marha kereskedőtől Kopenhágában, kinek szép gazdasága van Fyen szigetén, a következő felvilágosítást nyertem: Fyen szigetén rendszeresen csak a nyári 6 hónapra szegődött béresnek e 6 hónapra fizetése 300 skandináv korona, vagyis 50 skand. kor. (k. b. 34 fjt) havonként és koszt, fi koszt pedig a következő: reggel 1/2 órákor kávé és vaj, 1/2 órákor vajaskenyér sonkával, 12 órákor leves, hús, krumpli, — ebéd után egy órai alvás — munkába menetel előtt 1 csésze kávé, 1/2 órákor uzsonna: vajaskenyér sonkával, pálinka és sör, este 8 órákor vacsora: thea vajaskenyérral., 2-3 pohár könnyű sör. fi béres neje a tehenészetnél kosztion kívül havonként 25 skand. korona fizetést kap. F munkaidő tartama: reggel 6 órától este nyolcig, az aratók is csak ezen időben dolgoznak.

A béresek fizetése az utolsó 30 év alatt a nagy uradal-
 makban alig változott, sőt részben hanyatlott, mivel a
 mellékkereset csökkent. A fő jövedelmi forrása volt a
 bérescsaládnak a disznótartás; de a disznóvész nagy
 károkat okozott a szegény családnak. A legtöbb urada-
 lomban megtiltották, vagy megnehezítették a béresnek a
 disznótartást, nehogy idegen sertések vétele által behur-
 colják az uradalom területére a vészt. Régebbi időben
 e mellékkereset, folytán a béres egy kis vagyonkát, házat,
 egy-két hold földet is szerezhettek, de újabban ez már
 a ritkaságok közé tartozik. Rendesen az előregedett
 béresből öreg napjaira csősz lesz, vagy meghúzódik
 gyermekeinél. Akadt egy-két humánus uradalom is,
 amely előregedett béreseinek még az országos cseléd-
 pénztár életbe léptetése előtt is nyugdíjat adott.

A földművelő munkáskérdés súlypontját képezi a
 béreskérdés. Már Vadnay is 1900-ban megjelent és
 fentidézett művében megemlíti a parasztgazdák azon
 panaszát, hogy bérest kapni alig bírnak. *A nép művelt-
 ségének emelkedése folytán ez a néposztály egészen el
 fog tűnni a föld színéről.* Vannak egyes vidékek, *a hol
 magyar ember már el sem szegődik béresnek* és más
 nemzetiségű bérest kell szegődtetni messze vidékről, de
 ez az elem is egyre selejtesebb. Az iskola, az általános
 védkötelezettség öntudatosabbakká teszi az embereket.
 Az értelmesebb rész a napszámosok közé megy, vagy
 újabban kivándorol Amerikába. Csak a teljesen önállótlan
 és gyenge elem megy még béresnek. Minden sztrájk
 nélkül is egyre fogyni fog az értelmesebb és haszna-
 vehetőbb béresek száma. A nagybirtokok tulajdonosai
 kénytelenek lesznek a külföldön megpróbált útra térni,
 t. i. a minimumra redukálni béreseik számát és a nagy-
 birtok köré kiscsajdákat telepíteni, kik előre megjelölt
 bérért dolgoznak, s viszont a nagybirtokos felszántatja,
 beveti földjeiket stb. Ez az intézmény lép szükségszerű-
 lág a régi béresintézmény helyébe.

A béresintézmény mai méreteiben sokáig fenn-
 tartható nem lesz. Hiú remény azt hinni, hogy a cseléd-
 törvény revíziójával*) helyreállítható lesz a régi „patri-

*) Dániában, hol a többi kultúrállamokhoz képest sok a gazdasági
 cseléd, ez utóbbi az általános cselédtörvény alatt áll, melyet még 1854-ben

archális“ viszony. A jobbágyság ez utolsó maradványa is előbb-utóbb eltűnik a láthatárról.

Szerencsétlen gondolat volt éppen ezen forrongó időben a cseléd-törvény revíziómunkájához fogni, amikor egyik részen sincs meg a kellő elfogulatlanság. Azután hiábavaló is lesz új törvényt alkotni, mert nem lesz hol alkalmazni, ha a kivándorlás így megy tovább, pár év múlva nem lesz béres!

A béres és gazdája közötti vitás ügyek elintézésére a békésmegyei gazdasági egyesület már 1894-ben azt javasolta, hogy olyan békéltető-bizottság állíttassék fel, mint az iparosoknál van s így a béresügy vonassék ki majdnem teljesen a szolgabírák köréből. A modern jobbágyok részére a szolgabíróság a régi úriszéket képviseli.

A hű régi béreseket egy évtized óta kitüntetésben részesíti a földművelésügyi miniszter, a mikor az illetők kicsiny összeget is kapnak hűségük jutalmául. Nem volna-e jobb a hű és pontos cseléd számára lehetővé tenni azt, hogy a szolgálati évek számához arányítva, olcsó kölcsönrel földet szerezhessen és visszatérhessen oda, ahonnan jött, a kis parasztgazdasághoz.

hoztak és azóta csak a cseléd-közvetítőkre nézve módosítottak, a törvény szerint nem vezethető karhatalommal a rendes időben szolgálatba nem álló cseléd. A szerződésszegő cseléd köteles pénzbeli kártérítést adni, épp úgy a gazda is (13. és 16. §). a cseléd 18 éves koráig házi fegyelem alatt áll (26. §.). Engedetlenségért 1—10 tallér büntetéssel sújtható. Ellen-szegülésért 5 napig terjedhető börtönnel. Tettlegességért, amennyiben azt a büntető törvény nem bünteti súlyosabb börtönnel, 5—20 napig terjedhető börtönnel (26. §.). A cseléd nem köteles szolgálatba állni, ha a szerződés megkötése után arról értesül, hogy a gazda az előző félévben bántalmazta cselédjét, vagy erkölcstelen cselekedetre csábította (21. §.). A cseléd felmondás nélkül elhagyhatja gazdáját, ha az bántalmazza, ha rossz vagy elégtelen kosztot ad neki, vagy ha alaptalan gyanúsítással becsületeben és jó hírnevében sérti (43. §. 1., 3., 4.). A gazda felmondás nélkül elbocsáthatja cselédjét, ha tettlegességre vetemedik, ha az állatokat, melyek gondjaira vannak bízva, bántalmazza, ha gonoszságból rongálja a gazda tulajdonát, ha tüzkárt okoz gondatlanságból, ha figyelmeztetés dacára ismételen ittas (41. §. 4, 7., 8., 14.), Tyende-Loven stadfaestet den 10-de Mai 1854. Köbenhavn. Eorlagt af V. Pio's Boghandel. 1903.

Kár lenne ezt a munkáselemet teljesen átszolgáltatni Amerikának.*) A földművelő munkáselem még nehezebben képezhető ki, mint az ipari munkás. A földművelő munkások soraiból képezhetők ipari munkások; de az ipari munkásokból sohasem lesznek többé parasztok, még kevésbbé béresek.

*) R cselédtörvény bizottsági tárgyalásánál egyre azt halljuk emlegetni, hogy mily szép és egészséges a béres foglalkozása a szabad természetben. Ez áll a földbirtokosra és a parasztgazdára vonatkozólag, de nem a proletár földművelő munkás, a béresre nézve. Megszívlelendő amit erre nézve Dr. Th. von Goltz, mond: „a falusi életnek előnye abban áll hogy az embernek Isten szabad természetével van dolga, amelynek működését és hatását állandóan megfigyelheti és amelytől függ is, továbbá előnye az is, hogy van egy darab földje, melyet tulajdonának nevez, melynek jövedelme munkájától függ s melyről senki el nem kergetheti. Mines a földműveléshez hasonló más ily sokoldalú munka, nincs, mely a műveltet és műveletlent így kielégítené és mely oly jótékonyan hatna a lélek és test, egészségére. E tekintetben minden nép és kor nagy férfiai megegyeztek, De e hatás legértékesebb része csak azoknál valósul meg, kik birtokosai egy, ha még oly kicsiny földdarabnak. Ez a hatás nem nyilvánul azoknál akik csak b é r é r t végeznek földművelő munkát s akiknek nincs földjük, azoknál sem, kiknek rövid, felmondható időre engedtek át egy darab földet használatra és művelésre, fki falun él és dolgozik, annak, hogy megelégedett legyen, kell egy darab földjének lenni tulajdonában, vagy legalább kilátásban, hogy azt meg is szerzi. Ebben van a kárpótlás a városi élvezetek nélkülözéséért. Ez a kárpótlás elegendő, de e g y s z e r s m i n d nélkülözhetlen, ha elégedett falusi lakossággal akarunk bírnunk,“ Dr. Th. Freiherr von der Goltz „Die agrarischen Rulfgaben der Gegenvart. Jena Verlag von Gustav Fischer 1895. 169 és 170 lapon.

VI.

Kivándorlás.

A kivándorlás egyre ijesztőbb mérveket ölt hazánkban. A jelenség annál megdöbbentőbb, mert hazánk népessége nem túl sűrű, talaja pedig kitűnő és általában természeti kincsekben gazdag ország ez. A kivándorlás nálunk nem természetes folyamat, hanemha szomorú közgazdasági és politikai állapotok következménye.

Még jóval az amerikai tömeges kivándorlás előtt szórványos volt a kivándorlás hazánk szegény, vagy túlnépes vidékeiről a szomszédos országokba. A trencséni drótos nem élhetett meg szülőföldjén, bejárta egész Európát és egy része e vándorlakosságnak kint is maradt. Senkisem gondolt arra, hogy e kézügyes lakosságot a neki alkalmas iparral az országban tartaná, szorgalmát a köz javára idebent értékesítse. A turócmegyei gyolcsosok felkeresték Oroszország távoli vidékeit és sokan közülök ott le is telepedtek. Az erdélyi székelyek Romániába mentek és mennek ma is munkát keresni; sőt ezek tízezrei is végleg ott maradtak. Az alföldi túlnépes tót községekből a kilencvenes évek elején több raj ment Bulgáriába s ott Plevna vidékén virágzó községeket alapítottak. Ezek valóságos kultúrmissziót teljesítenek. Ők a vidék legügyesebb házépítői, legjobb módú földmivelői. A bolgár minisztérium nem győzi eléggé dicsérni az új telepések munkásságát és szorgalmát s az új telepések is dicsérik új hazájukat. Nemrégén ismét nagyobb raj ment Bulgária felé. A délvidéki szerbek közül, kik falujokban tönkrementek, kivándorolnak a szomszédos Szerbiába. Magában az országban is volt mindig bizonyos vándorlási folyamat. Sáros és Zemplén tájáról, mikor még a megélhetési viszonyok az Alföldön jobbak voltak, nagyon sokan költöztek az alföldi tót községekbe.

Az alföldi parasztvárosok pedig egész rajokat bocsátottak Arad- és Csanádmegye kincstári pusztáira.

A 80-as években megindult a kivándorlás Amerika felé. Előbb csak inkább a felvidéki megyékből. A kivándorlók sok zaklatásnak voltak kitéve. A napilapokban szórványosan megjelentek tudósítások a feltartóztatott kivándorlókról, kiket a „lelketlen“ csábítók a hazai föld elhagyására bírtak. A csábítók és ügynökök játszóknálunk minden mozgalomnál a főszerepet. Azután jönnek a csendőrök; mert *csendőrszurony* és brutalitás nálunk rendesen minden mozgalom ellen ajánlott egyetemes orvosság. Ez az orvosság nem használt. A kivándorlás egyre nagyobb mérveket öltött és az utolsó években egész kalamitássá fejlődött. Most már nemcsak a felvidéki megyékből, hanem az ország minden részéből és minden népfajából ezrével tódul ki a nép Amerikába. 1906. év első kilenc hónapjában 197.510 útlevelet adtak ki; 60.000-el többet, mint az előző öt év átlaga.*) Egy-egy kisebb vármegye népességével ér fel az egy évben kivándorlók száma. Eleintén inkább csak a kisiparosok vándoroltak ki, míg utóbb a kispasztások és különösen a napszámosok. Mily rettenetes baj ez a ki-

*) Németországból 1875-ben 40.000-en vándoroltak ki, 1879-től 1880-ig rohamosan emelkedett a kivándorlók száma 240.000-re; de már 1886-ban csak 85.000 ember vándorolt ki és 1897-ben 20.000-re apadt a kivándorlók lélekszáma. A népesség ott egy négyszögkilométer területi-én 104. Jelenleg legtöbb kivándorlót ad Olaszország, kivándorlóinak száma 1896-ban már meghaladta a 300 000-et, a lakosság egy négyszögkilométeren Észak-Olaszországban 132, Közép Olaszországban 87, Dél-Olaszországban 111, Szicíliában 137. (A. Scobel. „Geographisches Handbuch zu Rndrees Handatlas. Leipzig. Velhagen und Klasing. 1902., 263. és 359. l.) Olaszország kivándorlási áramlata nem hasonlítható a mi kivándorlási áramlatunkhoz, mert hazánk népességi sűrűsége Olaszország lakossága sűrűségének (egy négysz. kii. 54) csak a felét, sőt némely vidékéhez hasonlítva (Szicília) még annál is sokkal kevesebbet tesz ki. Ha eltekintünk Montenegrótól (ahol egy négysz. kilométerre csak 25 lakos esik), ahol újabban szintén egyre erősebb a kivándorlás, úgy a magyarországi kivándorlás e g y e d ü l áll óriási méreteivel az egész világon és azt jelzi, hogy itt nem a túlsűrű népesség az okozója, hanem az egész világon szinte páratlanul álló szociális állapotok!

vándorlás, mutatja azon körülmény is, hogy már 1905-ben 40.000-el túlta felül a kivándorlók száma a természetes szaporulatot. Itt tehát nem a fölösleg megy a külföldre, hanem a lakosság megfogyatkozását jelenti a kivándorlás. Nem a kamatokból élünk, hanem megtámadjuk magát az alaptőkét!

Az alföldi vármegyékből még csak egy-két év óta indult meg a kivándorlás és tekintve a munkásviszonyokat, valószínű, hogy ez a kivándorlás is évről-évre nagyobb arányú lesz. Békésmegyéből 1905-ben 539 volt a kivándorlók száma, már 1906-ban 1209, tehát egy év alatt több mint 100 százalékkal emelkedett.

Vadnay fentidézett könyvében dicshimnuszokat zeng arról, hogy mennyire ragaszkodik az alföldi földmunkás szülőföldjéhez. Ő tehát már nem élte meg, amint e szülőföldjéhez ragaszkodó nép mégis itthagya az apák vérével megszentelt hantokat! Megy. Amerika felé!

Endrőd, békésmegyei községből 1904-ben kivándorolt egy Rózái Lajos, irni olvasni nem tudó napszámos és 1906 végéig otthon levő övéinek küldött 2770 koronát. Ugyanazon községből kivándorolt Józsa Lajos nevű napszámos, ki 4 hónap alatt 420 korona megtakarított pénzt küldött haza.

Ilyen példák ingerlik az itthon levőket, *kik legjobb esetben*, minden erejük túlfeszítésével sem képesek egy évben 100 koronánál többet megtakarítani. De ezek már a legélelmesebbek.

Amerika kezd varázserővel bírni az alföldi kisemberek előtt. Érdekes, hogy miként teremtik elő az utazáshoz szükséges pénzt a legvagyonatlanabbak is. Az egy-két holddal bíró törpebirtokos földjére betábláztat 400 koronát, csakhogy valamelyik vagyontalan rokona ez utón pénzre tehessen szert és elmehessen az ígért földjére. Az 1—2 hold egy egész élet nélkülözésének és munkájának gyümölcse és ezt teszi kockára, csakhogy felebarátja számára jobb létet teremthessen. Ezek a vagyontalan napszámosok ritkán élnek vissza a becsületességükbe helyezett bizalommal. Ebben az önzetlen támogatásban oly erkölcsi erő nyilatkozik meg, aminőt nehéz találni a „művelteknél“.

Az alföldi kivándorló rendszeren családja nélkül megy Amerikába. Egy-egy csapat összeverődik, leginkább egy olyanak vezérlete alatt, aki már Amerikában megfordult s ott olyan helyre mennek, ahol a már előbb kiment honfitársaik dolgoznak. Egy-két év múlva visszajönnek és magukkal viszik családjukat is, így azután a kivándorlás teljesen befejezett ténynyé lesz.

Visszaérkezve Amerikából e kivándorló parasztok ideiglenes látogatásra, érdekes képet nyújtanak. Paraszt népviseletüket elhagyták, meg is szűntek többé parasztok lenni. Fellépésük öntudatosabb. A világlátott ember benyomását teszik a szemlélőre. Dicsérik Amerika társadalmi rendjét, különösen azt, hogy vasárnap a korcsmák zárva vannak. Midőn egy ily kivándorló előtt felemlítettem, hogy merikában nehezebb munkát kellett végeznie, válasza az volt: „igaz, hogy nehezebb munkát végeztem ottan, de a munkaidő rövidebb és jobb a koszt“. Az amerikai demokratikus életbe jól beilleszkedik és a mi napszámunk és derült arccal mondja, hogy ott nincs úr és paraszt, a vasúton csak a milliomosok mennek az I-ső osztályú kocsiban és a III-ik osztály nem oly lenézett és piszkos, mint mi nálunk. Egy szegény özvegy, ki néhány év előtt férjével és három kis gyermekével Amerikába vándorolt s kinek férje ott meghalt, szülőhelyiségébe visszatérve, nem győzte eléggé dicsérni az ottani viszonyokat. Mikor férje meghalt, azonnal elhalmozták az elárvult családot ajándékokkal és több helyről kérdést intéztek az özvegyhez, hogy miben lehetnének nehéz helyzetében szolgálatára. Nálunk, ha a szegény munkás meghal, ugyan ki gondol a szegény család nehéz sorsára, a csapás első nehéz napjaiban?

Amerikából kevesen jönnek vissza. Rendszeren csak az Amerikában aránylag keveset kereső selejtesebb, elem jön azon szándékkal vissza, hogy végleg itt marad. Egy szálás, munkabíró és Amerikából haza jött napszámostól azt kérdeztem, hogy itt marad-e most már végleg, amidőn kicsiny háza adósságát letörlesztette, válasza az volt: „egy-két évig itthon maradok, míg az Egyesült Államokban az elnökválasztás lezajlik; mert akkor ott sok sztrájk lesz, de azután családommal együtt Amerikába megyek, jobb ott éjjel, mint nálunk nappal!“

Sokan azt állítják, hogy a kivándorlásra a kapzsiság ösztönzi az embert, azaz általános meggazdagodási vágy, amely most általánosan erőt vett a lelkeken. Ha látja az ember azt a fájdalmat, melylyel egy-egy kivándorló a szülőhely rögétől búcsút vesz, bizony más meggyőződésre jön. A munkához szokott embert bántja az, ha munkát „sokszor a legjobb igyekezete dacára is nem bír kapni. Ő gondol öregségére s éppen azért érvényesíteni akarja fizikai erejét, míg az teljesen ép, — és ha többet akar szerezni, mint amennyi a szorosan vett testiélet fenntartásához szükséges, vájjon ki veheti azt neki rossz néven?

Az 1906-ik év a földmunkásokra nézve kedvező év volt, késő őszig oly magas volt a munkadíj, amilyen azelőtt évtizedekig sohasem volt. És ez a 60 év óta sohasem tapasztalt gazdag év sem hozott szokatlan bőséget a szorgalmas, takarékos munkás hajlékába sem; mert minden drágább lett, a napszámos igényei is növekedtek, azután meg az előbbi évek hiányait kellett pótolni.

A 4—10 holdas kisgazda pedig közterhek alatt nyög. Sok helyen bámulatos az a szívósság, amelylyel adóssággal megterhelt birtokához ragaszkodik. Nem egy kisgazda azért vándorol ki, hogy elmerülőfélben levő földjét megmentse. Ez a küzdelem sokszor emberfölötti. Egy szegény földműves, hogy adóssággal terhelt kis földjét megmentse, Amerikába megy a kőszénbányába dolgozni. 17 éves fia könnyíteni akar atyja munkáján, ő is kimegy atyja után, de a kőszénbányában baleset éri, meghal. Az itthon levő anya zokogva beszéli el a lelkésznek szeretett fia halálát, azt mondva: „Jó fiú volt, atyjának akart segíteni és rajtam, ki négy kis gyermekemmel élek eladósodott kicsiny tanyánkon.“ Minő változáson kellett átmennie a nép lelkének, hogy ily nagy elszántsággal elhagyja faluját és bizonyára nemcsak a kincskeresés, de sokszor a legnemesebb érzés is az, mely egy-egy kivándorló kezébe adja a vándorbotot.

A kivándorlás, dacára annak, hogy a kivándorlók sok pénzt küldenek haza, mégis óriási anyagi veszteséget is jelent hazánkra nézve. Ráczy Gyula számítása szerint felnőtt emberek pénzértékében elveszt hazánk évenként legalább 350 millió koronát, magukkal visznek a kiván-

dorlók 8—10 millió koronát és a kivándorlók által kevesbedő fogyasztás értéke is 600—800 millió koronára rúg.

A kivándorlást külső, hatalmi eszközökkel megszüntetni nem lehet. Hazánk összes viszonyainak meg kell változniok és akkor meg fog szünni ez a veszedelem is. Németországban is egy időben nagy volt a kivándorlás, a mi az ottani lakosság sűrűsége folytán érthetőbb is; de a kivándorlás megszűnt; mert Németország a nagyszerű ipari fellendülés következtében jobb gazdasági helyzetbe jutott, az adózás igazságos, az igazságszolgáltatás példás, a politikai szabadság általános, a kultúra magas fokon áll és a demokratikus érzület is fejlettebb, mint nálunk; sőt ez utóbbi tekintetben a sokszor szidalmazott Ausztria is már messze túlszárnyal bennünket.

Újabban a reakciós körök egyre sűrűbben hangoztatják a kivándorlás megnehezítésének szükségességét; mert nálunk mindent az erőszak és kényszerítéstől várnak. A megnehezítéssel csak még jobban elkeserítjük az úgy is elkeseredett és kétségbeesett embereket s ez is egy nyomós ok lesz arra az elhatározásra, hogy e szomorú emlékű országba vissza ne térjenek. És szaporodni fog az oly jelenségek száma, a midőn a Cunard Linie hajóján Amerikába induló munkás, — még utoljára is elátkozza azt az országot, mely reá és családjára nézve csak nyomorúságos tengődést jelent!

Molnár Lajos „Kivándorlás ellen“ című röpiratában azt állítja, hogy a „magasabb állami érdekek“ kétségtelesen jogot adnak az államnak arra, hogy a kivándorlást törvény által megakadályozza. Az a magasabb állami érdek frázis, mely alá egyesek önzése könnyen elfér. Magasabb állami érdekek tekintették a feudalizmus fénykorában a jobbágnak röghözkötöttségét, A kivándorlás a szegény embernek egyetlen és utolsó joga a fizikai léthez. Minő igazság lenne az, mely megengedi, hogy valaki összevásárolhatja Magyarország földbirtokának felét a nélkül, hogy lábát csak egyszer is ez ország földjére tenné, ugyanakkor megtiltanók annak, a kinek itt egy talpalattnyi földje sincs, hogy menjen másfelé, a hol önmagát és családját fenntartani bírja. A kinek pénze van, az utazhatik Ázsiába, Afrikába a legnagyobb kényelemmel s távol lehet éveig hazájától. A szegény ember,

aki nehezen szerzett filléreivel útrakél, hogy másutt jobban értékesíthesse, esetleg csak pár évig tartó munkarejét, — annak útját akadályozni a legnagyobb barbárság, melyet semmiféle „magasabb állami érdekekkel“ menteni nem lehet. Ha áll az a mondás, hogy a művész hazája a nagy világ, még inkább áll ez a kézmunkásról és a földművelő proletárról. A s kivándorlásnak csak egy célra vezető és jogosult ellenszere van: jobb helyzetet teremteni a munkásnak, parasztnak itthon és akkor nem fogja elhagyni hazáját, mert a szülőföldnek szeretete velünk született érzés.

A parasztság kivándorlása; következménye a földművelő munkások földnélküliségének. Itt az okot kell megszüntetni és meg fog szünni az okozat.*) Minden más kísérlet csak ideig-óráig szerez enyhülést, de gyógyítani nem fog.

A legtöbb, amit ideiglenesen segítésképen tehetünk, az, hogy megkönnyítjük a visszavándorlás lehetőségét és fenntartjuk a kapcsolatot a kivándorlókkal. Egyesek, társulatok, egyházak, az állam sokat tehetnek ez irányban. Nálunk csak örszemekre gondolnak e téren is és nem a komoly munkára, Megszégyenítő az, a mit gróf Vay Péter a földrajzi társaságban tartott felolvasásában e pontról a következőkben mondott: „Szinte megfoghatatlan, hogy bár a magyar államot sújtja a legkeservebben a kivándorlás csapása, a magyar állam tett eddig is az európai kultúr államok között a legkevesebbet a baj orvoslására s a magyar kath. egyház és főpapság, *mely a világon a leggazdagabb*, maradt a legközbösebb szerencsétlen híveinek sorsa iránt“.

*) Dr. v. Goltz idézett műve 170-ik lapján azt mondja: „Oly állapotok; melyeknél a földművelők nagyobb része a földtulajdonból ki van zárva; a kizártak kivándorlására vezetnek, vagy nyílt lázadásra a létező viszonyok ellen, a földművelők konzervatív természetük folytán rendszeren az előbbi eszköz után nyúlnak“.

VII.

Izgatás.

Sehol a világon annyit nem izgatnak, mint nálunk Magyarországon. Legalább sehol másutt nem beszélnek annyit az izgatásról, izgatókról, mint e szerencsétlen, örökké izgatott állapotban levő országban.

Nálunk, ha baj van valamely vidéken, ha az elégtelenség túl magas fokot ér el, azonnal előveszik az országosan elterjedt „izgatási elmélet“ módszereit és üres jelszavait. Az igazi bűnösök szerencsésen elmenekülnek; mert sikerül nekik a gondolkozni nem szerető közvélemény előtt minden bűnt, minden bajnak okát a „lelketlen izgatókra“ kenni.

Sehol a világon annyi embert be nem csuknak „izgatásért“ mint nálunk. Valóságos boszorkánypörök ezek, melyekre a tisztultabb jövő kor úgy fog gondolni, mint kultúránk sötét, érthetetlen foltjaira. De a nagy közönség túlnyomó része hisz az izgatási frázisokban, hisz abban, hogy minden bajnak okozói az izgatók és hogy gyöngyélet volna ebben az országban, ha törvénytelen zaklatásokkal, börtönökkel, — sőt talán még valami mással is — ki lehetne irtani az agitátorok irmagját is! Annyi bizonyos, hogy minden társadalmi mozgalomnak vannak vezetői, mozgatói, izgatói. Lehetetlen mozgatni, izgatni egy teljesen mozdulatlan, érzéketlen tömeget. A fejlődés bizonyos fokán a tömeg alkalmas lesz a mozgásra s maga termel mozgatókat. Ahol nincs politikai szabadság, ott is van mozgalom, forrongás már akkor is, amikor a felületes szemlélő még semmit sem lát. És a belső titkos forrongás még veszedelmesebb, mert ha megcsapja a szabadság szele, annál vészthozóbb lesz a gyúanyagnak magas lángban való kitörése és az oltás, helyes mederbe való terelés szinte a lehetetlenségek közé tartozik. Lehet még az az eset is, hogy minden

legkisebb mozgalom a legbrutálisabb módon, kíméletlenül el nyomatik, a tömeg élete teljesen elrothad, itt azután hülye tünetek között minden szellemi élet elsenyved.

Az izgatás és izgatók nem tettek még egy népet és egy országot sem tönkre; de tönkrement minden ország, minden nép, ahol a gondolat- és vélemény szabadságot a legerőszakosabb módon tönkretették. Az „izgatás” theoriája maholnap szinte lehetetlenné tesz minden nyílt és őszinte beszédet és írást. Nincs is nehezebben definiálható fogalom, mint az izgatás fogalma. A politikai pártok rendszeren az ellenpolitikai pártok működését izgatásnak minősítik, pedig az igazság az, hogy a hatalmon levő politikai párt rendszeren szabadon izgathat, míg az ellenpárt izgatása veszélylyel jár oly országokban, melyekben nincs politikai szabadság.

Az izgatás, különösen a nyomtatott szó útján terjesztett izgatás ellen nehéz minden külső küzdelem; mert ha a nyílt fejtegetést üldözik, van az Írásnak ezerféle módja, melylyel ugyanazon célt el lehet érni. Egy-egy képies beszéd, parabola, sokszor veszedelmesebben hat, mint a kifejezetten politikai fejtegetés. Emlékezzünk csak arra a hatásra, melyet az abszolút korszakban elért Tompa Mihály „A madár fiaihoz”, vagy Arany János „A rab gölya” című költeményével. Oroszországban a sajtószabadság sohasem volt siralmasabb, mint III. Sándor cár korszakában, amikor a cenzúra a legártatlanabb ellenvélemény nyilvánítását is szinte lehetetlenné tette. Egy szentpétervári német egyházi lap került azon korszakból kezembe s láttam, hogy mily bámulatos ügyességgel használták ott a képies beszédet, a parabolát, az úgynevezett sorok között való írást. A vasszigor oly állapotokat teremtett, melyek el sem képzelhetők oly államban, melyben szabad volt a véleménynyilvánítás írásban és szóban.

Hazánkban a politikai szabadság sohasem volt valami túl erős lábón. Az ezeréves alkotmány egészen 1848-ig a lakosság csak nagyon elenyésző kis részének adott szabadságot; de a túlnyomó többség, különösen a parasztság, osztályrésze a teljes elnyomatás és helotizmus volt. A Dósa-féle és más parasztlázadást nyomon követte a legkegyetlenebb elnyomás. Borzalommal gondolunk azokra

a kegyetlenkedésekre, melyeket Dósa népe hatalmának rövid tartama alatt elkövetett; de a megtorlás, a bosszú még borzasztóbb és annak jele, hogy alapján véve mindkét küzdő fél teljesen egyforma lelkületű volt. A „műveltebbek“ nem zabolázták a lelkükben lakó vadállatot épp úgy, mint a szegény, tudatlan, elnyomott parasztok*) A politikai szabadság a kiváltságos résznél mindig a szertelenségig menő szabadosság a jogfosztottakra nézve könyörületeset nem ismerő cynikus brutalitás. A vallásmozgalmak is majdnem három századon át így kezeltettek. Másutt is voltak üldözések; de ott az üldözött félt védő törvényeket egyszerűen eltörölték. Nálunk törvényeket hoztak a vallásszabadság biztosítására; de azok rendesen csak a papiroson maradtak és érvényességük alatt kényelmesen tovább folyt az üldözés és irtás munkája. A törvények meg nem tartása, furfangos magyarázása a hatóság részéről több századon át, következményeiben nehéz átokként nehezedik még ma is hazánkra. Történelmi tankönyveinkben rendesen Bécs szerepel egyedüli bűnbakként. De Bécsnek mindég voltak hazai, benszülött kitűnő médiumai. I. Lipót hosszú uralkodása alatt sokat szenvedtek a protestánsok. Ez a tehetetlen, korlátolt, önállótlan uralkodó, aki a protestáns bölcsész, Leibniznek barátja volt, sokszor csak jóhiszemű eszköz volt magyarországi főpapi tanácsadónak kezében. Az intoleráns egyéneknek készséges eszköze volt a megyei intézmény, ez hajtotta be a plébánosok követeléseit könyörtelenül a szegény protestáns jobbágyokon.***) A pozsonyi vértörvényszék bécsi gondolat, de kivitelében belföldi mestermű, bírái hazai róm. kath. főpapok és—faurak.***) Politikai ürügy alatt e törvényszékkel a legeredményesebb vallás-

*) „Egyenlő fegyverekkel harcoltak s meddő volna kutatni; melyik fél követte el 1514-ben az első embertelenséget“, mondja Dósa György forradalmának történése. Lásd: Dr. M á r k i Sándor „Dósa György és forradalma“ című művének 193-ik lapját.

**) Z s i l i n s z k y Mihály „A magyar protestáns egyház története“ 385-ik lapon.

***) R á c z Károly „A pozsonyi vértörvényszék áldozatai 1874-ben Sárospatak; 1874, 20 lap.

üldözést rendezték. Hazaárulás és felségsértés címe alatt kegyetlen irtóháborút intéztek a protestánsok ellen.

Az 1848-iki törvények behatása alatt kifejlődhetett volna a politikai és vélemény szabadság; de már a szabadságharc alatt megkezdődött a türelmetlen forradalmas irány. A mérsékeltbb elemek kénytelenek voltak félrevonulni, nehogy a hazaárulás gyanújába keveredjenek. Az abszolutizmus a legsötétebb reakció jegyében indult meg s az ezzel való szövetség bukásának fő oka. Az alkotmányos korszak sem hozott igazi politikai szabadságot Magyarországnak népeinek. A teljesen elmaradt választási rendszer pedig nem nevelte a népet politikai érettségre, hanem a politikára hivatott elemet is teljesen korrumpálta. Elértük azt a dicsőséget, hogy nekünk van legelmaradottabb választási rendszerünk. Ahol pedig a politikai szabadság sokáig késik, ott legkisebb rész is a szabadságnak veszedelmes megnyilatkozására ad alkalmat, amint azt Oroszországban láthatjuk.

A szociáldemokráciában kétségtelenül van erős forradalmi irány. Ok csak a jelen társadalom teljes romjain vélik felépíthetni, az új, ideális, bűn nélküli, tökéletes államot. Nagyon jellemző az a felhívás, melyet a szociáldemokrata-párt a márciusi ünnepre bocsátott ki, amely ekként szól: „Eltársak! Március idusán ünneplik a szabadságot a nagy hazafiak, akiknek a hon mindig az ajkukon van, de soha sincs szívükben. A hazafias frázisok zűrzavaros tömkelegébe bele fog szólni a proletárok igaz szava, amely túlharsogja a forradalom eszméi elárulóinak üres fecsegését.

„A proletárság hű maradt a forradalom előharcosainak tradícióihoz. Nem lett árulója a fenséges eszméknek, lelkesedésének lángját beleviszi a legnagyobb küzdelembe, harcol továbbra is a magasztos célért: az egész elnyomott emberiség megváltásáért. A márciusi forradalmak hőseiről emlékezik meg a proletárság és emlékezése tisztaságából új erőt merít ahhoz a küzdelemhez, amelyet a márciusi forradalom eszméinek árulói ellen vív“ stb.

Jellemző e felhívás már azért is, mivel utal egy másik forradalmi irányzatra, melyet kicsinylőleg lenéz, pedig részben ennek a forradalmi irányzatnak működése teszi érthetővé az elkészített talajt a nép szívében egy másik

forradalmi irány befogadására. Az abszolút korszakban titkon terjedt ez a forradalmi szellem. Az államhatalommal szemben meg volt engedve a köznézet szerint minden, ami azt gyengítheti, tekintélyét aláássa. Letagadni az adóalapot, megcsalni a fináncot, sőt egy időben még az adót nem fizetni is *hazafias erénynek* tekintetett. Az alkotmányos korszakban a 48-as párt volt e forradalmi szellemnek hordozója. A népiskolától kezdve az egyetemig, gondos ápolásban részesült e forradalmi szellem s az utolsó évtizedben egyre erősebb volt nyilvánulása, míglen uralomra jutott a 48-as párt. Nálunk a gimnáziumi ifjúság nevelése forradalmi irányú és pedig nem adjuk a valódi történelmet, hanem valóságos történelmi hipnozissal szinte lehetlenné teszszük a történelemből való okulást. Nálunk a Gracza-féle történelem hatja át a lelkeket, pedig szükség volna egy magyar *Taine-re**) aki 1848/49 történetét a maga valóságában megírná, nem csak lelkesedés, de okulás szempontjából is. A forradalom költőjének, Petőfinek költeményei legelterjedtebbek a nép között. Mindez a szociális bajok mellett megmagyarázza a szociáldemokrata irány hálás talaját az alföldi parasztság szívében.

Általánosan elterjedt nézet az, hogy az alföldi agrárszociális mozgalmat kizárólag a szociáldemokrata izgatás idézte elő. Ezt halljuk emlegetni lépten-nyomon és szinte megérthetetlen e vádlók szerint az, hogy a földművelőmunkások szívében el tudták helyezni a Marx-féle szocializmust! Ez ugyanis az egész világon a legnehezebb feladat a szociáldemokrata agitáció terén és hazánk határain kívül csak az orosz balti-tartományokban sikerült.

Mindenesetre sajátságos tünemény ez, mely igen aggasztó jelenség már magában véve is. Ennek oka valószínűleg az, hogy szociális viszonyaink olyanok, amelyeknél az elégedetlenség a kiváltságos és önző osztály-

*) E tekintetben vannak már úttörő műveink is. Így igen értékes id. G ö r g e y I s t v á n 3 kötetes nagy-műve melynek címe: 1848- és 1849-ből Élmények és benyomások. Okiratok és ezek magyarázata, Tanulmányok és történelmi kritika. Budapest. Franklin-társulat. 1885, Egy ifjú, ki a Gracza-féle irány behatása alatt állott, azzal adta vissza e mű első kötetét: „nem olvasom tovább, mert ledőlnek bálványaim“.

uralom folytán nagy fokot ért el, melyet azután a szociáldemokrácia rendkívül fejlett és rendszeresített demagógiája könnyen fel tudott használni és értékesíteni. A legrendezettebb és legigazságosabb államokban is van elégtelenség; és Bismarck szerint ez az elégedetlenség szükséges is, ha egy állam fejlődni akar. Teljesen elégedett, szerinte, csak a néger rabszolga, de ez az elégedettség egyenlő a halállal. Nálunk ez az elégedetlenség akár a közigazgatás gyarló voltára, akár a törvénykezési lassúságra, akár az adózás elmaradt rendszertelenségére tekintünk, nagyon is jogosult és érthető.

A szociáldemokraták ugyanazt hangoztatták, amit Mailáth József gróf a „Reform Sociale“-ban írt a mi viszonyainkról, különösen a szabadelvű rendszerről, azt mondva: *»ez a rendszer rossz iskola volt az újabb nemzedék számára, amikor egyeseknek lehetővé tette, hogy kevés munkával nagy befolyáshoz és meg nem érdemelt tekintélyhez jutott. A politikával való foglalkozást kellemes és sok esetben jövedelmező sporttá tette.«* (Idézve a „Szövetkezés“ 1907 március 6-án megjelent számából.)

Igazságtalan Majláth gróf abban, hogy mindent a szabadelvű rendszerre ken. Nálunk a hazafiaskodás minden pártnál jövedelmező sport és mentőeszköz. Ha egy hivatalnoknak rosszul áll a szénája, kezd nagyobb arányokban hazafiaskodni. Ha az ügyvédnek rosszul megy az irodája, kezdi a hazafiaskodást túlhajtani. Ez közállapotainkban mentőeszköz, még a sikkasztók és tolvajokra nézve is és sehol jobban nem alkalmazható lépten-nyomon az az angol közmondás: a hazafiaskodás a gazemberek utolsó menedéke!

Szociáldemokraták már a hetvenes években voltak hazánkban, de csak a nagyobb városokban s ott is csak az ipari városokban. Sajtójuk csak tengődött; mert a politikai laphoz szükséges nagy kauciót nem bírták összehozni. Az uralkodó politikai párttal ellentétes politikai irányt hirdetni egy politikai lapnak, nálunk nagyon nehéz. A nagy pénzbírságok tönkre teszik a lap anyagi alapjait és a börtön a szellemi erőt. Eleintén az államügyészek nem is részesítették oly „figyelemben“ a szociáldemokrata sajtót, mint a nemzetiségit. A szociáldemokrata sajtó eleintén azon címen üldöztetett, hogy kaució

nélkül politizál. A közlekedési eszközök tökéletesbülése, különösen a vasutak kiépítése és a zóna behozatalával a vidéki működés könnyebbé tétetett. Nagy akadály volt, hogy nálunk nincs törvényileg biztosított gyülekezési szabadság; de a 80-as évek végén a 48-as vármegyékben mégis némi politikai szabadság létezett. Egészen természetes tehát, hogy ezeken a területeken birt csak eleintén behatolni a szociáldemokrácia is a nép közé, először 1891-ben Békésvármegyében.

Az első behatolás kudarccal végződött; mert zendülésben tört ki. De arra e kudarc is alkalmas volt, hogy a tömeget megmozdítsa és pedig sokkal alaposabban, mint a közvetlen szemlélők az első időben hitték! Sajátos hatása volt ez első mozgalomnak. A zendülést leverő katonák aközött volt Csizmadia Sándor is, aki, midőn az egyenruhát levetette, leglelkesebb és legtehetségesebb híve lett azon irányzatnak, mely ellen parancsóra neki is fegyvert kellett fognia.

A nemzetközi szociáldemokratáknál eleintén nagyobb sikereket aratott az alföldi parasztok között Várkonyi. Ez a budapesti háztulajdonos szegényes öltözetben, gyalog járt faluról-falura „ébreszteni“ a népet. Ő is valami szociálizmusfélét hirdetett, Egy ízben már majnem sikerült neki bejutni az országgyűlésbe; mert a gyomai függetlenségi kerületben lelkesedtek érte, és csak nagy erőfeszítéssel sikerült az egyesült függetlenségi és szabadelvű pártnak megválasztását megghiúsítani. Szerinte egészen a 400 holdas parasztgazdáig mindenki lehet szocialista. Csatlakozott is pártjához sok módosabb gazda. Agitációjában fősúlyt helyezett az Alföldön máris meglevő úrgyűlöletre, előszeretettel foglalkozott a terhes adózással és a fiskálisok nagy hatalmával. Szerinte a bíróságnál mindent a fiskális végez el. Ő bemegy a bíró hivatalos szobájába, tárgyal, míg a paraszt kívül ül a tornácon. Megmutatta karjain a csendőrbilincsek helyét, hogy lássa a nép, miszerint ő nem csak szájával hirdeti a nép jogait, de kész a népért szenvedni is. A népnek imponált, hogy ez az úr nem veti meg szerény hajlékát és szegény asztalát. Egyik szegény párthíve el is dicsekedett papja előtt, hogy Várkonyi képviselőjelölt úr asztalánál bablevest evett. Várkonyi nyomán haladt Mezőfi

az ő „újjászervezett szociáldemokrata“-pártjával, melynek programja szerint egészen 1000 holdig megengedhető a „magánbirtok“. Az ő követői a Széli-korszak alatt szabadon hirdették igéiket. Nagy hatással beszéltek az igazságtalan adóról, a nagyúri nyugdíjakról. Mezőfi a nép nagy tetszése kíséretében emlegette, hogy a gróf kisasszonyok nem járnak kukoricát kapálni, „mégis milyen jó a sorsuk, milyen kényelemben élnek. Ő fordította a nép figyelmét a püspöki birtokokra ilyen bevezetéssel: „Egyszer egy óriási pusztára vetett sorsom. Azt kérdeztem, hogy kié ez a nagy puszta. Azt mondták: a püspöké. Levettem kalapomat, hisz ez szentföld, a püspök földje. De miként lehetnek a püspökök ily gazdagok, amikor Jézus azt mondja, hogy könnyebb a tevének átmenni a tű fokán, mint a gazdagnak a mennyországba“. Mezőfi több alföldi parasztvárosban népegyületet alapított, melyeknek alapszabályait a Széli-féle jog, törvény, igazság korszakában jóváhagyták. Egy ilyen népegyületnek, melybe több kispusztai beiratkozott, lett elnöke 1904 nyarán a 6 gimnáziumi osztályt végzett csabai nagypusztai: Achim L. András. A koalíció e két férfit 1905. évi téli választásoknál mandátumhoz juttatta. Kossuth Ferenc ajánló sorokat adott részükre, melyeket ők azután kerületeikben kiállítottak. Barabás, 48-as képviselő, Achim támogatására leutazott kerületébe és a népegyület veres zászlaja alatt vonult be, hogy pártfogoltja érdekében Csaba híres „csirkepiacán“ beszédet tartson . . .

Achim L. András kísérte 1905 őszén Apponyit agitációs körútjában s Apponyi nem győzte eléggé dicsérni ez utóbbi népszónoki kiválóságát. Együtt szálltak meg a róm. kath. paplakokon és küzdöttek az alkotmány szabadságáért. Gyomán együtt szónokoltak, védve az alkotmányt. A 48-as mágnások minden áron meg akarták nyerni a fiatal szocialista-képviselőt. A szakadás csak akkor állott be, amidőn az utóbbi meggyőződött arról, hogy mágnás barátjainak eszükágában sincs megadni a népnek azt, a mit ígértek: az általános, titkos, községenként szavazatjogot!

A szociáldemokrácia így jutott a néphez, a koalíció hűen segédkezett és beszéljenek bármit is a nemzetköziségéről, vallástalanságáról, többé azt teljesen kiszá-

kítani a nép szívéből nem lehet. A nacionalizmus mintha a kenyérkérdéssel szemben teljesen erőtlen lenne. *A túlzó sovinizmusnak megjött a borzasztó ellenszere.* A szocialistaellenes lapok, a ker. szocializmus mind gyenge ellenszer e vehemens szellemi erupcióval szemben. Nehéz az ellenküzdelem azért, mivel a nép érzi, hogy szociális állapotának minden javulása az utolsó 20 év alatt nagyrészt e mozgalomnak köszönhető. Ebben a sejtelemben vart igazság! *Nálunk nem gondolna még ma sem senki a szociális helyzet javítására, szociális alkotásokra, ha erre az indítást a szociáldemokrata irányzat nem adta volna.* Nem gondolt senki sem a béresek rossz, minden kultúrállapotot kigúnyoló lakásviszonyaival, nem gondolt senki sem a földművelő munkások sanyarú helyzetével és munkaerejüknek könyörtelen kizsákmányolásával. Nem gondolt senki sem a szegény emberek politikai jogaival a virilizmus és plutokrácia e klasszikus hazájában. Valóban nálunk szabadságról, testvériségről, egyenlőségről sokat fecsegték akkor, a mikor a kis ember az igazságtalanul nagy adóteher alatt roskadozott. A hazafiatlanság vádja, ez a politikai köreink universalis eszköze is, ma már csak vaktöltésszerű hatással bír a szociáldemokratákkal szemben, a kik lépten-nyomon kitudják mutatni a nagy hazafiak bámulatos és egész Európában páratlanul álló önzetlen hazafiasságát, melyet Mailáth gróf úr a külföld előtt is bemutatott — azon kicsiny körülmény elhallgatásával, hogy a nemzeti ajándékot osztogató és lelkes hírlapbarát nagy „nemzeti“, kormány sem különbelődjeinél, sőt e tekintetben aránylag rövidebb idő alatt nagyobb rekordot ért el.

A szociáldemokrata párt behatolásának a parasztság közé minden országban nagy akadálya e párt állásfoglalása a vallással szemben. A szociáldemokrata párt programjában ugyan hangoztatja, hogy a vallást magánügynek tekinti; de ezt a pontot komolyan meg nem tartja. Lapjaiban a legkönyörtelenebb és legdurvább vallásgyűlölet szólal meg. A vallásos érzés legnemesebb megnyilatkozása is csak téboly. A párt vezetőinek*) val-

*) A német szociáldemokrata vezér, Auer holttestét 50,000 ember kísérette a sírhoz, a koporsónál ott állott zokogó neje és leánykája. Rz egyedüli vigasz, melyet Bebel neki adhatott, az volt: „Wir sind alle mal geboren, also müssen wir alle mal auch sterben“.

lása a Büchner-féle materializmus. Az ember egyedüli életcélja a földi boldogság. Minden bűnnek alapforrása a szegénység és okozója a mai társadalmi rend. Náluk csak esze és gyomra van az embernek. Irgalom csak a szegényekkel szemben gyakorlandó s nem a bűnösökkel és szerencsétlenekkel szemben is. A tudományt istenítik s tőle várnak minden jót. A vallásgyűlöletnek egyik magyarázata az is, hogy a szociáldemokrácia nem pusztán politikai irányzat, *hanem bizonyos tekintetben a tömegek lelkében a vallás helyét akarja elfoglalni* ez az új vallás, melynek „kijelentése“ (revelatio) a pártprogramm, morálja a vak pártengedelmesség és eschatológiája a a szociális állam eldorádója.*) A földön túl nincs szerinte semmi, csak üres képzelem, ennél sokkal többet ér az, hogy az „elvtárs“-„hivő“ tudja, miszerint jönni fog egy jobb kor, amikor a bamba társadalom összeomlik és lesznek tökéletes emberek, tökéletes rend, tökéletes igazság ezen a földön. A kedély épp úgy teljesen ismeretlen előttük, mint a vallásos rajongóknál. A kedélyt kell teljesen leigázni az ember lelkében különben az ember nem lehet igazi szociáldemokrata; de viszont el kell ösmernünk, hogy ahol nagy a nyomorúság, hol égbekiáltó igazságtalanságok és jogtalanságok követtetnek el, ott a kedélyi rész minden külső agitáció nélkül is elpusztul.**)

A szociáldemokrata-párt nem foglal el oly ellenséges álláspontot a kereszténységgel szemben Amerikában, Angliában és a Skandináv államokban,***) mint Német-

*) P e a b o d y : „Jesus Christus und die sociale Frage“ Rut. Übersetzung von Müllenhoff. Qiesen J. Ricker'sche Verlagshandlung. 1903. A 13-ik lapon azt mondja: „A szociális program nemcsak nem közönyös a vallással szemben, hanem egyenesen pótolni akarja a vallást, az magában véve is vallás annyiban, amennyiben a vallást óhajtja képviselni egy oly életfilozófiával, melynek az emberek szenvedélyesen átadják magukat.“

**) Bunyan, a zarándok útjának írója, a szegénységet nevezi a kétségbeesés mocsarának és Henry George azt mondja: „aki az embereket szorgalmasakká, ügyesekké, takarékosakká és értelmessékké akarja tenni, mindenekelőtt meg kell őket a szükségtől szabadítania, aki a rabszolgában szeretné látni a szabadember erényeit, annak előbb a rabszolgát szabaddá kell tennie.,,

***) Egy fiatal norvég lelkész munkásnak állott be egy krisztianiai

országban és hazánkban. Ennek oka Németországban és nálunk is az lehet, hogy az egyház szolgálói, sokszor mélyebb tanulmányozása nélkül a társadalmi problémának, leghevesebb ellenzői voltak a szocializmus jogos követeléseinek is és nagyon korán a kapitalizmus érdekeit kezdték ridegen védelmezni a helyett, hogy hangoztatnák azt, miszerint a kereszténység alapelveihez tartozik a teljes politikai szabadság és a kereszténységnek a politikai pártok felett kell állnia s nem szabad politikai nyomorult eszközzé aljasulnia. A kereszténység alapítójának szellemében nem szabad a kastély és paplak között szorosabbnak lenni az összefüggésnek, mint a paplak és kunyhó között.*)

mechanikus gyárban. Élményeiről beszámolva, azt írja: „Nem hallottam soha egy direkt ellenséges nyilatkozatot a kereszténység és egyházzal szemben“ (171.), majd azt mondja; „Meg kell említenem, hogy a szociáldemokrácia hazánkban általánosan nem oly egyház és keresztényellenes irányzatú, mint más országokban“. M. Herzberg.: Hvad jeg laerte af mit Rrbeiderliv“. Kristiania. 1905.

*) Elég csak a két ref. lelkész, Marjay és Irsay szereplésére nézni az országgyűlésen, hogy a szocialisták még egyház és papgyűlölköbök legyenek. Vigasztaló, hogy e tekintetben a külföldön másként gondolkoznak. Spurgeon a papok és munkások közötti ellentét okát a következőkben látja: „fízt hiszem, hogy annak, amiért az egyszerű munkások húzódoznak a paptól, oka az, hogy nem szeretik némely papnál azt a férfiatlan és mesterkélt modorosságot, Ha látnák, — hogy mi a templomban és templomon kívül, mint igazi emberek viselkedünk és mint természetes, becsületes emberek beszélünk, úgy csakhamar körülöttünk csoportosulnának“, (Spurgeon „Ratschläge für Prediger, Stuttgart 1901.) Klaveness norvég ev. lelkész pedig a következőleg szól e kérdésről, egyik lelkészársának művét ismeretve: „Lelkész társam azt mondja, hogy a munkásokkal rokonszenvezni kell, el kel ösmerni sok jó tulajdonságukat és segíteni kell rajtuk Hát ez mind igen szép tanács, de nem elég „Adjátok meg jogunkat és tartásotok meg magatok számára népkonyhátokat! ekként kiált a felsőbb körök felé egy szociálista író. fi lelkésznek tisztában kell lennie azzal, ha prédikálásával hatni akar a szociális mozgalomra, hogy e kérdésnél nem elegendő a rokonszenv és jótékonyosság, hanem sokkal több követelendő: a jog és igazság, Ez ad a mozgalomnak akut jelleget, a munkások sohasem békülnek meg addig az egyházzal, míg ez utóbbi jogaikat el nem ösméri,

A szociáldemokrata-párt politikai tisztesség és elvűség tekintetében bármely politikai párttal kiállja a versenyt, sőt sok esetben magasan azok felett áll. Ez az elvűség olyan morális alapot ad a pártnak, mely tiszteletet parancsol még azoknál is, kiket a párt vallásellenessége mélyen sért és kik utópisztikus ideáljaival nem érthetnek egyet. Szemére vetik a szociáldemokrata-pártnak a bécsi szövetséget a Fehérváry-kormánynyal s ezért gűnyosan „császári szociálistáknak“ nevezik őket. De elveit ez alkalommal sem függesztette föl, sőt éppen

De ezt nagyon nehéz akként cselekedni, hogy ez által ne növéljük egyrészt a rossz indulatokat a munkásoknál, másrészt meg ne sértsük a másik rész jogos igényeit, Bárcsak az új lelkésznezmedék jobban tudná ezt megcselekedni, mint mi öregek. Kétségtelenül az egyház jövője népűnkűnél nagyrészt ettől függ.“ Klaveness »For Kirke og Kultur, Krisztiania, 1906. 405 I.

Cornelius svéd ev. pűspök egy Ízben így nyilatkozott: „Volt idő, amikor a svéd papságot tribuni plebisnek nevezték; mert a népet védte a nemesi önkénynyel szemben. Most a plutokracia az, melylyel szemben népűnket védelmezűnk kell“. C h a r l e v i l l e linköpingi ev, pűspök papságának azon tanácsot adta, hogy menjen a- szegény néposztályhoz, álljon a munkások mellé, így azután egy szerencsétlen revolutio ellen való küzdés helyett inkább segítse egy szerencsés evolutio ügyét, Lásd R, Petersen: „ Fra det svenske kirkeliv i de sidste hundrede aar“. Köbenhavn, 1895., 298 I.

gyűlöletessé teszi a kereszténységet az a külsőségekhez ragaszkodó és konvencionális morál, melyet egyházi és világi képviselői oly sokszor tanúsítanak. Erre nézve teljesen igazat adunk Peabodynak, midőn azt mondja: „Ki Ítéel el ma egy nemzetet más nemzetek elnyomása miatt, ha csak az illető elnyomó betartotta a törvény határait, vagy ki ítéel el egy ipari mozgalmat igazságtalansága miatt, ha az a törvényes üldözést elbírija kerűlni, vagy ki ítéel el egy házasságtörést, ha az a törvénynyel összeűtközésbe nem jön, vagy ki ítéel el egy egyházat, ha lelkét elveszíti és a világot megnyeri, Rlkalmazkodni, helyeselni, kihágástói őrizkedni, a processzióval menni, a tömeget követni, ai ül közepén járni, ezek azon morális tanácsok, melyeket nem egy törvényhozás, ház és egyház farizeusai és írástudói a szociális biztonság és a világi bölcsesség nagy titkaként nyűjtanak, Ilyen időben valóban érdemes arról megemlékezni, hogy Jézus tanának első tiltakozása a konvencionálizmus morálja ellen szólt. Etikái ítéleteket nem a többség van hivatva alkotni szerinte; mert azokat nem a publikum véle-

legfőbb politikai elve: az általános szavazatjog megvalósítása érdekében támogatta a Fehérváry-kormány politikáját; de azt nem lehetett rábizonyítani, mintha lapszubsztenciót elfogadott volna, melyet a polgári sajtó legvéresebb szájú része sem utasított vissza az ellenség kezéből!

Valóban a legnagyobb fokú politikai hypokritaság szükséges ahhoz, hogy éppen azok vetik ezt minduntalan a szociáldemokrata párt szemére, akik a konc és uralom kedvéért a sutba dobták legsarkalatosabb elveiket! A politikai elvhűség nem erős oldala hazai politikai életünknek. Erre éppen az utolsó két év szolgáltatja a legszomorúbb példákat. Szabadelvű pártelnökök egy éjszakán át átvedlettek 48-as képviselő-jelölteké — és megválasztatván, a párt lelkesen fogadta az ily politikai chameleonokat!

A szociáldemokrata-párt utolérhetetlen az izgatás művészetében. A demagógia terén ő vezet most egész Európában.*)

Míg a 48-as párt különösen kitűnt a műsérelemk örökös emlegetésével és meglehetősen el is csépelte azokat, addig a szociáldemokrata párt művészi tökélyre vitte a valóságos, mindenki által érezhető sérelemk kiélesítését. Tényleges állapotaink olyanok, hogy nagy túlzásra nincs is szükség. A ledorongoló termionológiában meglehetősen a tömeg ízléséhez alkalmazkodott

menye határozza meg, hanem az általános törvény.“ Az erény érzése Emerson szerint „tisztélet és öröm a felett, hogy léteznek határozott isteni törvények“. Fr. G. Peabody „Jesus Christus und der christliche Character. Vorlesungen gehalten an der Universität Berlin. Verlag von A Töpelmann, Giessen 1906. I. 931.

*) R u d o l f B a r t e l s „Lehrbuch der Demagogik“ Berlin. Verlag von Julius Springer 1905. 143 I. Ez a mű érdekes kísérlet a demagógia tudományos elemzésére és elismertetésére nézve Vizsgálódása tárgyává teszi a németországi demagógiát; de aki csak kissé ösmerős a hazai demagógia terén, rögtön észre veszi a rokon vonásokat. A tizenkilencedik század vívmányai közé sorolja a demagógia extenzív és intenzív föllendülését. Rzt mondja, hogy a paedagogia testvérművészete a demagógia. Rz a mondás: „akié az ifjúság, azé a jövő“ — oda módosítandó: „ha a felnötteket más el nem ragadja“. R felnöttek elragadása a demagógia célja.

eddig a 48-as párt; de e tekintetben is hamar túlszámnyalta a szociáldemokrata párt.*)

A szociális „izgatás“ hatalmi eszközökkel többé le nem gyűrhető. Sokkal erősebb kezű és fejű ember, mint a mi nemzeti nagyjaink, Bismarck megpróbálta ezt és . akkor tette le a szociáldemokrata-párt legerősebb alapjait Németországban. A szociáldemokrata-párt ultramontán kritikusa Cathrein**), jezsuita áldozár, arra a végkövetkeztetésre jut, szemlét tartva a szociáldemokrata irány működése felett egész Európában, hogy ez a párt ott a leggyengébb és legkevésbé romboló hatású, ahol teljes politikai szabadság van.***) Rendőri brutalitás, politikai huncutság csak növeli a párt erejét.

A demagógia fogalmát a következőkben adja: „fi demagógia az a művészet mely a népet azzal tudja vezetni és felette uralkodni; hogy a tömegre számító műfogásokkal arról győzi meg, miszerint a népvezér a nép érdekeit képviseli és szavaival, óhajjaival a nép akaratának ad kifejezést.“

*) Mindenfajta demagógiának szüksége van bizonyos „Kraftausdruck“-ra durva szólásokra, melyekkel az ellenpárt embereit a nép előtt lebecsmérelék. fiz „egyesült ellenzék“ e kitételekkel nagyon szabadon bánt az „üldözés“ korában, az évek alatt. A főbb szólások voltak régebben az „átkos kormány“, „svaregelb“, „pecsovics“ az újabb egyesült ellenzéki kitételek; „hazaáruló gazemberek“, „szemét nép“, „kantinstilus“, „malacbanda“, „ügyvivők“, „kalandorok“, a szociáldemokraták ezen a nyomon haladva tovább fejlesztették az ócsárló, ledorongoló és piszkoló terminológiát a következő részben nemzetközi színezetű kitételekkel: „rongyos inu mágnások“, „népcsalók“, „dunaparti kaszinó tagjai“, „ököl és öblös torokpárt“, „hazafias gége művészek“, „hazafias piócák“, „parasita zsenri fajzat“, „hazafias himpellérek“, „uszító véredek“, „derespárt“, „mágnások kasznárja“, stb.

**) Lásd Cathrein f. i művének 118 lapját,

***) Mem osztjuk dr. Lukács György azon nézetét, mintha a szabad intézmények és különösen a szociálpolitikai alkotások képesek lennének elérni azt, „hogy a szociáldemokratia internationalis jellegéből fokozatosan kivetközzék és nemzeti tartalommal mindinkább megteljék, (Lásd: dr. Lukács György „A választójog“ című műve 2-ik I.) fi ily kísérletek mindenütt kudarcra vágzódtak alighanem a mi nemzeti újjászervezett s hasonló szociáldemokrata irányzatainknak is ez lesz a vége. A „nemzeti“ jelszavak csak időleges átmenetet képeznek, részben egyesek személyes érdekeinek előmozdítására szolgálóknak.

Érdekes példa erre Dánia. 1871-ben kezdték ott először kiadni a „Socialistiske Blade udgivne af en Arbejder“ című füzeteket, majd később a „Socialisten“ hetilapot, mely már 1872-ben napilappá lett. A mozgalom feje Pio L. postahivatalnok. A munkások rajongással vették őt körül. Megalkotja a szakszervezeteket. A hazafias sajtó erős rohamokat intéz a nemzetköziek ellen. „Faedrelandet“ (a haza) című lap feladatául tüzi ki az egyre erősödő szociáldemokrata-párt letörését. 1872-ben a fővárosban kiütött a kőművessztrájk. A szocialisták 1872 május 5-ikén nagy gyűlést hirdettek a szabad ég alatt. Lapjuk e gyűlésre való felhívást a következő szavakkal fejezte be: „Ti aranyimádók! Ti kiszipolyozol a szegényeknek! Felétek kiáltunk: ti ezer éven át keserű élet-poharat nyújtottatok felénk; vigyázatok, megtelt a pohár! Ne öntsetek belé egy cséppel se többet — vagy pedig kicsordul a pohár.“ A szocialista-ellenes lap lenyomatta ezt a cikket és arra hívta fel a hatóságot, hogy ne engedje megtartani a nagygyűlést, mivel az alaptörvény 88-ik §-a szerint a szabad ég alatt tartandó gyűléseket be lehet tiltani, ha azok a közbékét veszélyeztetik. A hatóság megfogadta a tanácsot, betiltotta a nagygyűlést. A fővezetők Pio, Gelef és Brix bebörtönöztettek. A szocialisták a kitűzött napon összegyűltek, de egy szakasz lovasság szétkergette őket. Egy évre azután a legfőbb törvényszék kitiltotta az internacionalet Dániából. A mozgalom ennek dacára növekedett. Pio 1875-ben kiszabadult a börtönből. 1877-ben elárulta pártját, megvesztegettetni engedve magát a rendőrség által, mely nagy összeget ígért neki, ha tüstént Amerikába vitorlázik. Egy ideig Pio árulása nagy bajba hozta a pártot. A vidéki szervezetek bomladozni kezdtek. A párt lapja előfizetőinek felét elvesztette. De pár év alatt kiheverte a bajt. Új vezetők jöttek és szolidabb alapon szervezték a nemzetközi szocializmust, mely most ott is hatalmas politikai pártot képez s mióta az üldözés megszűnt, a szertelenség felé nem hajlik a párt.*)

A politikai szabadság, a jog és törvény becsületes érvényesítése az egyedüli gyógyszer az izgatás káros

*) G. Bang „Socialismen i Danmark“. P. Bjerger „flarbog for Dansk Kulturhistorie“ című folyóiratának 1897. évi folyama. 140—151. lap.

hatása ellen.*) A demagógiának rendesen halála a pozitív munka. Lejárataának csak egy útja van, t. i. engedni érvényesülni. A régi patriarchális korban a falu izgága embereit engedték megválasztatni bírának, esküdteknek. Úgy látszik, hogy a bécsi udvar is ezt a methodust követi a 48-as irányzat leküzdésére!

*) Az „izgatásnak“ nem ellenszere a börtön, Erre a gondolatra jön majdnem a „Szövetkezés“ is 37-ik számában, midőn a szabadságát visszanyert Várkonyi Istvánról a következő sorokat közli: „Hála a sorsnak, sóhajt fel Várkonyi uram, az egészségem rendben van, a fogság az ügynek, az eszmének nem ártott és pedig azért, mert ott a fogházban marad ideje az embernek gondolkozni azon, hogy mit kellene tenni. Hogy mi volna a leghelyesebb és célravezetőbb? Erre több az alkalom, ha az ember be van zárva, mint különben. Kint a szabadban sok mindenféle dolog zavarja a békés gondolkodást, de a lakaton belül nyugodtan hányhatja és vetheti az ember eleitől végig a dolgot. Erősödik a meggyőződés, edződik az akarat, ennek tudható, hogy Várkonyi uram saját állítása szerint, a bezárás által nemhogy megpuhult volna, hanem inkább megerősödött. Most fokozottabb erővel, kipihent tehetséggel áll újra munkába. Mi ezekre a tényekre, amelyekben a gondolkodóra nézve sok a tanulság, csak reá akarunk mutatni. R korszak dolga azonban gondolkozni, hogy vajjon büntetés-e az elzárás, mely ilyen eredményeket érlel vajjon elérik-e céljukat, amely felé törekszenek, ha a büntetés révén csak erősítik a bűnöst azon gondolatokban és szándékukban, amelyekért büntetni akarták?“ fi „korszak“ nézetünk szerint ezen dologról már eleget gondolkozott és azon végeredményre jutott, hogy szellemi mozgalmak az erőszak fegyverével le nem gyűrhetők, sőt még a legtévesebb irányzatot is szellemi nagyhatalommá növelik. A „korszak“ nem alkalmazhatja a középkor fegyverét, az inkvizíció útmutatásait, a kínzást, máglyát, akasztófát stb, Rz inkvizíciónak tényleg sikerült az albigenseket kiirtani akként, hogy megesett, miszerint egyeseket 19 évig tartottak vizsgálati fogságban, ha azután az illető így végre „megpuhult“ — azt oly vidékre helyezték, ahol párthívei többé nem voltak, De még ezen eljárás sem bizonyult elég célirányosnak, Gui inkvizítor szerint az eretnekséget nem lehet másként lerombolni, csak ha az eretnekeket t e l j e s e n megsemmisítik, — tehát újabb, modern szólam szerint „kigyomlálják“. (Graf von Hoensbroech „Das Papsttum in seiner sozial kulturellen Wirksamkeit. Volksausgabe 41 50 Tausend, Leipzig Breitkopf und Cartel's Verlag. 1907. Lásd 8. 14. I.) De még ez a kiirtás sem használt, mert két század múlva jött egy vihar, mely Európa felét örökre elszakította Rómától I

Legyünk tisztában azzal, hogy a szociáldemokrata párt többé ki nem irtható hazánk földjéről és legkevésbé ki nem irtható az erőszak fegyvere által. Ezt a fegyvert minden ország megpróbálta és ha látszólag egy időre eredményes is volt e módszer, mégis a következők azt mutatják, hogy éppen a szociáldemokrácia igazi megfogalmazásához szükséges ez az üldözés. A politikai pártoknak meg kell békülniök e párt létezésével, éppen úgy, mint az egyházaknak meg kell békülni a szekták létével. Az üldözés csak éleszti a vallási szekta tüzét és ma már nem lehet százezreit a vallásos rajongóknak vízbe fojtani, mint ahogy a 16-ik században kezelték az anabaptisták pártját.)* Szellemi fegyverekkel kell minden téves irány ellen küzdeni és csak ezen fegyverekkel kivívott győzelem ad igazi békét.

Az általános, titkos, községenkénti választójog megvalósítása és becsületes keresztülvitele át fogja alakítani egész politikai életünket, mely most annyi sebtől vérzik. Tisztultabb politikai küzdelmet hoz be. A választási manőverek, erőszakoskodás, csendőrmozgósítás, fogások és huncutságok le fognak tűnni a térről. Ezért nem szabad kötni a választói jogot az írás- és olvasástudáshoz sem; mert ez nálunk újból a választó-csináló huncutságok egész sorozatát nyitná meg. A „*nemzet veszedelme*“ frázisával is fel kell hagyni, hisz ezzel késleltették a jobbágyság felszabadítását is 1848 előtt**) A születési arisztokrácia lassan leszorul a térről. és egy új ariszto-

*) A rajongással szemben csak a víz, tűz és kard fegyverét ismerték a 16-ik században. Bajorország legjobban kitűnt e tekintetben. Vilmos bajor herceg a következő rövid utasítást adta katonáinak és hóhérainak: „Wer revodrt, den soll man köpfen; wer nicht revocirt, den soll man brennen“, Dr. L. Keller „Ein Rpostel der Wiedertäufer. Leipzig. Verlag von S. Hirzel. 1882. 13. I Az Egyesült-Államok megmutatták; hogy a rajongás leküzdésére legjobb eszköz a szabadság, legrosszabb az üldözés.

**) Az általános szavazatjog megadása napjainkban éppen olyan tünetek között vajúdik, mint egykor a jobbágyság eltörlésének kimondása. Az 1847-iki országgyűlésen Paál János (Sopronmegye) helyeselte az örök válságot; de a politikai jogokban való részvételt csupán a többségében magyar anyanyelvű kiváltott községeknek akarta megadni. (Acsády I. „A magyar jobbágyság története“. 487. l.)

krácia fog felülkerekedni: a szellem arisztokráciája. Más országokban már rég bekövetkezett ez a fordulat és a haza el nem pusztult, a nemzet el nem veszett.

A polgári elemnek erősebben kell érvényesülni, különösen most, amikor régen túlhaladott irányzatok minden téren a hatalmat kezükbe ragadni akarják. Arisztokratáink érvényesíthetik szellemi tehetségeiket a haza javára ott, ahol sokáig pótolhatlanok lesznek, a külügy terén. A belpolitikában az arisztokrata-vezetésnek mindég az a veszedelme, hogy a nép fiaiból közējük vegyült elem utánozza a született arisztokrácia modorát, ez utóbbinak veleszületett finomsága és igazi lovagias érzülete nélkül. Az arisztokrata Magyarországot már egyszer felválthatja a demokrata Magyarország, mely alatt nem értjük egy fajnak vagy felekezetnek demokrata jelszavait és kizárólagos irányát, uralmát. Próbálkozzanak meg már egyszer a vezetettek a vezetéssel. Érvényesüljön az igazi tehetség: vallás, származás és nemzetiségi különbség nélkül, a haza összes lakosainak, a köznek javára.

VIII.

Kibontakozás.

Az általános elégtelenség hazánkban sohasem volt oly nagy, mint éppen napjainkban. Mindenki érzi, hogy a jelenleg uralkodó állapotok sokáig így nem maradhatnak. Mintha egy nagy fordulat, vagy még inkább vihar előtt állanánk. Az elégtelenség lehatott már az utolsó kunyhóig.

Az 1906-ik esztendő már 60 év óta nem látott gazdag termést hozott az Alföldön. De azért bőséget és megelégedést hiába keresünk a paraszt kisköz, a földművelő munkás otthonában. E gazdag esztendőben több ember vándorolt el tőlünk Amerikába, mint mikor a sűrű népességű Németországban a legmagasabb fokot érte el a kivándorlás. Gondolkozó és a viszonyokat alaposan mérlegelő ember tisztában lehet azzal, hogy mi készíti az embereket a kivándorlásra, tisztában van azzal, hogy ez a kivándorlás a föld népének leplezett, vagy nevezzük „csendes lázadását“ a hazában létező, reá nézve elviselhetetlen szociális állapotok ellen. '

Kétségtelen tény, hogy ma szociális tekintetben mi vagyunk a legrosszabb helyzetben egész Európában, dacára annak, hogy van erős, egészséges parasztságunk; dacára annak, hogy hazánk gazdag talajjal, értékes természeti kincsekben bővelkedő ország. Ebben az országban 1890—1900 években 77,000 önálló gazda ment tönkre*). A baj oka nem az ország földrajzi helyzetében, nem is parasztjainak lustaságában, nem is az „izgatókban“, hanem közállapotainak fonákságában keresendő. Ha valahol, úgy hazánkban elmondhatjuk azt: a mi nyomorúságunk nem Istentől származik, hanem az emberektől!

*) Ráczy Gyula: ft magyar földbirtokosság anyagi pusztulása. Budapest. 1906. I. 29. lapon.

Nincs ma égetőbb kérdésünk, mint az: mit lehetne tenni szociális nyomorúságunk enyhítésére, paraszt népünk megmentésére és arra, hogy a munkás kezek ne menjenek Amerikába.

A baj rendszeren megszokta hozni gyógyszerét. És ma sokféle gyógyszer ajánlásáról hallunk. Vegyük tehát elő ezen ajánlásokat.

Vadnay 1900-ban ajánlotta az Alföldnek öntöző csatornákkal való ellátását. Mások ajánlják a nagy birtokok parcellázását, a hitbizományok megszüntetését, ismét mások, mint Liptay is, ezzel ellenkezőleg javasolják a hitbizományok és latifundiumok fenntartását és a bérlet parcellázást. Vannak, kik az örök bérlet rendszerében látják az egyedüli gyógyszert*). Mások meg a szövetségi ügy általános elterjedésében látják a kibontakozást a jelen súlyos szociális helyzetéből. Vannak ismét egyesek, kik ajánlják a nagy birtok átmenetelét újból a felesrendszerre, mely az ötvenes években majdnem általános volt.

Vadnay nemes idealizmussal azt hitte, hogy az ő javaslata képes megszüntetni minden bajt. Azt hitte, hogy az öntöző csatornák virágos kertté fogják átalakítani az egész Alföldet. Egy második Hollandia lesz itt Európa közepén. A munkásmozgalom megszűnik. A latifundiumok tovább élvezik az adókedvezményt. A progresszív adó kérdését sem kell bolygatni. Az alföldi kis parasztgazda és törpebirtokos jólétbe kerül s lesz itt tejjel, mézzel folyó Kánaán.

Az öntöző csatornák ásása kétségtelenül sok munkát adna a népnek. Az öntöző csatornákkal sok, eddig parlagon heverő területet meglehetne nyerni a művelésnek. De mindeddig csak a rétöntözéssel kísérleteztek és ez utóbbi sem vált be mindenütt. Nehéz kérdés magának a szükséges vízmennyiségnek is az előteremtése. Az 1905-iki aszályos évben még a kisebb öntözőműveket is alig voltak képesek ellátni vízzel. Hosszú időt igényel a néppel megkedveltetni ezen művelési módot. Az öntöző csatornák a nép egy részének adnának munkát, de nem

*) Bartha Mór: A magyar agrár-szociálizmus és az örökbérlet. Debrecen, 1897.

földet s e nélkül nem lehet a földművelő munkást lekötni, pedig ehhez, hivatása alapján, természetes igénye is van. De meg az öntöző csatornák létesítése hosszú, gondos tanulmányt és nagy munkát igényel. Nálunk pedig gyors segílyre van szükség. Az öntöző csatorna tehát legfeljebb csak egy, bár nem egészen jelentéktelen vonás a szociális állapotok megjavításánál. Ezzel csak paraszt-ságunk nagyon kis részének helyzetén javíthatnánk.

Sokkal fontosabb és újabban minden oldalról többször hangoztatott a parcellázás kérése. Jól tudjuk, hogy bizonyos körökben a parcellázás már szinte gúnyszóvá lett. Ezt a szót nem az izgatók, nem is az utópisták gondolták ki és hozták napjainkban felszínre, hanem a kényszerűség — és Amerika hozta meg e nagy és válságos korszakában sokat hányatott és szenvedett hazánk-nak! Oroszországot kivéve, nincs állam, ahol oly nagy kiterjedésű latifundiumok lennének, mint hazánkban.*) A hitbizományok is oly nagy kiterjedésűek, mint sehol másutt. A német birodalomnak legnagyobb birtokosa, Plesz herceg, 70,000 hektár felett rendelkezik, míg nálunk az Eszterházy hercegi uradalom, kiterjedése 500,000 katasztrális hold.***) A nagybirtokosok az ország összes

*) C a u t e s. A magyar mezőgazdaság helyzete,“ Budapest, 1895 Különlenyomat a „Magyar Gazdák Lapja“ 1895-ik évfolyamából.

**) 1892-ben az Eszterházy-uradalom adóban mintegy 334.000 forintot fizetett, tehát kat. holdanként egy forintot sem. fiz alföldi paraszttörök adója kis holdanként 3—5 forint. De ha teljesen egyenlő lenne is a földadó, a parasztság, indirect adóban sokkal több adóterhet visel, mint a latifundium, az ezerholdas urak hallani sem akarnak a progresszív földadóról. Ezt már a miniszterelnök be is jelentette az országgyűlésnek. A házostály-adónál a progresszivitást már az 1868: XX. t.-cikk behozta. Miért ne lehetne a progresszivitást behozni a földadónál is, a kat. holdak száma szerint is. fi nagy birtok előnyt ad és jobban is igénybe veszi az állam védelmét, jogosult, hogy nagyobb adót is fizessen,

A hitbizományok átlagos kiterjedése nálunk a legnagyobb. A 91 hitbizományi birtok átlagos kiterjedése nálunk 14.890 hektár (közel 30 ezer kat. hold.) Ausztriában a hitbizományi területek átlagos kiterjedése 3.905 hektár, Nyugat-Poroszországban 5578 hektár és Posenben 4222 hektár. (Lásd Cautes: (P magyar mezőgazdaság helyzete. 11. lap.)

földterületének 35%-át bírják, de adóban a földadónak csak $\frac{1}{5}$ -ét fizetik.

A nagy latifundiumok, bár sokkal belterjesebben gazdálkodnak, mint azelőtt, mégis a gazdasági iparra nem fordítanak oly tökéletet, mint Csehországban, vagy Németországban.

A nagy latifundiumok mellett ott látunk nagy lakosságú kertész községeket, csupa törpe birtokossal. Ezek a nagy birtokoknak községi adó villámhárítói! Az Alföld kellő közepén ott van az állami mintagazdaság Mezőhegyesen, 33,000 kat. holddal, körülötte szűk határral bíró telepes községek tengődnek.

A róm. kath. püspöki és érseki birtok kiterjedése 861.539 kat. hold. A káptalanok kezén van 494.439 kat. hold. Az apátság és prépostság birtoka 139.450 kat. hold, míg a rendházak, szerzetesek tulajdona 145.450 hold. Tekintélyes földbirtok van a gör. kel. egyházak kezén, sőt a protestáns egyházaknak is van egy közös nagy birtokuk a Baldácsy-féle hagyatékban. Az egész egyházi kötött birtok meghaladja a két és fél millió katasztrális holdat. Valóban el lehet mondani, hogy a hazai róm. kath. klérus, a világ leggazdagabb klérusa. Óriási nagy pusztái ott vannak az Alföld kellő közepében, mellettük nyomorult zsellérfalvak. A 70-es években 231 földes úrnak volt 4,411.814 kat. hold földje, kik közül egyre átlag 17.000 katasztrális hold föld esik. De Magyarországnak meg van az a specialitása, hogy két millió katasztrális hold föld van nem magyar állampolgárok kezén. Ennek hozzávetőleges tiszta jövedelme 20 millió korona, évenként a külföldre vándorol. A kötött birtok és a nagy latifundiumok akadályozzák az új községek alapítását és kétségtelen tény az, hogy a legbelterjesebb gazdálkodás mellett is egy 10.000 kat. hold területen félannyi ember él, mintha az illető területen község van. Kultúra szempontjából is többet ér a legjobban fizetett béres helyett a kiscgazda, sőt még a házzal és törpe birtokkal rendelkező földművelő munkás is. Liptay szerint a nagy birtok nem okozója a kis birtok pusztulásának, hanem az általános gazdasági válság. Ez teljesen igaz, de igaz az is, hogy éppen a kötött nagy birtok miatt nem alakúhatnak új községek.

A mai szociális válságnak nem is egyedüli gyógyszere a parcellázás, különösen a nem helyes irányban megindított parcellázás. Az utolsó 10 évben sokat parcelláztak, de ennek túlságosan nagy látszatja nincsen, bár egy pár igen szép falut alapítottak. E parcellázásoknál túlnagy szerepet vitt az üzérkedés. Néhány fővárosi és vidéki ügyvéd óriási összegeket szerzett ezen honmentő ténykedés által. A bankok közgazdasági tevékenys egükkel szép osztalékhoz juttatták részvényeseiket. A földspekulánsok kitűnően értékesítették egyes számításukat. Egy előkelő főúr milliókat nyert e téren tanúsított ügyessége által. A parasztság nagy része ez új telepeken a bankok jobbagya lett. A kivándorlás nem szűnt meg az oly községekben sem, melyek, amint a békésmegyei Endrőd, részesültek egy ily modern parcellázás áldásaiban. Az újabb parcellázások, lévén azok nagyrészt csak nyerészkedő vállalatok, főhibája az, hogy azok csak már a tehetősebb parasztokat juttatták több földhez, míg a törpe birtokos és napszámos nem kapott földet. Ezen parcellázás következtében vidékenként a ház-zsellérékés napszámosok még rosszabb anyagi helyzetbe jutottak, mint azelőtt voltak, amikor még a nagy latifundium tőszomszédságában feküdt falujok, mivel a fiaival és rokonaival dolgozó parasztgazdának kevesebb fizetett munkásra van szüksége. A parcellázásnak csak akkor lehet áldásos következménye, ha az üzérkedés az új otthon szerzésénél nem érvényesülhet, ha különös tekintettel van a kis és törpe birtokkal rendelkező parasztra, a napszámosra és béresre. Persze, némelyek azt hiszik, hogy a természetes rend az, aki napszámosnak született, az maradjon örökké napszámos, aki béresnek, az maradjon örökké béres; de az emberies érzés azt sugallja, hogy a lehetőségig apasztani kell a földművelő proletariátus számát és nevelni erős, öntudatos parasztságot.

A parcellázást ajánlotta az agrárszocialisztikus mozgalmak hatása alatt gyógyszerül a békésmegyei gazdasági egylet 1894. évi memorandumában*) azt mondva: »Tekintetbe kell venni azt is, hogy minden ember törekvése

*) Az agrár-szociális kérdéstről, a békésmegyei gazdasági egylet emlékirata. Békéscsaba, 1894., 26. l.

oda irányul, hogy előbb-utóbb, legalább öreg napjaira, bizonyos vagyoni önállóságra tegyen szert. S ott fog a munkások elégedetlensége a legszenvedélyesebb alakban nyilvánulni, a hol a földművesnek nincs semmi kilátása arra, hogy megfeszített munkássága, józan, takarékos életmódja dacára, — saját fekvőséghez jusson. Ott tehát, hol a földbirtok forgalma minimális, — ami rendszerint nagy birtokokkal körülvett községeknél észlelhető, — ha a község maga képtelen segíteni, az államnak magának kellene egyes-kisebb területeket megvásárolni, s kis parcellákban a földművelő szegény, de takarékos, józan munkásnép között apró részletekben leendő törlesztés mellett kiosztani. Még jobban kifejti e gondolatot dr. Fábry Sándor 1902-ben kiadott művében*) a megoldást szintén az államilag vezetett parcellázásban látja, a midőn azt mondja: „Vásároljon meg az állam minden eladásra kerülő birtokot, s juttassa azt haszon nélkül, a járadék-elv alapján, megbizhaió kisbirtokosok kezére, vagy közvetítse legalább is a megvételt és eladást. Ez a helyesen alkalmazott parcellázás a leghelyesebb telepítés is s a mellett okos nemzeti politika. A birtokot nyert földműves nép a nagy alföldi városokból széteszlik az új telepekre, kicsiny falvakat alkot, közelsége folytán jobban tudják művelni földjét, több munkáskéz talál foglalkozást s működik, gazdagodik a nép, s erősödése a magyar nemzetnek erősödése is.“

A parcellázás a helyzet kényszerűsége folytán két évtized óta megindult, de ez a parcellázás még mindig a szükséghez képest kisméretű és eltekintve az állami telepítéstől, az üzlet szelleme által befolyásolt.

Más országokban is szívesen fognának a parcellázáshoz és telepítéshez, ha volna eladó föld és alkalmas terület. Nálunk telepítésre alkalmas állami és állami jellegű földbirtokok vannak. Az állami házi birtokkezelésnek volt értelme akkor, a midőn ezen állami birtokokat nagy kiterjedésű bérbirtokok vették körül s mikor még gyérebb volt hazánk népessége. Az állami mintabirtok inkább csak a magán nagybirtoknak szolgált okulásul; de a földművelés nivelését nem emelte nagy kiterjedésben

**) Dr. Fábry Sándor: „A nemzetközi szocializmus és a magyar paraszt-munkásmozgalmak.“ Budapest, 1902. 42-43. l.

magasabbra, inkább csak a közvetlen környezetre gyakorolt hatást, bár a paraszt azt szokta mondogatni: „könnyű az államnak gazdálkodni.“ De ha az állam okvetlenül mintabirtokot akar fenntartani, erre nem szükséges oly óriási terület, a minő a 33,000 kat. hold kiterjedésű mezőhegyesi*) állami ménesbirtok, az Alföld kellő közepén. A külföldi vendégek nem győznek csodálkozásuknak kifejezést adni, látva e birtok kitűnő kezelését, mintaszerű berendezését és óriási kiterjedését. Elsőrangú szállodája van e birtoknak, hol az idegen látogatót királyi lag megvendégelik. De más képet nyer a szemlélő, ha a szomszédos telepes falvakba ellátogat és látja a nép nyomorát, elhagyott voltát és a béresotthonok életét. E mintabirtokok kitűnő tisztjei szerteszét a hazában mint gazdasági tanácsadók, felügyelők, apostolai lennének parcellázás esetén az okszerű gazdálkodásnak a nép között és odaadó munkájukkal nem kisebb hasznára lennének a köznek, mint jelenlegi alkalmazásukban. A minta-birtokokon kívül még mindig elég telepítésre alkalmas bérbirtoka van az államnak.

Az állami birtokok mellett ott van az az egyházi birtok, mely félig állami természetű, amennyiben nem

*) „A mezőhegyesi magyar kir. állami ménesbirtok leírása. 1890. évben. Budapest, 1891.“ című füzet szerint ezen birtok kiterjedése 50.006 kat. hold (most háromezerrel több) Ezen birtokon akkor alkalmazva volt: 22 gazda, 21 öregbéres, 12 csósz, 83 kocsis, 659 béres, 15 kondás, 55 gulyás és tehenes, 24 juhász, 40 polgári és 84 különböző mesterséggel bíró katonai iparos; összesen 998 szegődményes. Most a birtok még nagyobb kiterjedésű és így számítsuk a szegődményeseket 1200-ra, s tekintsük mindnyáját családossnak, úgy sem él 5000 embernél több e nagy birtokon, amelyen tíz virágzó község tette elhelyezhető legalább 15.000 lakossal, de megtartva a már meglevő mezőgazdasági ipart, még sokkal több. Mintagazdaságra is maradhatna 1-2 ezer hold. 50.000 holdas mintagazdaságnak akkor volt értelme, amikor azt több 100.000 hold kincstári bérbirtok vette körül és mikor a földművelő lakosság még nem vette útját Amerika felé! A nevezett mű szerint egy nyári munkás 1890-ben naponként átlag 75 krajcárba került azon 2400 munkásnál, kiket a felvidékről hoztak. A téli és tavaszi szükségletet a cselédség családtagjai voltak kötelesek végezni, a férfiak 40-60 kr., a nők 50—40 kr. nap-számért.

tisztán vallási és közoktatási célra adatott a királyok által, hanem honvédelmi szempontból is, s melyek értéke kitesz körülbelül 500 millió koronát.

Ez az a darázsfészek, melyhez 40 éves alkotmányos korszak alatt nem mert hozzányúlni senki sem s melyről a tanulmányozásra kiküldött bizottság nem fog jelentést tenni sohasem. Ez a kérdés pedig eldöntendő még a róm. kat. autonómia létesítése előtt; mert hisz az autonómiának tulajdonképeni célja az állami jellegű egyházi birtok állami jellegének teljes megsemmisítése, melyre negyven év óta nem volt soha alkalmasabb pillanat a mainál! — Az egyházi földbirtokok kisajátítván, az állam által a parcellázás céljaira, ez nem jelentene megrövidítést az egyházakra és sokkal kisebb megrázkódtatással járna, mint egy esetleg bekövetkező saekularizáció. A törvényhozás, — tekintettel a földművelő néposztály, a parasztság emelésére, — kimondhatja maga is, az állam saját birtokaival példát adva, hogy egyházak, erkölcsi testületek, egyletek és részvénytársaságok földbirtokot nem vásárolhatnak és ha azzal bírnak, azok adójuk hányada alapján az állam által falvak telepítése céljából kisajátítatnak.

Tudjuk, hogy rendesen, ha ez a kérdés szóba kerül, azt szeretik ellenérvül felhozni, hogy jó és biztos kézben van az egyházi latifundium, ha az egyház kezéből elkerülne, ki tudja, hogy kinek kezére jutna? De ez ellen is lehet a törvényhozás útján védekezni. A telepítési törvény nagy gonddal és körültekintéssel szerkesztendő. A törvény kimondhatja, amint erre más országokban is van példa, hogy az ekként parcellázott földből csak az vásárolhat, *aki a parcellázott földön maga, vagy hozzátartozói által gazdálkodik*. Dániában az állami kölcsönnel földet vásárolt földmunkás köteles maga művelni a vett földet és elveszti a földet, kölcsöne azonnal felmondván, ha földjét másnak bérbeadja, vagy azt nem okszerűen műveli.*)

A latifundiumok kényszereladásának és kisajátításának eszméjét legújabbban felvetették Oroszországban. A

*) Lásd a szerző által fordított füzetkét, melynek címe: „A földművelő munkások földszerzését előmozdító törvény Dániában“. Békéscsaba. 1905. R Corvina-könyvkereskedés kiadása.

földreform kérdésének egész irodalma keletkezett az utolsó években. A kényszereladás és kisajátítás már eddig is tényleg megvan minden kultúrállamban. Vasútvonal, csatorna átszeli, akár tetszik, akár nem tetszik, a magánbirtokot. Utcák, városrészek rendezésénél elszakítják legkedvesebb kert részletünket és kiszedik legbecesebb gyümölcsfáinkat. Az emberek ezen már mégsem ütköznek s megnyugszanak abban, hogy ezt a törvény, a közérdek kívánja s nekünk kötelességünk a „tulajdon szentségén“ esett ezen csorbát elviselni. Egy vasúttársaság jövedelmének biztosításánál, vagy egy mérnök utca-tervének megvalósításánál nem-e nagyobb közérdek az, hogy az országból menekülő értékes parasztságnak ott-hont adjunk? A kényszereladás ellen, mint legnyomósabb érvet fel szeretik hozni a tulajdon szentségét*). De éppen a földtulajdon embertársaink nélkül, megfelelő utak, az azt környékező városok és falvak, az állam védelme nélkül alig érne valamit**). A földtulajdonszentségéhez már nagyon erősen hozzányúlt az állam a föld-

*) Mailáth gróf a Szent-István-társulatban a kereszténységről és szocializmusról tartott felolvasásában helytelenítette a keresztényszocializmus elnevezést; szerinte a katolikus egyház a népvándorlás idején megvédte az antik kultúrát a barbárság ellen, így van hivatva most is — a kultúrát megvédeni a szociális barbárság ellen, hem akarjuk a nemes gróf mély vallásos meggyőződését zavarni, csak annak szíves megfigyelését és esetleg megmagyarázását kérjük, hogy éppen a majdnem tisztán róm. kath. lakossággal bíró államokban, mint Franciaország, Spanyolország, Olaszország, legkevésbé bírnak e „barbarizmusnak“ ellenállni, sőt éppen az utóbbi két ország legjobb termőföldje „a tett“ anarchistáinak.

Mailáth gróf e felolvasásban kifejtette az egyházatyák véleményét a magántulajdonról, hem tudjuk, váljon közölte-e Augustinus azon mondását a magántulajdonról: „Mind azt, amit Isten adott nekünk, azon kívül, ami életfenntartásunkhoz szükséges, tulajdonképpen nem nekünk adta; hanem csak megbízott azzal, hogy ez általunk a szűkölködők javára fordítottassék.“

Németországban komolyan foglalkoznak a kőszénbányák államosításával, melylyel védeni akarják a közönséget a szénbányák zsarolásaival szemben és a munkásosztályt a kizsákmányolástól, az állam itt is elhomályosítja a tulajdon szentségét.

***) A legjobb földterület is teljesen értéktelen lenne, ha közelükben városok, kultúra nem lenne. Ezen gondolat alapján fejti ki Henry George

tulajdonra kivetett adó, örökösödési és vételilleték, továbbá az illeték-egyenérték által, nemkülönben azzal is, hogy a község, az állam adósságai tulajdonképpen a magán földbirtokot is megterhelik.

A kényszerkisajátításra legalkalmasabb a nem magyar honpolgárok földbirtoka. Más államok már régen kimondták, hogy az illető állam kötelékébe nem tartozó polgárok nem bírhatnak az állam területén földbirtokot. 2 millió kat. holdnyi területet bírnak a nem magyar állampolgárok hazánkban. Mondjuk, hogy ez óriás területből csak 500,000 kat. hold a telepítésre alkalmas terület, így is 100 falu lenne létesíthető és megakadályozható lenne legalább a jövőben a föld jövedelmének külföldre vándorlása és a munkáskezeknek Amerikában való érvényesítését!

szociális rendszerét. Németül is megjelent főművében a haladásról és szegénységről, a szegénység fő okozójának a földmonopóliumot tartja s szerinte ezt az emberiség közkincsévé kell tenni az által, hogy csak a föld adóztatassék meg. Szerinte a szocializmus súlypontja a földkérdés, Fienry George „Fortschritt und flrmuth“, Halle Otto Hendels Verlag. 504. I.

George álláspontján Németországban társadalmi szövetség alakult „Der Bund deutscher Bodenreformer“ elnevezés alatt, Főmunkása és vezetője ez irányzatnak és egyszersmind szerkesztője a szövetség „Deutsche Volksstimme“ című lapjának: A. Damaschke.

A német állam kísérletet tett e rendszerrel kelet-ázsiai gyarmatán Kiaucsauban, a föld értékét adóztatva meg és elvéve a tulajdonostól a földérték emelkedésének egy részét azon indokolással, hogy azt a jobb kormányzásnak, közlekedésnek és vasutaknak köszönheti és nem a saját szorgalmának, fiz új rend bevezetéséről és eredményéről szóló kormányzó-jelentésben a következő sorok találhatók: »Előre látható volt, hogy a Kiaucsauban első ízben gyakorlatilag keresztül vitt alapelvek sokszori tet-szésnyilatkozatok mellett egyes érdekelt felek ellenmondását is kihívják; mégis máris megállapítjuk, hogy az utóbbi, a védterületen belül és kívül, egyre jobban elnémul és élénk, erősbödő helyeslésnek ad helyet.« (fi, D a m a s c h k e : „Rufgaben der Gemeindepolitik. Fünfte Aufl. Verlag von Gusztáv Fischer in Jena. 1904. L. 147. lapon.)

Dániában is megalakult a H. George irányzatát terjesztő szövetség, mely irodalmilag is buzgón terjeszti George elveit. E szövetség címe: „Danske H. George Forening“, E. Koch: „Det sociale Spørgsmaal og de Kristne.“ Köbenhavn. Lehmann og Stanges Forlag. 1904., 60. I.

A parcellázás bizonyára csökkentené a kivándorlást. De a parcellázás is csak úgy vezetne eredményre, ha azzal összeköttenék a szövetkezeti ügy, különösen a parasztságnál. Ez által a kiscgazda földművelése is emelhetnék. Dániában a tejgazdaság eleintén csak az uradalmakban virágzott, de arnióta a kiscgazdák szövetkeztek az állattenyésztésre, a tejtermelésre, azóta felülmúlják a nagy uradalmak termékeit. Nálunk is a kiscgazdák szövetkezés által mindazt az előnyt elérhetik, melyet a modern földművelés a nagy birtoknak ad. Ezen szövetkezeti kis birtok előnye a nagy birtok felett, hogy munkáját nem idegen béresekkal, hanem maga a családja tagjaival végzi. De persze, a szövetkezeti ügy felkarolásának fő kelléke a nép műveltsége, amely nélkül minden szövetkezés kudarccal végződik, vagy a politika útvesztőjére téved.

A gazdasági hitel egyike a leglényegesebb kérdéseknek parasztságunk helyzetének javításánál. Kellő befektetés nélkül ma már a paraszt sem gazdálkodhatik. Itt egész takarékpénztári rendszerünk alapján reformálandó. A mostani takarékpénztárak nagyban hozzájárultak a föld árának sok helyen természetellenes felferéséhez. A föld drágult és amíg az amerikai kivándorlás meg nem indult, a napszám egyre sülyedt. A paraszt kiscgazda még mindig drága hitelt élvez, eltekintve a betáblázott kölcsönöktől. Mennyit könnyíthetett volna a kiscgazdák helyzetén a kisebb kölcsönöknél a betáblázási illetek teljes elhagyása, vagy erős mérséklése. Nálunk a paraszt-kiscgazda még mindig 8% kamatot fizet, amikor a kereskedő 5—6%-ot. Mintha mindenki természetesnek találná, hogy a legnagyobb adóteherrel sújtott paraszt kiscgazda ne is élvezhesse az olcsóbb hitelt, mintha mindenki természetesnek találná azon régi közmondás megvalósulását: paraszt fizess!

A gazdasági válság fő oka, mely a parasztságot is súlyos helyzetbe juttatta, az alacsony búzaár. Ezzel szemben az áru- és tefményraktárak is, melyeket az alföldi parasztvárosokban emeltek, keveset használnak. A gondolkozó svábparasztok el is nevezték „Central Friedhof”nak. Nincs más védekezés, mint a szemtermelés korlátozása és a súlypontnak az egész vonalon az állat-

tenyésztésre való áthelyezése. De itt is olcsó hitel nélkül nem boldogul a parasztság!

A bérleti rendszer, hol községek vesznek ki nagyobb területet, lakosaiknak kiadva azt, szintén egy neme a megoldásnak, mely vidékenként megvalósítható*). Újabbban a „Köztelek“ 1907. évi 19-ik számában Székács Elemér azt ajánlja, hogy az ezerholdasok a meglévő berruházással adják ki földjeiket felibe cselédjeiknek és számszerűleg kimutatja, hogy úgy a birtokos jobban jön ki és a föld művelése sem fog szenvedni. Vidékenként eddig is szokásban volt az úgynevezett ötödös rendszer, amikor a gazda adta a magot, állatot és szerszámot, az ötödös a kézi erőt s ezért kapta a termés ötödét, a kapásnövények hozamának harmadát és az állat eladásának jövedelméből bizonyos százalékot. Az ötödös nem cseléd, nem béres. Igyekezetének van látszatja. Együtt szenved, együtt örül gazdájával. Gyermekével együtt dolgozik. Mennél nagyobb a háza népe, annál jobban megy munkája s az ötödös, ha szorgalmas, szerez is magának és gyermekeinek földbirtokot.

A javaslatok sokasága is arra enged következtetni, hogy parasztságunk válságos helyzetben van. Értekezésünk folyamán inkább csak az alföldi parasztságra terjeszkedtünk ki; de azt hisszük, hogy hasonló vonásokkal hazánk minden részén találkozunk; mert hiszen alig van oly része hazánknak, a honnan a kivándorlás meg ne indult volna.

Parasztságunk helyzete nehéz, nyomott; ezért gyorsan kell segíteni állapotán. Minden nap, minden óra nagy veszteséget jelent. Decentralizálni kell az alföldi nagy parasztvárosokat, lehetővé tenni a tanyásfalvak és központok létesítését. A parasztok adóterhen könnyíteni kell igazi és igazságos adóreformmal, minden ponton érvényesítve a progresszivitást. Emelni kell a paraszt hivatásának megfelelő műveltséget, hogy a földművelésben

*) A munkásoknak adandó kis bérletparcellákat Goltz nem helyesli és azt mondja, hogy az ily megoldása a földművelő munkáskérdésnek a helyzetben nem javítana, hanem csak egy új jobbágy-viszonyt teremtene. Lásd f. i. mű 169. lapját. — Nézetünk szerint a munkásházák is csak oda vezetnek.

és terményeinek értékesítésében megállhasson a gazdasági válság nehéz napjaiban. Iskoláinkban fősúlyt kell fektetni a gyakorlati életben megvalósítható és értékesíthető ismeretekre és képességre. Politikai teljes és meg nem hamisított, sem fortélyokkal el nem sikkasztott, szabadságot kell adni a parasztságnak is úgy, mint hazánk lakossága minden osztályának és rendjének. Egészséges politikai élet csak a teljes szabadságban fejlődhetik ki és ha ez az élet teljesen szabad és igaz lesz, le fogja önmaga törni az egészségtelen hajtásokat csendőrszurony és erőszak nélkül, megerősödik a törvénytisztelet és az önzetlen hazaszeretet. Az egészséges, életerős parasztság ad feleslegével művelőket a tudománynak, munkásokat az iparnak.

A földművelő proletárok számát apasztani, lehetőleg eltüntetni kell hazánk területéről, földet, tulajdont kell adni a paraszt-proletárnak; mert uan föla és ha országos érdeket hangoztatva, milliókat juttatnak egyes gyárosok és részvénytársaságok fölsegítésére, miért ne lehetne milliókat csak kölcsönbe adni azoknak, kik arra érde^mesék, kik az megszolgálják és vissza is fizetik a köznek, az államnak.

A kastélyt és kunyhó között nem kívánatos az ellentét és ha van ellentét, kívánatos annak elosztatása. De patriarchális viszonyról kár ábrándozni, mert a patriarchális viszonyok kora lejárt s azok utánzása lehetetlen és sok tekintetben nevetséges anachronizmus. A kastély már többé nem uralkodhatik a kunyhó felett; mert ma már a kunyhónak is öntudatos lakója van, aki annak tudatára ébredt, hogy neki éppen olyan emberi jogai vannak, mint a kastély lakójának s hogy azon emberi jogokért neki is küzdeni kötelessége, A kastély Goltz szerint csak azon egy esetben jogosult a vezetésre, ha teljes ügyismerettel és önzetlenséggel képviseli a parasztok és földművelő munkások érdekeit. Ez utóbbi cél elérésére a nép között kell élnie, a néppel kell éreznie. Ha ügyismerete nincs és önző célok elérése érdekében akarja a kastély lakója vezetni a népet, ez a vezetés romlása lesz a kastélynak és kunyhónak egyaránt. Ma már minden kísérletezés az „úri“ politikával hiábavaló s az igazi néppolitikának kell azt felváltania. Ma már itt, Európa

közepén, nem lehet megismételni Verbőczy szellemét, mely már egy mohácsi vést hozott a hazára.

A paraszt igazi baját és szenvedését meglátni, átérezni nehéz, ha nem élünk közöttük, ha nem figyeljük nehéz, gondtelt, verítékes életét. Még nehezebb a paraszt igazi baját átérezni annak, aki a nélkülözés és szenvedés iskolájába sohasem járt, ki megszokta, hogy gyermekkorától úrnak tekintsék és a szolgák és cselédek sokasága veszi őt körül teljes életében. Az uraskodás, a parancs kora lejárt A modern társadalom legnagyobb vívmánya az, hogy megvalósítja Krisztus azon elvét, hogy csak akkor lehetünk elsők, vezetők, ha minél önzetlenebb szolgálatot teljesítünk embertársainknak.

A kastély emeleti ablakából könnyű elnézni a szegényes viskók felett és az utcán járó emberek feje felett.

Sajnos, nálunk a régi úrhatnám-nemességnek még mindig van egy oly maradványa, mely még most sem bírja legyőzni az üres úri *gőgöt* s nem képzel más lehetőséget, mint a régi úr és paraszt közötti viszony merev fenntartását. Ez a szellem nyilatkozik meg nem egyszer parasztságunk helyzetének tárgyalásánál s eszünkbe juttatja azt a szomorú valóságot, hogy mily messze vagyunk még a megoldástól.*)

*) A képviselőház munkásügyi bizottsága ülésén a 48-as népképviselő, Uray Imre, akként nyilatkozott: „A ki ebben az országban nem tud megélni, akaszsa fel magát az első fára!” és e mondásáért nem lett sem rendreutasítva, sem nyilatkozata közfelháborodást nem okozott. Ez is tükre mai állapotainknak Valóban óriási cinizmus szükséges ahhoz, ekként gondolkozni, amikor hazánk derék, munkás népe százezrével vándorol ki Amerikába. Ok okosabbak, mintsem Uray tanácsát megfogadnák, a tragikus éppen az, hogy azok mennek Amerikába, akik ott is megtudnak élni — és itt maradnak azok, akik másutt nem tudnának megélni.

Minő egészen más képet mutat az itteni megélhetés könnyűségéről, midőn Barcza Géza Győrmege közgyűlésén a következőket mondta: „a nép azért vándorol ki, mert e hazában megélni nem tud. A statisztika a múlt, jelen és jövő tükre, azt mutatja, hogy nálunk tizedfél millió ember napszámra van utalva, Bebizonyíthatja, hogy nincs a napszámoknak átlag 1 kor. 20 fillér napi keresete, Felolvassa az útkaparók kérvényét, melyben elpanaszolják, hogy évi 384 kor, keresetük van. Nyomorúságukra jel-

Csak egy úton segíthetünk parasztságunk helyzetén, ha gondosan figyeljük életét, ismerjük szenvedését és örömét, igazságosan és önzetlenül felkaroljuk érdekét, összhangba hozva hazánk más foglalkozású és hivatású lakosságának érdekével!

lemző, hogy még ilyen fizetésre is akad munkás. A régi szokásra, a biztatásokra már nem hallgat a nép, hanem kivándorol. Az eddigi parcellázások nem tekintették a nép érdekét, 80 forintos földet adtak neki 280 forintért akkor, mikor a vételárnak kamatait sem bírta fizetni. Ha a nép földet kap, ragaszkodik hozzá. De honnét adjuk a földet? Ott vannak az állam és a holtkéz birtokai. Az állam oda adhatná birtokait és megválthatná a holtkéz birtokait. A nép ma nem szereti a hazát. Negyven esztendő óta semmi sem történt a nép érdekében. Betelepítésre sok 3 millió, mikor 100 milliókat szavazlak meg ágyúkra“.